

**ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В. М. КОРЕЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ОДИНЕЦЬ ІРИНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 343.352(791)

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ МАНІПУЛЮВАННЮ
(СТАТТІ 222¹, 222², 369³ КК УКРАЇНИ)**

081 – «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **І. В. Одинець**

Науковий керівник: **Костенко Олександр Миколайович**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Одинець І. В. Кримінально-правова протидія маніпулюванню (статті 222¹, 222², 369³ КК України). – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» (08 – Право). Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2022.

Дисертацію присвячено дослідженню підстави кримінальної відповідальності за маніпулювання у сфері господарської діяльності та спорту.

У розділі I дисертації досліджено обґрунтованість криміналізації маніпулювання у сфері господарської діяльності і спорту. Підтримано концепцію об'єкта кримінального правопорушення як порядку, установленого у суспільстві за допомогою законодавства, необхідного для безпеки громадян. Визначено такі безпосередні об'єкти кримінальних правопорушень, що досліджуються: правопорядок, установлений у суспільстві за допомогою регулятивного законодавства, необхідний для забезпечення безпеки організованих ринків капіталу у частині недопущення маніпулювань на них (ст. 222¹ КК України); необхідний для забезпечення енергетичної безпеки у частині недопущення маніпулювань на оптовому енергетичному ринку (ринку електричної енергії та ринку природного газу) (ст. 222² КК України), необхідний для забезпечення антикорупційної безпеки у сфері спорту у частині виконання заборони маніпулювати спортивним змаганням (ст. 369³ КК України).

Установлено, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК України, не належить до корупційних, оскільки не містить ознак корупції, визначених Законом «Про запобігання корупції», з огляду на відмінні характеристики предмета, суб'єктів, особливостей їх повноважень, мети дій, що охоплюються поняттям корупції, та вказаного кримінального правопорушення. Доведено, що іманентною властивістю правопорушень, пов'язаних з корупцією, є відсутність ознак корупції та порушення спеціальним суб'єктом заборон, обмежень та вимог, визначених регулятивним законодавством. Оскільки Закон «Про

запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» містить лише заборону протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань, то правопорушення, передбачене у ст. 369³ КК України, слід відносити до правопорушень, пов'язаних з корупцією, що вимагає коригування як регулятивного, так і кримінального законодавства України. Зокрема, запропоновано доповнити ч. 2 ст. 45 КК України вказівкою на ст. 369³.

Встановлено, що у Законі України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» та в КК України не вдало імплементовано положення Конвенції Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями з огляду на зміщення акценту з маніпулювання на протиправний вплив, та надання першому з вказаних термінів значення підпорядкованого, тоді як у цій Конвенції термін «маніпулювання» є основним. Це зумовлює необхідність коригування як ст. 8 вказаного Закону так і диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК України та її назви.

Виявлено вади формулювань диспозицій ч. 1 ст. 222¹ та ч. 1 ст. 222² КК України, в яких законодавець альтернативно з суспільно небезпечними наслідками передбачив причинно зумовлені з учиненням діянь отримання фізичною особою, яка вчинила умисні дії / умисні дії на енергетичному ринку, що мають ознаки маніпулювання на організованих ринках / на оптових енергетичних ринках, визначені законом / законодавством у сфері енергетики, прибутку у значних розмірах або уникнення такими особами збитків у значних розмірах. Доведено помилковість використання для цього терміна «призвело». Запропоновано диспозиції ч. 1 ст. 222¹ та 222² КК України сформулювати так: «Умисні дії..., спрямовані на отримання доходу у значному розмірі або на уникнення збитків у такому розмірі, або якщо вони призвели до ...».

Закцентовано увагу на різних вартісних критеріях шкоди, спричиненої кримінальними правопорушеннями, передбаченими статтями 222¹ та 222² КК України. Запропоновано застосувати уніфікований підхід до визначення розміру шкоди, спричиненої маніпулюванням у сфері господарської діяльності. З урахуванням правил системного тлумачення правових норм (статті 222¹ та 222²

КК України), та норм цивільного і господарського законодавства, які регулюють сам порядок відносин, доведено, що шкода, спричинена маніпулюванням у сфері господарської діяльності, може мати форму як прямих збитків, так і упущеної вигоди.

У розділі 2 охарактеризовано особливості кримінальної відповідальності за маніпулювання у сфері господарської діяльності та спорту за кримінальним законодавством зарубіжних держав. На прикладі антиманіпулятивного законодавства США та європейських країн запропоновано внести зміни у регулятивне законодавство України, в якому визначається поняття маніпулювання на організованих ринках, та передбачити його способом маніпулювання бенчмарком (в Україні це облікова ставка Національного Банку України), оскільки саме бенчмарк впливає на всю ринкову економіку держави.

На підставі аналізу кримінального законодавства окремих європейських країн та держав пострадянського простору, а також урахуваючи традиції українського кримінального законодавства, зроблено висновок про належність маніпулювання на організованих ринках та оптових енергетичних ринках до кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, а також про збереження бланкетного способу описання способів учинення маніпулювання.

Зважаючи на можливість вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹, 222², 369³ КК України, уповноваженою особою юридичної особи від її імені та в її інтересах, запропоновано у п. 4 ч. 1 ст. 96³ цього Кодексу доповнити підставу застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб вказівкою на вказані вище статті.

Ураховуючи необхідність належної кримінально-правової охорони правопорядку у сфері спорту, а також відповідний підхід у кримінальних кодексах зарубіжних країн (КК Ізраїлю, Швеції, Болгарії, Іспанії тощо), запропоновано передбачити кримінальну відповідальність за маніпулювання ходом та результатом офіційного спортивного змагання. Водночас доведено доцільність криміналізації маніпулювання лише ходом та результатами офіційних, а не інших видів спортивних змагань, які можуть проводитися на терені України.

У розділі 3 дисертації охарактеризовано маніпулювання як суспільно небезпечне діяння. Виокремлено родову ознаку маніпулювання, а саме протиправний вплив, який характеризується такими ознаками: 1) маніпулювання – це активна поведінка (дія); 2) корислива цілеспрямованість; 3) маніпулювання вчиняється у формах, визначених КК України та регулятивним законодавством України, у т. ч. міжнародними документами; 4) об'єктом маніпулювання є учасники організованих ринків / оптових енергетичних ринків, а не самі учасники; 5) маніпулювання може носити як прихований, так і відкритий характер.

Виявлено такі недоліки формулювання способів маніпулювання у спорті у ст. 369³ КК України та запропоновано шляхи їх вирішення: 1) визначення складових підкupu (примушування та підбурювання) самостійними формами маніпулювання (недолік) → виключення з диспозиції ч. 1 ст. 369³ цього Кодексу вказівки на примушування та підбурювання (спосіб вирішення); 2) упущення вказівки на маніпулювання ходом спортивного змагання (недолік) → доповнення диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК України таким положенням (спосіб вирішення); 3) використання терміна «результатів» у множині (недолік) → вживання цього терміна у диспозиції ч. 1 ст. 369³ цього Кодексу в однині (спосіб вирішення).

Наведено та охарактеризовано ознаки підкupu (ст. 369³ КК України), які відрізняють його від аналогічного поняття в інших статтях Особливої частини цього Кодексу: загальнокримінальний, а не корупційний характер; спосіб учинення маніпулювання, а не самостійне кримінальне правопорушення; активна поведінка суб'єкта (надання неправомірної вигоди); матеріальний характер неправомірної вигоди; суб'єкти – спортсмени, особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадові особи у сфері спорту.

Запропоновано відносити протиправне використання ексклюзивної спортивної інформації, яка стала відома особі у зв'язку з її службовим становищем, до способу маніпулювання у спорті, за що доцільно передбачити кримінальну відповідальність у ст. 369³ КК України, за умови, що це спрямовано на отримання такою особою неправомірної вигоди.

Констатовано, що домовленість є іманентною властивістю маніпулювання у спорті, що вчиняється задля отримання неправомірної вигоди чи ексклюзивної спортивної інформації. Водночас ця домовленість реалізується у формі підкупу та одержання неправомірної вигоди, а не вступу у змову, як це передбачено у ч. 1 ст. 369³ КК України. Запропоновано виключити вказаний спосіб протиправного впливу у спорті, а також передбачити кримінальну відповідальність за «повноцінний» підкуп, а саме за прийняття пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди, та, відповідно, за прийняття пропозиції, прийняття обіцянки та одержання такої вигоди відповідним спеціальним суб'єктом.

Визначено, що способи маніпулювання на організованих ринках / оптових енергетичних ринках, що роз'яснюються у регулятивному законодавстві України, при формулюванні яких використано бланкетний спосіб описання у диспозиціях ч. 1 ст. 222¹ та ч. 1 ст. 222² КК України, відповідають вимогам законодавчої техніки, не порушують Конституцію України, міжнародні договори та практику ЄСПЛ, а самі ці способи можуть бути поділені на маніпулювання на основі торгівлі, маніпулювання на основі інформації та маніпулювання на основі дій.

Маніпулювання у сфері господарської діяльності та у спорті – це кримінальне правопорушення, що вчиняються з прямим умислом та характеризуються корисливим мотивом, який полягає у бажанні отримати неправомірну вигоди або уникнути певних витрат. Маніпулювання у сфер господарської діяльності, окрім того, характеризується наявністю мети омани контрагента на організованих ринках або на оптових енергетичних ринках. Однак з огляду на підпорядкований характер мети омани будь-який вид маніпулювання – це кримінальне правопорушення, що вчиняється за наявності корисливого мотиву.

У результаті системного та історичного тлумачення положень ст. 222¹ КК України зроблено висновок, що у чинній редакції суб'єкт цього кримінального правопорушення – загальний. Зокрема, саме загальний суб'єкт може вчинити маніпулювання способом поширення через ЗМІ, у тому числі електронні ЗМІ, або будь-яким іншим способом інформації, що не відповідає дійсності, зокрема недостовірної інформації, у разі коли особа, яка поширила таку інформацію, знала

або повинна була знати про недостовірність такої інформації, що призводить або може призвести до введення в оману учасників ринку. Інші форми маніпулювання у сфері господарської діяльності може вчинити спеціальний суб'єкт, що безпосередньо впливає з формулювання способів маніпулювання.

Здійснено розмежування між шахрайством (ст. 190 КК України) та маніпулюванням у сфері господарської діяльності (статті 222¹, 222² КК України) й у спорті (ст. 369³ КК України). Виявлено такі розмежувальні ознаки, як об'єкт, предмет, суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, спосіб учинення та мета.

Ключові слова: протидія, маніпулювання, пропаганда, спонукання, схиляння, протиправний вплив, економіка, фінансовий сектор, господарська діяльність, організований ринок, оптовий енергетичний ринок, офіційне спортивне змагання, обман, корупція, підкуп, схиляння, криміналізація, збагачення, суд, шахрайство, майнова шкода.

SUMMARY

Odinets I. V. Criminal liability for manipulation in the sphere of economic activity and sports. – Qualifying scientific work on he rights of manuscripts.

Dissertation research for the degree of PhD in specialty 081 “Law” (08 – Law). – V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2022.

The dissertation is devoted to the study of the basis of criminal liability for manipulation in the sphere of economic activity and sports.

Chapter 1 of the dissertation examines the validity of criminalizing manipulation in the field of economic activity and sports. The concept of the object of a criminal offense as an order established in society with the help of legislation necessary for the safety of citizens is supported. The following direct objects of the investigated criminal offenses were identified: the law and order established in society by means of regulatory legislation, necessary to ensure the safety of organized capital markets in terms

of preventing their manipulation (Art. 222¹ of the Criminal Code of Ukraine); necessary to ensure energy security in terms of preventing manipulations on the wholesale energy market (electricity market and natural gas market) (Art. 222² of the Criminal Code of Ukraine), necessary to ensure anti-corruption security in the field of sports in terms of enforcing the ban on manipulating sports competitions (Art. 369³ of the Criminal Code of Ukraine) .

It was established that the criminal offense provided for in Art. 369³ of the Criminal Code of Ukraine, does not belong to corruption, since it does not contain the signs of corruption defined by the Law «On Prevention of Corruption», given the distinctive characteristics of the subject, subjects, specifics of their powers, the purpose of actions covered by the concept of corruption, and the specified criminal offense. It has been proven that an inherent property of offenses related to corruption is the absence of signs of corruption and the violation by a special subject of prohibitions, restrictions and requirements defined by regulatory legislation. Since the Law «On Prevention of Influence of Corruption Offenses on the Results of Official Sports Competitions» contains only the prohibition of illegal influence on the results of official sports competitions, the offense provided for in Art. 369³ of the Criminal Code of Ukraine, should be classified as offenses related to corruption, which requires correction of both regulatory and criminal legislation of Ukraine. In particular, it is proposed to supplement Part 2 of Art. 45 of the Criminal Code of Ukraine with reference to Art. 369³.

The failure of the implementation of both the Law of Ukraine «On Prevention of the Influence of Corruption Offenses on the Results of Official Sports Competitions» and the Code of Ukraine of the provisions of the Council of Europe Convention against the manipulation of sports competitions due to the shift of emphasis from manipulation to illegal influence and the provision of the first of the specified terms was revealed the meaning of the subordinate, while in this Convention the term «manipulation» is the main one. The above causes the need for adjustment as Art. 8 of the specified Law of Ukraine, as well as the disposition of Part 1 of Art. 369³ of the Criminal Code of Ukraine and its titles.

Flaws in the wording of the provisions of Part 1 of Art. 222¹ and Part 1 of Art. 222² of the Criminal Code of Ukraine, in which the legislator provided, alternatively, with socially dangerous consequences, causally determined by the commission of acts of obtaining by a natural person who committed intentional actions / intentional actions on the energy market, which have signs of manipulation on organized markets / on wholesale energy markets, defined by law / legislation in in the field of energy, profit in significant amounts or avoidance of losses in significant amounts by such persons. The use of the term «resulted» for this has been proven to be incorrect. The disposition of Part 1 of Art. 222¹ and 222² of the Criminal Code of Ukraine of Ukraine should be formulated as follows: «Intentional actions ... aimed at obtaining income in a significant amount or avoiding losses in this amount, or if they led to ...».

Attention is focused on various cost criteria of damage caused by criminal offenses provided for by Articles 222¹ and 222² of the Criminal Code of Ukraine in the current Code. It is proposed to apply a unified approach to determining the amount of damage caused by manipulation in the field of economic activity. Taking into account the rules of systematic interpretation of legal norms (provided by articles 222¹ and 222² of the Criminal Code of Ukraine) and the norms of civil and economic legislation that regulate the very order of relations), it has been proven that damage caused by manipulation in the field of economic activity can take the form of both direct losses and lost profit.

Chapter 2 describes the specifics of criminal liability for manipulation in the field of economic activity and sports under the criminal legislation of foreign countries. Using the example of the anti-manipulation legislation of the USA and European countries, it is proposed to make changes to the regulatory legislation, which defines the concept of manipulation on organized markets, and to provide for it by manipulating the benchmark (in Ukraine, it is the NBU's accounting rate), since it is the benchmark that affects the entire market economy of the state.

Based on the analysis of the criminal legislation of certain European countries and post-Soviet states, as well as taking into account the traditions of Ukrainian criminal legislation, a conclusion was made that manipulation on organized markets and wholesale energy markets belongs to criminal offenses in the field of economic activity, as well as

on the preservation of a blanket method of describing the methods of committing manipulation

Taking into account the possibility of committing criminal offenses provided for by Articles 222¹, 222², 369³ of the Criminal Code of Ukraine by an authorized person of a legal entity on its behalf and in its interests, it is proposed in item 4, Part 1 of Art. 96³ of the Criminal Code of Ukraine to supplement this ground for the application of criminal law measures against legal entities by referring to the above-mentioned articles.

Taking into account the need for proper criminal legal protection of the relevant legal order in the field of sports, as well as the corresponding approach in the criminal codes of foreign countries (Criminal Code of Israel, Sweden, Bulgaria, Spain, etc.), it is proposed to provide for criminal liability for manipulating the course and result of an official sports competition. At the same time, the feasibility of criminalizing manipulation of only the course and results of official, and not other types of sports competitions that can be held on the territory of Ukraine, has been proven.

Chapter 3 of the thesis describes manipulation as a socially dangerous act. The generic feature of manipulation is singled out, namely illegal influence, which is characterized by the following features: 1) manipulation is an active behavior (action); 2) selfish purposefulness; 3) manipulation is carried out in the forms specified by the Criminal Code of Ukraine and regulatory legislation of Ukraine, including international documents; 4) the object of manipulation is the participants of organized markets / wholesale energy markets, and not the participants themselves; 5) manipulation can be both covert and open.

The following flaws in the formulation of methods of manipulation in sports in Art. 369³ of the Criminal Code of Ukraine and proposed ways of solving them: 1) definition of the components of bribery (coercion and incitement) by independent forms of manipulation (deficiency) → exclusion from the disposition of part 1 of Art. 369³ of the Criminal Code of Ukraine instructions on coercion and incitement (method of resolution); 2) omission of an instruction to manipulate the course of a sports competition (deficiency) → addition of the provision of Part 1 of Art. 369³ of the Criminal Code of Ukraine by this provision (method of resolution); 3) use of the term «results» in the plural (shortcoming)

→ use of this term in the disposition of part 1 of Art. 369³ of the Criminal Code of Ukraine in the singular (method of resolution).

The signs of bribery (Article 369³ of the Criminal Code of Ukraine) are given and characterized, which distinguish it from the similar concept in other articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine: general criminal, not corrupt nature; a method of manipulation, not an independent criminal offense; active behavior of the subject (providing undue benefit); the material nature of the unlawful benefit; subjects – athletes, persons of auxiliary sports personnel who participate in a sports competition, officials in the field of sports.

It is proposed to attribute the illegal use of exclusive sports information, which became known to a person in connection with his official position, to a method of manipulation in sports, for which it is appropriate to provide for criminal liability in Art. 369³ of the Criminal Code of Ukraine, provided that this is aimed at such a person obtaining an unlawful benefit.

It has been established that collusion is an inherent property of manipulation in sports, which is done for the purpose of obtaining an undue advantage or exclusive sports information. At the same time, this agreement is implemented in the form of bribery and receiving an illegal benefit, and not in collusion, as provided for in Part 1 of Art. 369³ of the Criminal Code of Ukraine. It is proposed to exclude the specified method of illegal influence in sports, as well as to provide for a crime. liability for «full-fledged» bribery, namely for the acceptance of an offer, promise or provision of an improper benefit, and, accordingly, for the acceptance of an offer, acceptance of a promise and receipt of such a benefit by the relevant special entity.

It was determined that the methods of manipulation on organized markets / wholesale energy markets, which are explained in the regulatory legislation of Ukraine, were formulated using a blanket method of description in the provisions of Part 1 of Art. 222¹ and Part 1 of Art. 222² of the Criminal Code of Ukraine, meet the requirements of the legislative technique, do not violate the Constitution of Ukraine, international treaties and the practice of the ECHR, and these methods themselves can be divided into

manipulation based on trade, manipulation based on information and manipulation based on actions.

Manipulation in the field of economic activity and in sports is a criminal offense that is committed with direct intent and is characterized by a selfish motive, which consists in the desire to receive or receive an unlawful benefit or in avoiding costs. Manipulation in the spheres of economic activity, in addition, is characterized by the presence of the goal of misleading the counterparty in organized markets or in wholesale energy markets. However, given the subordinate nature of the goal of deception, any type of manipulation is a type of manipulation that is carried out in the presence of a selfish motive.

As a result of the systematic and historical interpretation of the provisions of Art. 222¹ of the Criminal Code of Ukraine, it was concluded that in the current version the subject of this Code of Criminal Procedure is general. In particular, it is the general subject that can manipulate the method of distribution through mass media, including electronic media, or by any other means of information that does not correspond to reality, in particular inaccurate information, in the event that the person who disseminated such information knew or should have known about the unreliability of such information, which leads or may lead to misleading market participants. Other forms of manipulation in the field of economic activity can be committed by a special entity, which directly follows from the formulation of manipulation methods.

A distinction was made between fraud (Article 190 of the Criminal Code of Ukraine) and manipulation in the field of economic activity (Articles 222¹, 222² of the Criminal Code of Ukraine) and in sports (Article 369³ of the Criminal Code of Ukraine). Such distinguishing features as an object, a subject, a socially dangerous act, socially dangerous consequences, a way of doing it, and a purpose have been identified.

Key words: prevention, manipulation, propaganda, inducement, bias, illegal influence, economy, financial sector, economic activity, organized market, wholesale energy market, official sports competition, deception, corruption, bribery, bias, criminalization, enrichment, court, fraud, property damage.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Одинець І. В. Щодо протидії маніпулюванням на фондових ринках (зарубіжний досвід). *Актуальні проблеми держави і права. Збірн. наук. праць*. 2018. Вип. 81. С. 103–112
2. Одинець І. В. Передумови криміналізації маніпулюванням на фондовому ринку. *Публічне право*. 2018. № 4 (32). С. 95–103.
3. Одинець І. В. Підкуп як спосіб маніпулювання результатами офіційних спортивних змагань. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2022. Вип. 11. С. 44–50.
4. Одинець І. В. Маніпулювання результатами офіційних спортивних змагань. *International journal «LAW & SOCIETY»*. 2021. Issue 4. С. 92–100.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Одинець І. В. Службова особа учасника фондового ринку як суб'єкт злочину, передбаченого статтею 222-1 КК України. *Теорія та практика сучасної юриспруденції*: мат-ли ХІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 берез. 2019 р.). Т. 1. Харків: Асоціація випускників Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. С. 219–221.
2. Одинець І. В. Іноземний досвід протидії маніпулюванням на фондових ринках. *Правові засади суверенного розвитку України в сучасних умовах*: мат-ли Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 01–02 лют. 2019 р.). Київ: Навч.-наук. Гуманітарний ін-т Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського, 2019. С. 67–71.
3. Одинець І. В. Види відповідальності за маніпулювання на фондовому ринку. *Пріоритетні напрями розвитку правової системи України*: мат-ли Міжн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25–26 січ. 2019 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 41–43.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України.

ВС – Верховний Суд.

ВСУ – Верховний Суд України.

ЄС – Європейський Союз.

Закон – Закон України.

ЗМІ – засоби масової інформації.

КК – Кримінальний кодекс України.

КМУ – Кабінет Міністрів України.

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України.

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення.

НКРЕП – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг.

НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

НМДГ – неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

ООН – Організація Об'єднаних Націй.

ПМ – прожитковий мінімум для працездатних осіб.

РЄ – Рада Європи.

ЦК – Цивільний кодекс України.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	2
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ОБГРУНТОВАНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЮВАННЯ НА ОРГАНІЗОВАНИХ РИНКАХ, ОПТОВИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РИНКАХ ТА У СПОРТІ.....	15
1.1 Вчення про криміналізацію у теорії кримінального права України: основні підходи	15
1.2 Суспільна небезпека як підстава криміналізації маніпулювання (статті 222 ¹ , 222 ² , 369 ³ КК України)	20
1.3 Безпосередні об’єкти маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті.....	25
1.4 Суспільно небезпечні наслідки як підстава криміналізації маніпулювання у кримінальному праві України.....	55
Висновки до розділу 1	67
РОЗДІЛ 2 КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МАНІПУЛЮВАННЯ НА ОРГАНІЗОВАНИХ РИНКАХ ТА У СПОРТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	71
2.1 Антиманіпулятивне законодавство США та окремих європейських країн.....	73
2.2 Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії маніпулюванню на організованих ринках	86
2.3 Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії маніпулюванню у спорті	93
Висновки до розділу 2	106
РОЗДІЛ 3 КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА МАНІПУЛЮВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ.....	108
3.1 Міждисциплінарний, доктринальний та нормативний зміст поняття «маніпулювання»	108
3.2 Об’єктивні ознаки маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті.....	117

3.3 Суб'єктивні ознаки маніпулювання у кримінальному праві України	165
3.4 Відмінність маніпулювання (статті 222 ¹ , 222 ² , 369 ³ КК України) від шахрайства (ст. 190 КК України)	180
Висновки до розділу 3	186
ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	196
Додаток А	227

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті – це новітній виклик сучасній системі кримінально-правової протидії злочинності. Маніпулювання на організованих ринках капіталу, на оптових енергетичних ринках створює суттєві загрози для економіки України, дестабілізує та деформує фінансову систему, зумовлює фінансову кризу та інші фінансові ризики. Маніпулювання у спорті вже давно стало світовою проблемою, а договірні змагання – протиправною традицією сучасного спорту. Жодна держава світу не застрахована від маніпулювань у вказаних вище сферах, що вимагає вжиття рішучих заходів на міжнародному, регіональному та національному рівнях.

У чинному Кримінальному кодексі України кримінальна відповідальність за маніпулювання передбачена у трьох статтях: 222¹ «Маніпулювання на організованих ринках», 222² «Маніпулювання на енергетичному ринку», 369³ «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань». Відповідні норми – це новели вітчизняного кримінального законодавства України, які фактично були і залишаються *terra incognita* не лише для науки кримінального права України, а й для правозастосовної практики.

Попри те, що після введення в Україні воєнного стану вектор наукових досліджень змістився на дослідження кримінальних правопорушень, пов'язаних з війною, зокрема на злочини проти основ національної безпеки України, кримінальні правопорушення проти порядку проходження військової служби, проти миру, безпеки людства, міжнародного правопорядку, проте не слід залишати поза увагою науковців інші склади кримінальних правопорушень, особливо якщо вони стосуються економіки. Адже після закінчення війни відбудова країни буде залежати власне від стану економіки держави, а економічна безпека – це частина національної безпеки, яка разом з іншими її видами покликана забезпечити правопорядок в усіх сферах суспільного життя.

В Україні проблема кримінально-правової протидії маніпулюванню за статтями 222¹, 222² та 369³ КК комплексно не досліджувалася. Окремі питання висвітлювалися лише на рівні наукових публікацій Д. О. Анісімова, І. І. Бартош, П. С. Берзіна, О. С. Бондаренко, О. Ю. Вітка, Р. А. Волинця, А. О. Данилевського, О. О. Дудорова, К. П. Задоя, З. А. Загинеї-Заболотенко, Д. В. Каменського, О. О. Кваші, В. М. Клочка, М. П. Коваленка, В. В. Комар, О. М. Костенка, О. В. Кришевич, М. В. Михайлова, В. О. Навроцького, І. І. Парфенюк, Я. А. Резніка, А. В. Савченка, В. В. Сокурєнка, А. Б. Старки, А. В. Титко, Ю. А. Турловоє, О. А. Чувакова, Н. М. Ярмиш та інших. Здійснено й окремі дисертаційні дослідження: Р. А. Волинця на тему: «Кримінально-правова охорона фондового ринку» (м. Київ, 2018 р.) [74], В. М. Клочка на тему: «Кримінально-правова характеристика злочинів, що вчиняються службовими особами професійних учасників фондового ринку України (ст. ст. 222-1, 223-2, 232-1 КК України)» (м. Київ, 2015 р.) [128], Ю. Ю. Вітка на тему: «Об'єкт і предмет злочинів у сфері емісії, розміщення або видачі цінних паперів та їх обігу» (м. Київ, 2018 р.) [73], М. П. Коваленка на тему: «Запобігання шахрайству на фінансових ринках у біржовій торгівлі» (м. Київ, 2005 р.) [130]. Однак вони присвячені дослідженню тих кримінально-правових норм, що вже змінено у процесі поточної нормотворчості. Що стосується складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222² КК, то відповідні питання з огляду на новизну його появи у цьому Кодексі майже не досліджувалися. Проблема маніпулювання у спорті (ст. 369³ КК) також висвітлювалася в Україні лише на рівні окремих наукових публікацій.

Статистичні відомості Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації України свідчать про те, що на сьогодні в Україні кримінальні правопорушення, передбачені статтями 222¹, 222² та 369³ КК не є предметом належної уваги у правозастосовній сфері, оскільки в Україні жодна особа не була притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення цих правопорушень.

Викладене вище свідчить про актуальність дослідження кримінально-правової протидії маніпулюванню (статті 222¹, 222², 369³ КК).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано у межах тем науково-дослідної роботи відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України «Проблеми підвищення ефективності кримінальної юстиції України» (I кв. 2017 р. – IV кв. 2019 р., номер державної реєстрації 0117U002703); «Проблеми модернізації теорії і практики протидії злочинності в Україні» (2020 р. – 2022 р., номер державної реєстрації 0119U103017).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є науково-теоретична розробка кримінально-правових засад протидії маніпулюванню (статті 222¹, 222², 369³ КК).

Мета дослідження конкретизується у таких *завданнях*:

- охарактеризувати суспільну небезпеку маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті;
- охарактеризувати безпосередні об'єкти складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹, 222² та 369³ КК;
- вивчити суспільно небезпечні наслідки маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті;
- встановити особливості кримінальної відповідальності за маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті за законодавством зарубіжних країн;
- охарактеризувати міждисциплінарний, доктринальний та нормативний зміст поняття «маніпулювання»;
- визначити об'єктивні ознаки маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті;
- охарактеризувати суб'єктивні ознаки маніпулювання у статтях 222¹, 222² та 369³ КК;

– виявити відмінні ознаки між маніпулюванням (статті 222¹, 222² та 369³ КК) та шахрайством (ст. 190 КК);

– запропонувати шляхи вдосконалення КК України у частині відповідальності за маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті.

Об'єктом дослідження є правопорядок у сфері регулювання діяльності на організованих ринках та оптових енергетичних ринках, а також протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у сфері спорту.

Предметом дослідження є кримінально-правова протидія маніпулюванню (статті 222¹, 222² та 369³ КК).

Методи дослідження. Дисертацію підготовлено з використанням комплексу наукових методів наукової парадигми, що дозволив виявити та охарактеризувати доцільність криміналізації маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті, а також сутнісних ознак маніпулювання як суспільно небезпечного діяння. Під час написання дисертації використано такі дослідницькі підходи: *аксіологічний* (допомагає визначити суспільну небезпеку маніпулювання як підставу для криміналізації діянь, передбачених статтями 222¹, 222² та 369³ КК (підрозділ 1.2), схарактеризувати правопорядок, що порушується вказаними діяннями (підрозділ 1.3), виявити наявність комплексу сваволі та ілюзій як на боці суб'єкта маніпулювання, так і осіб, якими маніпулюють (підрозділ 3.2), *антропологічний* (уможливлює з'ясування правової природи маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті крізь призму міждисциплінарного, доктринального та нормативного підходів (підрозділ 3.1), об'єктивних та суб'єктивних ознак маніпулювання (статті 222¹, 222² та 369³ КК) (підрозділ 3.2), *герменевтичний* (сприяє з'ясуванню конкретних об'єктивних та суб'єктивних ознак маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті (підрозділ 3.2), порівняльно-правовий (допомагає визначити особливості антиманіпулятивного законодавства у країнах Європи та США, дослідити підставу кримінальної відповідальності за

маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті у кримінальних кодексах окремих зарубіжних держав (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3).

У дослідженні використано різні загальнонаукові та спеціально наукові методи наукового пізнання. Так, у роботі використовувалися такі загальнонаукові методи, як *системний*, який дозволив виокремити підходи до визначення ступеня суспільної небезпеки, достатнього для криміналізації маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті (підрозділи 1.2, 1.3), дослідити значення суспільно небезпечних наслідків як критерію криміналізації маніпулювання (підрозділ 1.4), виокремити та охарактеризувати об'єктивні та суб'єктивні ознаки маніпулювання (статті 222¹, 222² та 369³ КК) (підрозділ 3.2); *структурно-функціональний*, який допоміг розкрити зміст поняття маніпулювання як суспільно небезпечного діяння у КК України (підрозділ 3.2); *формально-логічний*, що допоміг визначити ключові терміни дисертаційного дослідження (підрозділи 1.3, 3.2), виявити та дослідити об'єктивні та суб'єктивні ознаки маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та в спорті (підрозділ 3.1), сформулювати висновки та пропозиції до розділів та загальні висновки дослідження). Зі спеціально-наукових методів використано *формально-юридичний*, що застосовувався для формулювання змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті (підрозділ 3.2), а також для аналізу джерел регулятивного та кримінального законодавства України (підрозділи 1.3, 3.2), формулювання техніко-юридично коректних пропозицій змін до КК (підрозділи 1.3, 1.4, 3.2); порівняльно-правовий, виявлений у порівняльному аналізі норм КК України, що передбачають кримінальну відповідальність за маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті, та зарубіжного кримінального законодавства окремих країн (підрозділи 2.2, 2.3) тощо.

Теоретичну основу дисертації становлять наукові праці з теорії права, кримінального, адміністративного права, психології, лінгвістики, кримінології, політології, енциклопедичні видання.

Нормативною основою дослідження є Конституція України, міжнародні акти, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кримінальний кодекс України, регулятивне законодавство у сфері організованих ринків, оптових енергетичних ринків та запобігання корупції у спорті. Під час вивчення зарубіжного досвіду кримінальної відповідальності за маніпулювання у сфері господарської діяльності та спорту було вивчено відповідні норми кримінальних кодексів таких зарубіжних держав, як США, Німеччина, Французька Республіка, Швейцарська Конфедерація, Королівство Іспанії, Італійська Республіка, Республіка Болгарія, Держава Ізраїль, Азербайджанська Республіка, Грузія, Киргизька Республіка, Республіка Вірменія, Республіка Казахстан, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням кримінально-правової протидії маніпулюванню (статті 222¹, 222² та 369³ КК). Дисертанткою запропоновано низку нових положень, висновків і пропозицій, які виносяться на захист. Наукову новизну, зокрема, мають такі положення:

уперше:

1) розглянуто маніпулювання як суспільно небезпечне діяння, передбачене статтями 222¹, 222², 369³ КК, що, як кримінально-правове поняття, має специфічний зміст порівняно зі значенням цього терміна в інших сферах знань (зокрема, у психології, політології). Виокремлено істотні ознаки кримінально-правового поняття «маніпулювання»: дія – протиправний вплив; активна поведінка; корислива спрямованість; вчиняється у формах, визначених КК України та регулятивним законодавством України, а також міжнародними документами; об'єктом є учасники організованих ринків/оптових енергетичних ринків; прихований чи відкритий характер;

2) здійснено розмежування між маніпулюванням (статті 222¹, 222², 369³ КК) та шахрайством (ст. 190 КК) за такими ознаками, як об'єкт, предмет, діяння, наслідки, спосіб учинення та мета. Для шахрайства характерною є добровільна передача майна або права на майно від потерпілого до винуватого, тоді як для маніпулювання – протиправний вплив на інших учасників організованого ринку, оптового енергетичного ринку або спортивних змагань, за якого ні заволодіння майном, ні придбання права на майно не відбувається, однак винуватий отримує прибуток та досягає корисливої мети;

3) визначено, що положення Конвенції Ради Європи про маніпулювання результатами спортивних змагань не повною мірою імплементовано у законодавство України. Зокрема, у ньому зміщено акцент з маніпулювання на протиправний вплив. Запропоновано передбачити у ст. 8 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» заборону маніпулювати спортивним змаганням, а не протиправно впливати на нього; передбачити у ст. 369³ КК відповідальність за маніпулювання ходом та результатом офіційного спортивного змагання;

4) запропоновано відносити протиправне використання ексклюзивної спортивної інформації, яка стала відома особі у зв'язку з її службовим становищем, до способу маніпулювання у спорті, за що доцільно передбачити кримінальну відповідальність у ст. 369³ КК, за умови, що вказане діяння спрямовано на отримання особою неправомірної вигоди;

5) визначено, що з огляду на відкритий та прихований рівні маніпулювання комплекс сваволі та ілюзій характерний як для суб'єкта кримінального правопорушення, так і для адресанта маніпулювання;

удосконалено:

б) наукові підходи (О. З. Гладуна, З. А. Загиней-Заболотенко, В. В. Комар та інших) стосовно характеристики складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, як кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією. З цією метою запропоновано у частині 2 примітки ст. 45 цього Кодексу додати вказівку на ст. 369³, а також закріпити у Законі України «Про

запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» дефініцію поняття «правопорушення у спорті, пов'язане з корупцією»;

7) правило нормотворчої техніки стосовно необхідності вказівки у диспозиції статті Особливої частини КК на ознаки спеціального суб'єкта за умови, що частина діянь може вчинятися загальним суб'єктом. На прикладі складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222¹ цього Кодексу, об'єктивну сторону якого може виконати як загальний, так і спеціальний суб'єкт, доведено, що у диспозиції статті Особливої частини КК недоцільно передбачати спеціальні ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, надавши можливість правозастосовному органу у кожному конкретному випадку встановлювати їх наявність;

8) науковий підхід, що домовленість є іманентною властивістю маніпулювання у спорті (ст. 369³ КК), яке вчиняється задля отримання неправомірної вигоди чи ексклюзивної спортивної інформації, реалізується у формі підкупу та одержання неправомірної вигоди, а не вступу у змову. Запропоновано виключити вступ у змову з ч. 1 ст. 369³ КК, а також передбачити кримінальну відповідальність за «повноцінний» підкуп, а саме за прийняття пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди, та за прийняття пропозиції, прийняття обіцянки та одержання такої вигоди відповідним спеціальним суб'єктом;

набули подальшого розвитку:

9) наукові погляди стосовно розуміння основних безпосередніх об'єктів маніпулювання (статті 222¹, 222², 369³ КК) у межах концепції об'єкта кримінального правопорушення як порядку, встановленого у суспільстві, врегульованого правовими нормами (О. М. Костенко та інші). Визначено такі безпосередні об'єкти кримінальних правопорушень, що досліджуються: правопорядок, встановлений у суспільстві за допомогою регулятивного законодавства, необхідний для забезпечення безпеки організованих ринків капіталу у частині недопущення маніпулювань на них (ст. 222¹ КК); необхідний

для забезпечення енергетичної безпеки у частині недопущення маніпулювань на оптовому енергетичному ринку (ринку електричної енергії та ринку природного газу) (ст. 222² КК), необхідний для забезпечення антикорупційної безпеки у сфері спорту у частині виконання заборони маніпулювати спортивним змаганням (ст. 369³ КК);

10) наукові підходи (Р. О. Мовчана, І. І. Бартош, І. І. Парфенюк) про визначення ступеня суспільної небезпеки маніпулювання на оптових енергетичних ринках. Наведено додаткові аргументи, що це суспільно небезпечне діяння характеризується тим ступенем суспільної небезпеки, що є достатнім для його криміналізації, зокрема, з огляду на важливість енергетичної безпеки для існування України як самостійної держави, а також ураховуючи належність енергетики до однієї зі стратегічно важливих галузей економіки України;

11) пропозиції науковців (Р. А. Волинця) про доцільність доповнення підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (п. 4 ч. 1 ст. 96³ КК) вказівкою на статті 222¹, 222², 369³ цього Кодексу. Відповідна пропозиція була розвинута шляхом аналізу кримінального законодавства зарубіжних держав, що передбачає кримінальну відповідальність юридичних осіб за вчинення аналогічних кримінальних правопорушень, а також шляхом конкретизації запропонованої зміни у спосіб доповнення конкретного пункту частини першої статті 96³ КК, в якій передбачається підстава застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх можна використати у таких сферах: у *науково-дослідній* – для подальшого вивчення та вирішення проблеми кримінально-правової протидії маніпулюванню (статті 222¹, 222² та 369³ КК) у кримінально-правовій та кримінологічних площинах; у *нормотворчій* – для вдосконалення відповідних статей КК, а також для використання під час підготовки проєкту цього Кодексу; у *правозастосовній* – під час кваліфікації маніпулювання на організованих ринках, оптових

лекцій, семінарських та практичних занять а також підручників, навчальних посібників з кримінального права, а також під час викладання навчальних дисциплін у закладах вищої освіти.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення і висновки дисертації обговорювалися та були оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, як-от: «Пріоритетні

Публікації. Основні результати та висновки дисертації відображено у 7 наукових працях, з яких 3 – статті в наукових фахових виданнях України, 1 – стаття у зарубіжному виданні, 3 – матеріали науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з переліку умовних означень, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг дисертації становить 229 сторінок, з них список використаних джерел на 31 сторінці (310 найменувань) і додаток на 1 сторінці.

о

з

в

и

т

к

у

п

р

а

в

о

в

о

ї

с

РОЗДІЛ 1

ОБГРУНТОВАНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЮВАННЯ НА ОРГАНІЗОВАНИХ РИНКАХ, ОПТОВИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РИНКАХ ТА У СПОРТІ

1.1 Вчення про криміналізацію у теорії кримінального права України: основні підходи

Кримінальне законодавство України перебуває у постійному розвитку та трансформації, що обумовлено як внутрішніми процесами, так і більш глобальними причинами регіонального чи світового масштабів. Розвиток кримінально-правових норм обумовлений, насамперед, відшукуванням найбільш ефективних механізмів протидії суспільно небезпечним проявам з урахуванням принципу *ultima ratio*, який розглядається науковцями як метапринцип законодавчої етики [22, с. 529]. Загальна суть вказаного принципу полягає у тому, що держава повинна визнавати кримінальними правопорушеннями лише ту протиправну поведінку, яка з огляду на тяжкість заподіяної шкоди, шкідливість, серйозність відповідних проявів заслуговує на втручання держави для кримінально-правового захисту. При цьому застосування кримінально-правового інструментарію – це крайні засоби впливу на врегулювання відповідного порядку суспільних відносин. Всі ж інші протиправні прояви повинні тягнути застосування менш суворих засобів реагування, форм юридичної відповідальності [5, с. 112]. Як слушно вказує П. Л. Фріс, «...основним критерієм, що визначає криміналізацію, слід визнати доцільність її застосування для боротьби з конкретним видом діянь. Вирішення питання про доцільність пов'язано з констатацією того факту, що здійснення боротьби з відповідним видом антигромадської поведінки іншими (не кримінально-правовими) засобами є неможливим. Кримінально-правова політика національного законодавця на відмову від застосування кримінальної відповідальності в усіх

без винятку випадках, коли вона неспроможна служити меті зменшення рівня злочинності відповідного виду» [292, с. 21–22].

Теоретики права виокремлюють загалом динамізм законодавства, який полягає, зокрема, у здатності текстуальної форми та її нормативного змісту «змінюватись внаслідок розвитку і зміни суспільних відносин або власних недоліків з метою удосконалення через внесення відповідних змін до чинних нормативно-правових актів або шляхом прийняття нових актів», а однією з форм динамізму визнають, у т. ч. появу (встановлення) нових правових норм, розвиток закону (законодавства) в напрямку його вдосконалення, суттєвого оновлення [263, с. 170–171].

Вчені-криміналісти на ґрунті теоретичних публікацій також розглядають механізми створення та розвитку кримінального законодавства України [54]. Д. О. Балобанова, зокрема, виокремлює динаміку кримінального права та траєкторію кримінально-правової норми [55, с. 383–384]. «Динаміка кримінального права має формуватися технічно з позицій наступності і узгодженості на національному рівні, і має ідеологічно відповідати правовій політиці, яка діє на глобальному (міжнародному) рівні і прийнята державою Таку динаміку для кримінального права слід визначити як «динаміка стійкого розвитку». Стійкий розвиток кримінального права має представляти собою періоди прогресивного руху та обумовленого спокою, повний комплекс яких спрямований на досягнення запланованої мети» [55, с. 35].

З огляду на динаміку вона виокремлює усталені норми (які історично були сформовані його доктриною і містять ознаки наступності та узгодженості) та норми-новели (які безпосередньо (в певній редакції) виникли внаслідок законодавчих інновацій, у тому числі й ті, що були прийняті внаслідок імплементації та уніфікації норм міжнародного права») [55, с. 292]. Власне до таких норм-новел належать і норми, що аналізуються нами у дисертації.

Перш ніж з'ясувати конкретні питання криміналізації вказаних правопорушень, коротко зупинимося на загальнотеоретичних підходах стосовно криміналізації.

На думку М. І. Панова, правове регулювання кримінальної відповідальності становить собою специфічну правотворчу діяльність держави по визнанню у відповідних нормативно-правових актах певних суспільно небезпечних діянь злочинами (криміналізація, її обсяг та зміст) і встановленню покарання чи інших кримінально-правових заходів, що підлягають застосуванню за їх вчинення (пеналізація) [210, с. 110]. Д. О. Балобанова вважає однією з тенденцій, які характеризують кримінальне право, посилення кримінальної репресії (криміналізація та пеналізація), що може здійснюватися, зокрема, у формі включення до Особливої частини КК нового складу кримінального правопорушення; внесення до чинного складу кримінального правопорушення нових ознак, які розширюють сферу його застосування [55, с. 188]. І. В. Козич, розглядаючи важливість інформаційно-комунікативної функції кримінального права, вказує на її важливість, яка у взаємодії з іншими функціями кримінального права впливає на вибір належного методу кримінально-правової політики. Зокрема, при реалізації охоронної функції кримінального права зазвичай обирається метод криміналізації (декриміналізації) чи пеналізації (депеналізації) [132, с. 377].

Науковці пропонують чималу кількість визначень поняття «криміналізація», що не є превалюючим у нашій роботі, а тому будемо спиратися на дефініцію П. Л. Фріса, який розглядає криміналізацію як один із основних методів кримінально-правової політики та розуміє під криміналізацією При цьому будемо виходити з розуміння поняття криміналізації, яке запропонував цей науковець. «Це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність, як злочинів» [292, с. 20].

Науковці виокремлюють та характеризують різноманітні обставини, які впливають на криміналізацію того чи іншого діяння, називаючи їх по-різному, як-то фактори, підстави, приводи, умови, принципи тощо. Знову ж таки, не

вдаючись до дискусії з приводу найменування цих обставин, стисло зупинимося на найважливіших, з нашої точки зору аспектах криміналізації крізь їх призму.

Окрім найбільш вагомих обставин, що впливають на криміналізацію тих чи інших діянь, науковці виокремлюють ще й криміналізаційний привід. Так, С. Б. Гавриш виокремлює такий привід з використанням «індексу криміналізації», який визначає доцільність криміналізації екологічних злочинів, які досліджує цей науковець, саме кримінально-правовими засобами [79, с. 99–100]. На думку Г. А. Злобіна та С. Г. Келіної, вважають, що криміналізаційний привід – це конкретна випадкова подія, яка привернула увагу законодавця та/або сколихнула громадську думку [109, с. 106, 107]. О. О. Пащенко вважає, що «під криміналізаційним приводом доречно розуміти певні одиничні (можливо навіть випадкові) події, що «приводять механізм криміналізації в рух»» [211, с. 80]. Цей науковець погоджується з С. Б. Гавришем у тому, що окрім криміналізаційних приводів існує й поняття вищого рівня ієрархії, а саме «підстава криміналізації», що складається з певної кількості інших обставин [79, с. 89].

Науковці загалом зазначають, що під час використання такого методу кримінально-правової політики, як криміналізація, слід поступово відмовлятися від криміналізаційних приводів, беручи до уваги власне підставу криміналізації, яка виражає суспільну необхідність кримінального закону [55, с. 96; 86, с. 74]. Вказану точку зору слід підтримати, оскільки спорадичні та випадкові обставини не можуть і не повинні визначати, яке діяння слід криміналізувати, а за яке передбачити інші види юридичної відповідальності. Адже криміналізація на підставі криміналізаційних приводів неминуче зумовлює неефективність норми, яка не зможе застосовуватися на практиці. Хоча не завжди відсутність завершених кримінальних проваджень, в яких ухвалено остаточне судові рішення, що набрало законної сили, свідчить про безпідставність проведеної криміналізації. Адже у процесі конструювання норми можуть бути допущені технічні чи змістовні помилки, які можуть ускладнити правозастосування у конкретному випадку. Нижче ми проаналізуємо, криміналізаційний привід чи

підставу було використано під час криміналізації діянь, передбачених статтями 222¹, 222² та 369³ КК.

Багато науковців вказують на єдину підставу криміналізації, якою визначають соціальну сутність діяння, тобто ступінь і характер його суспільної небезпеки [292 с. 24–25]. Водночас більшість науковців виокремлюють мультипідставу криміналізації. Зокрема, Д. О. Балобанова виокремлює 1) *юридико-кримінологічні підстави*: суспільна небезпечність діяння; типовість і достатня поширеність форм антигромадської поведінки; динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин і умов, що їх породжують; наявність необхідності впливу кримінально-правовими заходами; урахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки; 2) *соціально-економічні підстави*: співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації; наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; 3) *соціально-психологічні підстави*: рівень суспільної правосвідомості та психології; історичні традиції [55, с. 200].

О. О. Пашенко, обґрунтовуючи виокремлення обставин криміналізації (окремо для охоронних, регулятивних та дефінітивних норм), вважає, що вичерпним переліком обставин, за допомогою яких слід визначати соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм є: суспільна корисність, системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови, відповідність історичним традиціям або змінам у суспільному житті (альтернативно), наявність можливості боротьби із суспільно небезпечним діянням кримінально-правовими засобами, наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони, повнота і ненадмірність кримінально-правової заборони [211, с. 39].

Д. О. Балобанова виокремлює й принципи криміналізації, які обумовлюються основним правилом законодавчої техніки – внутрішньої погодженості права, яка містить цілу низку похідних від нього вимог. До таких

принципів ця науковиця відносить: 1) злагодженість нормативних актів; 2) несуперечність в системі законодавства; 3) логічний зв'язок між нормативними приписами; 4) відсутність прогалин у змісті закону; 5) виключення непотрібних повторень; 6) неприпустимість законодавчих надмірностей та збереження в чинному законодавстві норм, що фактично втратили своє призначення [55, с. 201].

М. І. Хавронюк є прихильником монопідстави криміналізації, окрім якої виділяє приводи та умови криміналізації. До приводів криміналізації він відносить необхідність виконання зобов'язань за міжнародними договорами, ратифікованими ВРУ, необхідність забезпечення реалізації певних положень законів, необхідність забезпечення реалізації певних положень законів, результати кримінологічних досліджень щодо динаміки та поширеності певного діяння, які обґрунтовують необхідність його караності, громадську думку, а до умов – фактори соціально-психологічного характеру, кримінально-правового та кр.-процесуального характеру [94, с. 65–67].

Таким чином, ставлення науковців до проблеми різноманітних обставин та закономірностей криміналізації є різним. При цьому перелік різних точок зору можна продовжувати. Будемо виходити з примату монопідстави криміналізації, якою слід визнавати достатню ступінь суспільної небезпеки діяння, яке претендує на те, щоб за нього була передбачена кр. відповідальність.

1.2 Суспільна небезпека як підстава криміналізації маніпулювання (статті 222¹, 222², 369³ КК України)

Як зазначає П. Л. Фріс, «фактично суспільна небезпечність не залежить від позиції законодавця. Це є об'єктивна характеристика, властива відповідній поведінці, скерованій на відповідні суспільні відносини. Суспільна небезпечність не є статичною характеристикою. Залежно від етапу розвитку суспільства вона може збільшуватися або, навпаки, зменшуватися і навіть взагалі зникати. Суспільну небезпечність утворює низка факторів: характеристика (з

точки зору важливості) об'єкта злочину; характер та розмір заподіяної шкоди; характеристика об'єктивної сторони діяння (спосіб учинення злочину, знаряддя та засоби, за допомогою яких його вчинено, час, місце, обстановка); форми та ступінь вини особи, яка вчинила злочин; мотиви злочинної діяльності та мета, досягнення якої переслідувалося винним» [292, с. 24–25]. М. С. Рудковська, яка комплексно досліджувала проблему суспільної небезпеки злочинів, обґрунтовано вважає, що власне характер і ступінь суспільної небезпеки є критеріями відмежування злочинів від інших правопорушень і саме ними повинен керуватися законодавець під час криміналізації та декриміналізації діянь [252, с. 9]. О. М. Костенко з позицій соціального натуралізму відзначає, що кримінально-правовий натуралізм є доктринальною основою для здійснення законодавцем актів криміналізації та декриміналізації, які відображають закони соціальної природи (у т. ч. закони природного права), оскільки воля й свідомість законодавця, не узгоджені із законами соціальної природи, знаходяться в стані свавілля та ілюзій [142, с. 81].

На нашу думку, суспільна небезпека є, певним чином, ілюзорним поняттям та ознакою злочину, оскільки не має визначеного змісту ні в законодавстві, ні в теорії кримінального права, а вказівка у ч. 2 ст. 11 КК на те, що не вважається суспільно небезпечним те діяння, яке не заподіяло і не могло заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі, також містить нерозкриті оцінні ознаки, що не дозволяє законодавцю адекватно врахувати мірило, індекс суспільної небезпеки, достатній для того, щоб криміналізувати відповідне діяння. Як зазначалося вище, законодавець у багатьох випадках ігнорує підставу криміналізації, незважаючи на відсутність суспільної небезпеки відповідних проявів та, підмінюючи її криміналізаційним приводом, встановлює кримінальну відповідальність за діяння, яке не характеризується достатнім ступенем суспільної небезпеки, порушуючи тим самим засадничий принцип *ultima ratio*, про який йшлося вище. Вказане зумовлює криміналізаційну надмірність, появу «мертвих» норм та криміногенність самого кримінального закону [214, с. 232]. Проте вказане не означає, що від суспільної небезпеки слід

відмовитися. Вважаємо, що ця ознака за уважного ставлення до неї здатна вирішити проблему криміналізації як методу кримінально-правової політики. Адже орієнтування на неї є важливим показником визначення того, чи слід передбачати кримінальну відповідальність за вчинене.

У теорії кримінального права спірним є питання про те, чи характеризується суспільною небезпекою кримінальні проступки, чи ця ознака притаманна виключно злочинам.

Так, М. С. Рудковська пише про те, що суспільна небезпека притаманна виключно злочинам, тоді як проступки вказаною ознакою не характеризуються [252, с. 151]. М. І. Хавронюк також вважає, що лише злочини є суспільно небезпечними, тоді як кримінальні проступки, як і інші правопорушення – суспільно шкідливими [293, с. 429]. В. О. Туляков відносить суспільну небезпеку як до ознаки злочину, так і до ознаки кримінального проступку, однак зауважує, що основна відмінність між злочином та кримінальним проступком полягає у ступені суспільної небезпеки. Крим. проступку притаманний незначний ступінь суспільної небезпеки, він не здатний завдати істотної шкоди охоронюваним законом відносинам [160, с. 40]. В. В. Шаблистий пропонує вважати кримінальні проступки такими, що спричиняють істотну шкоду людині, суспільству, державі або людству; злочини – такими, що посягають на їхню безпеку; адміністративні правопорушення – такими, що спричиняють їм шкоду [301, с. 22].

Проте згідно з ч. 1 ст. 11 КК кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки та злочини (ч. 1 ст. 12 КК). Таким чином, законодавець визнав, що суспільна небезпека – ознака як злочинів, так і кримінальних проступків. І вказана обставина, на нашу думку є зрозумілою та переконливою.

Водночас не лише одна суспільна небезпека діяння є підставою для його криміналізації. Вказаний метод кримінально-правової політики може бути

реалізовано крізь призму соціального натуралізму. Окрім суспільної небезпеки, на нашу думку, законодавцю слід визначати, який закон соціальної природи, що, на думку О. М. Костенка, виокремлюється одночасно з фізичною і біологічною природою, може бути порушено у результаті вчинення такого діяння [143, с. 34]. Як вказує цей науковець, згідно з теорією соціального натуралізму «кримінальне право – це закріплені у формі законодавства закони соціальної природи, порушення яких визнається злочином, що тягне кримінальну відповідальність (покарання) ... Засноване на цій доктрині кримінальне правознавство стає справжньою наукою, яка так само відкриває закони природи, як і фізичні та біологічні науки. Функція справжнього кримінального правознавства полягає у тому, щоб відкривати закони соціальної природи для відображення їх у кримінальному законодавстві, а також для формування кримінально-правової культури громадян, законодавців і фахівців-юристів» [143, с. 35].

Таким чином, підставою криміналізації слід визнавати суспільну небезпеку, ступінь та характер якої є достатнім для того, щоб застосувати до такого діяння засоби кримінально-правового впливу та визначення того, який закон соціальної природи порушує вказане діяння. Саме сукупне врахування суспільної небезпеки та можливих порушень діянням законів соціальної природи дозволить уникнути необґрунтованої криміналізації діянь, що здійснюється на підставі криміналізаційного приводу.

Д. С. Азаров, який проаналізував велику кількість наукових та навчальних джерел в аспекті розуміння суспільної небезпеки як підстави криміналізації та ознаки злочину, дійшов висновку, що ознаки, які визначають суспільну небезпеку конкретного діяння, науковці розкривають по-різному [47, с. 3-4]. Наприклад, А. А. Пінаєв відносить до них об'єкт (важливість, значущість тих суспільних відносин, на які він посягає), а також наслідок (шкоду, збиток), який настає [213, с. 40]. На думку П. Л. Фріса, «суспільну небезпечність утворює низка факторів: характеристика (з точки зору важливості) об'єкта злочину; характер та розмір заподіяної шкоди; характеристика об'єктивної сторони діяння (спосіб вчинення злочину, знаряддя та засоби, за допомогою яких його вчинено, час,

місце, обстановка); форми та ступінь вини особи, яка вчинила злочин; мотиви злочинної діяльності та мета, досягнення якої переслідувалося винним» [292, с. 24–25]. О. В. Гороховська, І. О. Кочерова вважають, що суспільна небезпечність визначається всіма елементами його складу [81, с. 9; 149, с. 46].

Не заглиблюючись у вказану вище дискусію, відзначимо, що суспільна небезпека діяння на етапі криміналізації визначається всією сукупністю ознак складу кримінального правопорушення, що належать до об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони. Проте, на наш погляд, найбільшою мірою про необхідність криміналізації того чи іншого діяння вказує об'єкт злочину, якому власне і заподіюється/може бути заподіяна істотна шкода у разі вчинення діяння. Законодавець на етапі нормопроекування та вирішення питання про криміналізацію того чи іншого діяння, повинен оцінити (прогностично), яким саме суспільним відносинам буде спричинена ним шкода і чи матиме вона настільки серйозні наслідки для них, щоб «дотягнути» до рівня суспільної небезпеки кримінального правопорушення.

Окрім того, важливою складовою визначення характеру та ступеня суспільної небезпеки конкретного діяння, що претендує для криміналізації, є суспільно небезпечні наслідки, що мають бути визначені законодавцем у вигляді самостійної ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, або виступати іманентною властивістю самого діяння, однак характеризуватися основним маркером суспільної небезпеки, визначеному у ч. 2 ст. 11 КК, а саме заподіяння чи можливість заподіяння істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Отож з'ясуємо, чи характеризуються діяння, що полягають у маніпулюванні на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті властивістю суспільної небезпеки за ознакою спричинення істотної шкоди порядку суспільних відносин, який охороняється нормами, вміщеними у статтях 222¹, 222² та 369³ КК.

1.3 Безпосередні об'єкти маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті

Під час криміналізації, як зазначалося вище, передусім важливо встановити, якому порядку суспільних відносин може спричинити шкоду те чи інше діяння і наскільки серйозною (істотною) може вона виступати. Стосовно окремих діянь не виникає жодного сумніву з приводу обґрунтованості їх криміналізації. Це у першу чергу стосується діянь, що передбачаються усталеними нормами. Ю. А. Пономаренко вважає, що стосовно багатьох кримінальних правопорушень питання про обґрунтованість їх криміналізації не викликає сумнівів, необхідність визнання їх кримінальними правопорушеннями є очевидною і не викликає жодних заперечень. Такі діяння є злочинами (чи іншими видами кримінальних правопорушень) і за законодавством зарубіжних країн різних правових систем, вони визнавалися такими в історії як світового кримінального права, так і України. До них належать усі види вбивств, тілесних ушкоджень, посягання на особисту чи статеву свободу людини, усі види викрадення чужого майна, що заподіяли істотну шкоду, посягання на основи безпеки держави тощо [217, с. 199]. На думку Д. О. Балобанової, «якщо визначати ступінь шкоди за цінністю блага, то цей критерій далеко не в усіх випадках може дозволити законодавцю однозначно констатувати кримінальну протиправність (або, навпаки, непротиправність) діяння. Не повинно в принципі виникати подібного питання, наприклад, при заподіянні шкоди таким благам, як життя, свобода, статева недоторканність особи, – за своєї протиправності діяння, які посягають на зазначені блага, завжди є кримінальними правопорушеннями, у більшості випадків – злочинами. У той же час стосовно багатьох інших благ такої однозначності немає [55, с. 212–213]. Власне до таких видів кримінальних правопорушень, що вимагають додаткового з'ясування їх суспільної небезпеки, чи «дотягує» вона до кримінально-протиправної, належить маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті.

Звертаємо увагу на те, що у дисертації будемо притримуватися концепції об'єкта кримінального правопорушення, запропоновану О. М. Костенком, як порядку, встановленого в суспільстві за допомогою законодавства, необхідного для безпеки громадян [148; 144, с. 28]. У жодному разі не применшуємо цінність інших концепцій об'єкта кримінального правопорушення, які мають місце у теорії кримінального права. Йдеться, зокрема, про концепції об'єкта кримінального права як правових благ (інтересів)» [80], соціальних цінностей [48; 288], суспільних відносин [141; 184; 265], правових відносин [83; 169]. Проте, на наш погляд, найбільш точно говорити про те, що кримінальне правопорушення посягає власне на порядок, який існує у суспільстві та встановлений у ньому цілим рядом нормативно-правових актів регулятивного характеру, конкретними кримінально-правовими нормами. Такий порядок, який порушується вчиненням кримінального правопорушення варто називати правопорядком, під яким розуміється цілісне інституційне соціально-правове явище, що являє собою самостійний феномен правової реальності, є загально визнаним наочним фактом і невід'ємною частиною офіційного, публічного і приватного правового життя, що існує у суспільстві і щоденно має прояв у різноманітних обставинах життєдіяльності окремих особистостей та спільнот, та характеризується упорядкованістю відповідних суспільних відносин за допомогою права [151, с. 9–10]; якісний фактичний стан урегульованості суспільних відносин, заснований на реалізації права і забезпеченого особливим конституційно-правовим механізмом [215, с. 47], «стан упорядкованості, урегульованості, організованості суспільних відносин, який утворюється, існує і функціонує внаслідок фактичної реалізації правових норм відповідно до принципу законності» [65, с. 220].

Правопорядок має таку структуру: 1) суб'єкт правопорядку – численні учасники з їх різним функціональним навантаженням, ієрархією, супідрядністю та іншими властивостями; 2) акти реалізації вимог законності, тобто правомірні дії (поведінка, діяльність) його учасників у їх завершеному стані. Вони, по суті, є реальними формами конституювання, існування, розвитку та функціонування

правопорядку; 3) правові відносини (їх система), які є визначальною формою (станом) упорядкованості та організованості суспільних відносин та виникають внаслідок здійснення правомірних дій [65, с. 218–219]. Впливаючи чи порушуючи якийсь з вказаних структурних елементів правопорядку або й кілька таких елементів одночасно, винний заподіює шкоду відповідному правопорядку загалом. Слід ураховувати, що правові відносини, які виникають у результаті вчинення кримінального правопорушення, є антиподом правопорядку, оскільки вони його руйнують, ставлячи у небезпеку ті відносини, які охоронялися відповідними правовими нормами, «розхитують» якісний фактичний стан урегульованості суспільних відносин, який існував до моменту вчинення кримінального правопорушення.

Правопорядок має місце задля того, щоб забезпечити безпеку людини, суспільства, держави. Порядок та безпека – це дві взаємозалежні цінності, які страждають у результаті вчинення кримінального правопорушення. Власне правопорядок створюється та забезпечується задля того, щоб виник стан безпеки.

Тлумачний словник української мови визначає поняття безпеки як стану, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [**Error! Reference source not found.**, с. 235]. В. А. Ліпкан пише, що за своєю юридичною природою безпека є станом урегульованості правом суспільних відносин, які виникають з приводу реалізації життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави, адекватно факторам і умовам, що формують потенційні та реальні загрози, створювані протиправними діями, шкідливими подіями (явищами) техногенного характеру, а також наслідками ліквідованих шкідливих подій [170, с. 30]. М. М. Шутий вважає, що «категорія «безпека» характеризується такими критеріями: відсутність загрози життю, здоров'ю людей, майну, тваринам, рослинам і довкіллю; стан стабільності та спокою, який дає можливість громадянам користуватися своїми правами та виконувати свої обов'язки; відсутність ризику та нестабільності, яка може створити загрози для життя і здоров'я людей» [304, с. 174]. В. П. Тихий вказує, що поняття «безпека» фіксує домінуючий спосіб існування предмета як

стан, за якого кому-, чому-небудь не загрожує небезпека; це об'єктивний стан і суб'єктивне відчуття фізичної, майнової, соціальної (матеріальної), психологічної і моральної захищеності людини, її прав і свобод» [268, с. 36, 41].

Таким чином, будь-яке кримінальне правопорушення посягає на правопорядок, який, у свою чергу, існує заради забезпечення безпеки людини, суспільства та держави.

Порядок, що порушується маніпулюванням на організованих ринках. Статті 222¹ та 222² КК розміщені законодавцем у розділі VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» КК та, відповідно, посягають на порядок у сфері здійснення господарської діяльності, який у теорії кримінального права визначається по-різному. Наприклад, з точки зору І. І. Митрофанова, Т. В. Гайкової, під ним слід розуміти «встановлений порядок здійснення підприємницької та іншої економічної діяльності з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг» [173, с. 155]. О. О. Дудоров пропонує не зосереджуватися на визначенні того, що слід розуміти під родовим об'єктом кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, особливо якщо розкривати його через невизначені поняття (на кшталт «господарська діяльність», «сфера господарювання»), оскільки розділ VII Особливої частини КК є певного роду штучним утворенням, а тому слід вести мову про конкретний вид суспільних відносин, який порушується у результаті вчинення того чи іншого виду кримінального правопорушення [96, с. 23–24].

Частково підтримуємо вказаний підхід з огляду на те, все ж варто вести мову про узагальнене розуміння родового об'єкта, на який посягає вказаний вид кримінальних правопорушень. Ураховуючи концепцію об'єкта, з постулатів якої ми виходимо у межах цієї роботи, родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом VII Особливої частини КК, слід визнавати порядок, установлений правовими нормами задля забезпечення економічної безпеки держави. Не вдаючись у дискусії з приводу того, що слід розуміти під економічною безпекою, будемо виходити з того, що це «такий стан

національної економіки або її складових, який здатний забезпечити соціально-економічний розвиток країни, нейтралізувати внутрішні або зовнішні загрози її зміцненню, задовольнити необхідні економічні інтереси суспільства і врахувати особливість національної економіки до розширеного відтворення та саморозвитку [167, с. 75]. Поняття «економічна безпека» є доволі широким за змістом та включається в інше поняття – «національна безпека». Складовими фінансової економічної безпеки науковці визнають бюджетну, боргову, банківську, валютну, інвестиційну безпеки, а також безпеку фондового ринку [166, с. 69].

Як зазначає О. О. Дудоров, у розділі VII штучно об'єднано кримінально-правові норми, і кожна група таких норм охороняє унікальний у своєму роді правопорядок та безпеку. Тому далі будемо характеризувати видові та безпосередні об'єкти кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹ та 222² КК. Зробимо застереження, що у науковій літературі приділяється увага характеристиці ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК. Стаття 222² цього Кодексу обділена належною увагою науковців. Це пов'язано з тим, що це норма-новела, яка не отримала належного наукового дослідження. Після введення в Україні воєнного стану увага науковців зосереджена на дослідженні інших ознак складів кримінальних правопорушень, що зумовлено потребами воєнного часу. З огляду на те, що законодавець розмістив ст. 222² відразу ж після ст. 222¹ КК, він, вочевидь, хотів вказати на тотожність того порядку суспільних відносин, який порушується у разі вчинення цього кримінального правопорушення.

Визначимо, до якого виду кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності відносять науковці правопорушення, передбачене ст. 222¹ КК. На думку О. О. Дудорова, це кримінальне правопорушення проти системи грошового обігу, фондового ринку і порядку обігу деяких документів [153, с. 449; 155, с. 188; 157, с. 277–278], Л. Виговського та К. Голдзіцького – правопорушення у сфері підприємництва, конкуренції, банкрутства і обігу цінних паперів [155, с. 205], В. М. Киричка, О. І. Перепелиці та В. Я. Тація

– правопорушення у сфері використання фінансових ресурсів та обігу цінних паперів [155, с. 203; 156, с. 154–156], Е. М. Кісілюка та О. В. Процюка – правопорушення у сфері використання фінансових ресурсів та обігу цінних паперів [123, с. 171], Р. А. Волинця – правопорушення проти фондового ринку [75, с. 188]. Подібні точки зору науковців можуть бути продовжені. Найбільш слушним вбачається підхід Р. А. Волинця, однак з огляду на зміни регулятивного законодавства він потребує коригування.

У диспозиції ч. 1 ст. 222¹ КК йдеться про маніпулювання на організованих ринках, визначені законом. Регулятивним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [238], який розширив межі кримінально-правової заборони, передбаченої у раніше чинній редакції ст. 222¹ КК. Так, у попередній редакції Закону під назвою «Про цінні папери і фондовий ринок» йшлося виключно про фондовий (ринок цінних паперів) [245].

Аналіз Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», а також диспозиції ч. 1 ст. 222¹ КК, вказує на певні розбіжності у формулюванні назви ринків, за маніпулювання на яких настає кримінальна відповідальність. Так, у диспозиції ч. 1 ст. 222¹ КК йдеться про організовані ринки, тоді як у вказаному вище Законі – про ринки капіталу та організовані товарні ринки. Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» ринки капіталу – це родове поняття, яке охоплює фондовий ринок, ринок деривативних фінансових інструментів та грошовий ринок [238].

Тобто, у диспозиції ч. 1 ст. 222¹ КК використовується термінологія «організовані ринки», а у Законі «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» – ринки капіталу та організовані товарні ринки. Тому й виникають питання, чи є тотожними поняття «організований ринок» і «організований товарний ринок», та чи охоплює поняття «організований ринок» поняття «ринок капіталу». На нашу думку, у диспозиції ч. 1 ст. 222¹ КК законодавець використовує терміносполучення «організований ринок» для позначення власне ринку капіталу. Слово «організований» у цій диспозиції вказує на те, що

кримінальна відповідальність за ст. 222¹ КК настає виключно у випадку, коли маніпулювання здійснюється на організованих ринках капіталу. Як передбачено у ч. 3 ст. 4 Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», торгівля фінансовими інструментами здійснюється на організованих ринках капіталу та поза ними. При цьому організованими ринками капіталу є регульовані ринки (фондові, деривативних контрактів, грошові), багатосторонній торговельний майданчик (БТМ) (фондові, деривативних контрактів) та організований торговельний майданчик (ОТМ) (облігацій та деривативних контрактів) [238]. Тобто, лише на вказані організовані ринки капіталу поширюється дія вказаного вище Закону.

Як вбачається з диспозиції ст. 222¹ КК, у ній передбачається кримінальна відповідальність за маніпулювання на організованих ринках, визначених законом. Проте Закон «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» виокремлює не просто організовані ринки, а організовані ринки капіталу, виключаючи зі сфери його регулювання товарні ринки, які регламентуються самостійним нормативно-правовим актом – Законом «Про товарні біржі» [243]. Ураховуючи певну термінологічну розбіжність між регулятивним законодавством України та диспозицією ч. 1 ст. 222¹ КК, вважаємо за доцільне скоригувати формулювання останньої, передбачивши у ній кримінальну відповідальність за маніпулювання на організованих ринках капіталу.

Як передбачено у ч. 2 ст. 1 Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», дія цього Закону не поширюється на діяльність оператора ринку електричної енергії, оператора системи передачі, оператора газотранспортної системи та на відносини, пов'язані з функціонуванням ринку електричної енергії відповідно до Закону «Про ринок електричної енергії», функціонуванням ринку природного газу відповідно до Закону «Про ринок природного газу» та функціонуванням сфери теплопостачання відповідно до Закону «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг» [236].

Як зазначалося вище, торгівля цінними паперами може здійснюватися не лише на організованих ринках капіталу, а й за їхніми межами, на позабіржовому

ринку. Позабіржовий ринок можна поділити на дві частини: організаційно оформлений (торговельно інформаційні системи – ТІС) та неорганізований (дилерський ринок) [165, с. 49]. Як вказують дослідники, «визначною рисою розвитку фондового ринку України є переважання неорганізованого фондового ринку над організованим. За межами регульованого ринку, у так званому приватному режимі, відбувається торгівля майже 80–90% акцій. При цьому на неорганізованому ринку зазвичай укладаються угоди зі «смітними акціями» (акціями неіснуючих або збанкрутілих підприємств), які не мають жодної цінності. Через брак впорядкованої системи реєстру залишаються в обігу та використовуються у нелегальних фінансових схемах. Натомість регульовані ринки в Україні становлять мізерну частину національного ринку цінних паперів, є інституційно розпороченими і значною мірою віртуальними. На них відбувається здебільшого формальна реєстрація угод з цінними паперами, а не їх реальне виконання [287, с. 232].

Ще до викладення у новій редакції Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» науковці та інші експерти вказували на те, що біржова торгівля цінними паперами здійснюється як на організованих, так і на неорганізованих ринках. Особливістю останніх є те, що на них ринках учасники торгів індивідуально домовляються про правила торгів [111, с. 3], на цих ринках відсутні вимоги до ціноутворення [110, с. 86]. З огляду на те, що на неорганізованих ринках капіталу не здійснюється державне регулювання діяльності, маніпулювання на таких ринках не утворює ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК.

Таким чином, у структурі кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності доцільно виокремлювати *кримінальні правопорушення проти правопорядку, встановленого у суспільстві за допомогою регулятивного законодавства, необхідного для забезпечення безпеки організованих ринків капіталу*, віднісши до них правопорушення, передбачені статтями 222¹, 223², 224, 232² КК.

Науковці, характеризуючи безпосередній об'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК, визнають ним «унормовані правом суспільні відносини, які забезпечують нормальні умови функціонування фондових бірж на засадах конкурентного ціноутворення на цінні папери (інші фінансові інструменти), а також на основі справедливого та рівного для всіх учасників біржових торгів їх проведення, за принципом прозорості ринку цінних паперів (інших фінансових інструментів)» [73, с. 135].

На нашу думку, безпосередній об'єкт правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК, слід вибудовувати саме у контексті видового об'єкта, що характеризувався нами вище, та вважати ним *установлений у суспільстві за допомогою регулятивного законодавства, зокрема, Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», необхідний для забезпечення безпеки організованих ринків капіталу у частині недопущення маніпулювань на них.*

Суспільна небезпека маніпулювань на організованих ринках полягає у тому, що вказане діяння посягає на надзвичайно важливий сегмент економічної безпеки держави. Адже організовані ринки є однією з найважливіших частин економіки будь-якої країни, в тому числі і України. На сьогодні організовані ринки капіталу в Україні розвиваються досить динамічно, розширюючи при цьому сферу інвестиційних можливостей. Ефективне функціонування організованих ринків сприяє належній інтеграції нашої держави у світову економічну систему, дозволяє використовувати в Україні міжнародні принципи та стандарти побудови таких ринків, позитивно позначається на залученні іноземного капіталу, допомагає узгодити майнові інтереси їх учасників.

Як зазначає Д. В. Каменський, правомірне ціноутворення на організованих фінансових ринках є ключовою умовою їхнього нормального функціонування і стабільного розвитку, а зосередження діяльності учасників ринку на природних коливаннях попиту і пропозиції сприяє їхньому згладжуванню та вказує на збалансованість ринку. З огляду на це дослідник констатує, що необхідною умовою формування адекватної ринкової ціни є вільна конкуренція між

контрагентами, тобто функціонування конкурентного фондового ринку [112, с. 577].

Важливість належного функціонування організованих ринків для економіки України можна обґрунтувати ще багатьма факторами. Проте це не є предметом дослідження у цій роботі. Тому навіть побіжний та узагальнений погляд свідчить про те, що правопорушення, передбачене ст. 222¹ КК, посягає на важливі з точки зору правопорядку суспільні відносини, які врегульовані нормативно, що можуть бути поставлені під кримінально-правову охорону.

Порядок, що порушується маніпулюванням на енергетичному ринку. У ст. 222² КК передбачається кримінальна відповідальність за маніпулювання на енергетичному ринку (назва). У диспозиції ч. 1 цієї статті уточнюється, що відповідальність передбачено за умисні дії осіб на оптовому енергетичному ринку (ринку електричної енергії та ринку природного газу). Економічні ризики на енергетичних ринках в основному охоплюють коливання цін на різноманітні енергоносії. Варіативність цін може бути наслідком фактичного чи очікуваного дисбалансу між попитом і пропозицією, яка може бути зумовлена й маніпулюваннями та іншими зловживанням на ньому.

У чинному законодавстві України відсутнє консолідоване розуміння поняття енергетичного ринку. Об'єктом обігу на енергетичних ринках є енергопродукція та енерготовари, сировиною для яких є енергетичні ресурси. Згідно з розумінням робочої групи правового регулювання Регіональної асоціації органів регулювання енергетики (ERRA), енергетичними ресурсами є все, що може бути використане суспільством як джерело енергії [98]. Закон «Про енергетичну ефективність» визначає поняття «паливно-енергетичні ресурси» як природні та перетворені види палива та енергії (п. 19 ч. 1 ст. 1), а енергію – як усі види палива та енергії, які використовуються в національній економіці, у тому числі природний газ, вугілля, нафта, нафтопродукти, скраплений газ, відновлювані джерела енергії, тепла енергія, електрична енергія та будь-які інші форми енергії, визначені у нормативних актах про статистику в галузі енергетики (п. 10 ч. 1 ст. 1) [230]. Зазначений нормативний акт вводить у правове

поле поняття «первинний енергетичний ресурс» [230]. На думку Ю. О. Копецької, під енергетичними ресурсами слід розуміти «природні ресурси та продукти їх переробки, які використовуються у виробництві різних видів енергії, придатної для практичного застосування» [139, с. 22].

Науковці пропонують різні класифікації енергетичних ресурсів. Зокрема, за джерелом виникнення: первинні та вторинні; за природою енергоутворення: відновлювані, частково відновлювані, невідновлювані; за доступністю і затребуваністю: потенційні, реальні; за рівнем і масштабом освоєння: традиційні та альтернативні тощо [126; 127; 139]. Серед вказаних енергетичних ресурсів, відповідно, називаються вугілля, сира нафта, природний газ, горючі сланці, уранова руда, торф, гідроенергія, енергія Сонця, вітру, океанів, геотермальна енергія, біомаса (рослинна, тваринна, промислові та міські відходи), бензин, мазут, дизельне пальне, кокс, уранове паливо, біопаливо, біогаз, деревне вугілля, побічні енергоресурси. Згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої від 27.06.2014 під енергетичними товарами розуміється виключно природний газ (код ГС: 2711), електроенергія (код ГС: 2716) та сира нафта (код ГС: 2709) (ст. 268) [273]. З огляду на найбільш популярні енергетичні ресурси, які є джерелами отримання енергопродукції і енерготоварів, а також способів їх отримання, виокремлюються такі енергетичні ринки: 1) ринок нафти і продуктів її переробки; 2) ринок природного газу та продуктів його переробки; 3) ринок вугілля, сланців, торфу та продуктів переробки даних видів органічного палива; 4) ринок електричної енергії; 5) ринок теплової енергії.

У Законі «Про ринок електричної енергії» під ринком електричної енергії розуміється система відносин, що виникають між учасниками ринку під час здійснення купівлі-продажу електричної енергії та/або допоміжних послуг, передачі та розподілу, постачання електричної енергії споживачам, під ринком електричної енергії «на добу наперед» сегмент ринку електричної енергії, на якому здійснюється купівля-продаж електричної енергії на наступну за днем

проведення торгів добу [239]. Згідно з Законом «Про ринок природного газу» під таким ринком розуміється сукупність правовідносин, що виникають у процесі купівлі-продажу, постачання природного газу, а також надання послуг з його транспортування, розподілу, зберігання (закачування, відбору), послуг установки LNG [240]. Закон «Про теплову енергію» виокремлює ринок теплової енергії – це сфера обороту теплової енергії як товару, на який є попит і пропозиція [242]. Водночас він не вважається таким, що охоплюється ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222² КК.

Конкретний вид енергетичних ринків, які на сьогодні функціонують в Україні, також є неоднорідним. Наприклад, згідно з Законом «Про ринок електричної енергії», сегментами цього ринку є ринок «на добу наперед», внутрішньодобовий ринок та балансуєчий ринок [239]. Ринок «на добу» (РДН) є індикатором ціни на електроенергію. «На РДН купівля-продаж електроенергії здійснюється на наступну добу за днем проведення торгів. Ціна на цьому сегменті ринку визначається за принципом граничного ціноутворення із забезпеченням мінімізації ціни та максимізації обсягів торгівлі. Жоден учасник не бачить заявлені ціни та обсяги купівлі/продажу електричної енергії іншими учасниками. Така технологія торгів на РДН сприяє розвитку конкуренції» [99, с. 4]. РДН утворює з внутрішньодобовим ринком (ВДР) єдиний ринок (ст. 67 Закону «Про ринок електричної енергії») [239]. «На ВДР купівля-продаж електроенергії здійснюється безперервно після завершення торгів на ринку РДН та впродовж доби фізичного постачання електроенергії. Цей сегмент ринку дає змогу учасникам ринку скорегувати свої торгівельні позиції та працює за принципом «на кожен товар є свій покупець». Тобто продавці та покупці заявляють обсяги та ціни, за якими бажають продати/купити електроенергію, і чекають свого контрагента» [99, с. 4]. Власне РДН та ВДР є головними сегментами енергетичного ринку в Україні. «На РДН та ВДР акцептується до 40% від всього обсягу електроенергії, що споживається населенням та промисловістю» [99, с. 4].

Забезпечує функціонування РДН та ВДР та відповідає за організацію купівлі-продажу електричної енергії на цих сегментах ринку державне підприємство «Оператор ринку», яке фактично працює за принципом біржі. З метою уникнення корупційних ризиків, як зазначено на сайті цього підприємства, операції купівлі/продажу електроенергії на РДН та ВДР здійснюються автоматично, без будь-якого ручного управління, що унеможлиблює зловживання та забезпечує рівні умови для всіх учасників ринку [209].

Балансуючий ринок електроенергії має дещо інше призначення, аніж РДН та ВДР. Як зазначено у ст. 1 Закону «Про ринок електричної енергії», це ринок, організований оператором системи передачі електричної енергії з метою забезпечення достатніх обсягів електричної потужності та енергії, необхідних для балансування в реальному часі обсягів виробництва та імпорту електричної енергії і споживання та експорту електричної енергії, врегулювання системних обмежень в об'єднаній енергетичній системі України, а також фінансового врегулювання небалансів електричної енергії [239]. Адміністратором балансуємого ринку є оператор систем передачі – держкомпанія НЕК «Укренерго». Балансуючий ринок використовується для забезпечення фізичного балансу електричної енергії в режимі реального часу (балансування попиту і контрактних обсягів купівлі-продажу електричної енергії). Це останній у сегментах ринку, що наводилися вище. Як зазначають фахівці, маніпулювання на балансуємому ринку хоча й можливі, проте малоімовірні. Зазвичай маніпулювання здійснюються на РДН та ВДР [99, с. 4].

Водночас на ринку електроенергії виокремлюється так званий «первинний ринок, а саме ринок двосторонніх договорів. На цьому ринку реєструються обсяги електроенергії, яку продають або купують часники ринку (тобто їх фізичні та торгові графіки). При про суми, які зазначені в угодах, а також самі угоди учасники такого ринку не бачать. Тобто відбувається реєстрація намірів двох учасників ринку здійснити певну операцію. Якщо два учасники ринку (продавець та покупець) подали однакові графіки на одну годину, тобто один

продає, а інший купує, то цей обсяг реєструється. Далі він враховується при подальших розрахунках і обчисленні небалансів. Варто зазначити, що цей ринок ніким не контролюється. Інформації про ціни на ньому немає навіть у Регулятора [72].

Сегментів ринку природного газу регулятивне законодавство не визначає. Про недоліки такого підходу йтиметься далі.

У науковій літературі, ураховуючи недавню появу складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222² у КК, питання про визначення видового та безпосереднього об'єкта цього правопорушення детально не досліджувалася. На думку І. І. Бартош, основний безпосередній об'єкт передбаченого ст. 222² КК кримінального правопорушення «у загальному вигляді можна визначити як встановлений порядок ціноутворення (правомірне ціноутворення) на оптових енергетичних ринках» [58, с. 5].

Характеризуючи видовий та безпосередній об'єкти кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222² КК, вважаємо, що найбільш доцільно визначати їх крізь призму енергетичної безпеки. При цьому саме поняття «енергетична безпека» відоме як на міжнародній арені, так і на національному рівні. Так, Міжнародне енергетичне агентство (МЕА), основною місією якого є забезпечення енергетичної безпеки, визначає вказане поняття як безперебійну наявність (доступність) джерел енергії за прийнятною ціною. МЕА констатує, що відсутність енергетичної безпеки пов'язана з негативними наслідками фізичної недоступності енергії або цінами, які є неприйнятними або надмірно волатильними [44]. У документах Програми розвитку ООН енергетична безпека характеризується як постійна наявність енергії у різноманітних формах, в достатній кількості та за прийнятними цінами [45]. У Європейській енергетичній стратегії визначається, що слід розуміти під безпекою постачання енергоресурсів. Це стан забезпечення енергоресурсами, за якого основні майбутні енергетичні потреби мають бути задоволені завдяки спільному використанню внутрішніх енергетичних ресурсів та стратегічних резервів

у прийнятних економічних умовах та з використанням диверсифікованих та стабільно доступних зовнішніх джерел енергоресурсів [40; 21].

Як зазначено у Концепції діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України, затвердженій постановою КМУ від 19.01.1998 № 48, енергетична безпека України є невід'ємною складовою національної та економічної безпеки і необхідною умовою існування та розвитку держави. Енергетична безпека – своєчасне, повне і безперебійне забезпечення якісним паливом та енергією матеріального виробництва, невиробничої сфери, населення, комунально-побутових та інших споживачів, запобігання шкідливому впливові на довкілля транспортування, перетворення і споживання паливно-енергетичних ресурсів в умовах сучасних ринкових відносин, тенденцій та показників світового ринку енергоносіїв [138]. У Стратегії енергетичної безпеки, схваленої розпорядженням КМУ від 04.08.2021 № 907-р, передбачено, що енергетична безпека – це захищеність національних інтересів у сфері забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом в нормальних умовах і в умовах особливого або надзвичайного стану [261].

Окрім того, поняття енергетичної безпеки визначається і на рівні теоретичних досліджень як у зарубіжній, так і у вітчизняній доктрині.

Наприклад, С. Бевз під енергетичною безпекою країни розуміє такий стан її паливно-енергетичного комплексу, за якого не створюються загрози сталому розвитку суспільства, вітчизняній економіці і державі в процесі його функціонування та їх спроможність протистояти наявним або очікуваним загрозам, які провокуються негативним впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, а також не створюючи загрози екологічній безпеці країни [59, с. 10–15]. Є. Крижанівський визначає такий важливий елемент поняття національної енергетичної безпеки, як здатність держави попереджати різкі коливання цін на паливно-енергетичні ресурси та створювати умови для

безболісної адаптації національної економіки до зростання цін на них [150, с. 9–12].

Не претендуючи на оригінальність, оскільки відповідне питання не належить до предмета нашого дослідження, будемо виходити з того, що енергетична безпека – це полівекторне поняття, що включає як економічні, так і соціальні, політичні, екологічні, технологічні аспекти, що у цілому визначають такий стан забезпечення економіки та соціальної сфери держави енергоресурсами, за якого не створюються загрози сталому економічному і соціальному розвитку держави та впровадження механізми зменшення наявних і потенційних ризиків для енергетичної сфери, які можуть виникнути внаслідок негативного впливу внутрішніх або зовнішніх чинників [185, с. 43].

Енергетична безпека є самостійним сегментом економічної безпеки та не охоплюється її іншими складовими, що перераховувалися вище. Тому, на нашу думку, видовим об'єктом у межах розділу VII Особливої частини КК слід визнавати *установлений у суспільстві за допомогою регулятивного законодавства правопорядок, необхідний для забезпечення енергетичної безпеки держави*. З огляду на виокремлення окремого видового об'єкта слід визначати й наявність самостійної групи кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності з однойменною назвою. До неї належить також кримінальне правопорушення, передбачене ст. 232³ (Незаконне використання інсайдерської інформації щодо оптових енергетичних продуктів).

Ураховуючи особливості об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, описаного у диспозиції ч. 1 ст. 222² КК, основним безпосереднім об'єктом є *правапорядок, установлений у суспільстві за допомогою регулятивного законодавства, необхідний для забезпечення енергетичної безпеки у частині недопущення маніпулювань на оптовому енергетичному ринку (ринку електричної енергії та ринку природного газу)*.

Маніпулювання на енергетичному ринку характеризується, на нашу думку, достатнім ступенем суспільної небезпеки, який необхідний для криміналізації таких діянь. Як зазначається у щорічній аналітичній оцінці,

підготовлені у 2021 р. Центром Разумкова «Україна 2020–2021: невинуватені очікування, неочікувані виклики», у 2020 р. ринок електричної енергії України «характеризувався високою концентрацією, обмеженою конкуренцією, маніпуляціями з боку трейдерів (за потурання НКРЕП) та, відповідно, втратою фінансової ліквідності [207].

Особливо чутливим до маніпулювань виявився енергетичний ринок в Україні після оголошення воєнного стану. Як зазначається у повідомлення НКРЕП, «після запровадження в Україні воєнного стану проведення всіх заходів державного контролю було призупинено, при цьому протягом цього періоду НКРЕКП було зафіксовано численні зловживання суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сфері електроенергетики та на ринку природного газу, зокрема, маніпуляції на енергетичному ринку». З огляду на викладене «Уряд надав право НКРЕКП протягом періоду воєнного стану здійснювати позапланові заходи державного контролю – проводити позапланові невізні перевірки дотримання суб'єктами господарювання, які здійснюють діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, законодавства у цих сферах та ліцензійних умовах» [195].

Важливість порядку відносин, урегульованих правом, які поставлені під охорону норми у ст. 222² КК не викликає сумніву. На цьому етапі дослідження припускаємо, що маніпулюванню на енергетичному ринку притаманний той достатній рівень суспільної небезпеки (індекс суспільної небезпеки» - за термінологією С. Б. Гавриша), який було враховано при криміналізації цього діяння.

Порядок, що порушується маніпулюванням у спорті. Виявлення того порядку, що встановлений у суспільстві, який порушується кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 369³ КК, зумовлене вирішенням питання, чи належить воно до корупційних. Закон, яким КК було доповнено відповідною статтею має назву «Про запобігання впливу *корупційних* [виділено нами І. О.] правопорушень на результати офіційних спортивних змагань». Згідно з ч. 3 ст. 8 цього Закону таким корупційним правопорушенням є вчинення хоча б одного з

таких діянь: 1) підкуп спортсменів, осіб допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадових осіб у сфері спорту, примушування або підбурювання їх до таких діянь чи вступання з ними у змову стосовно результату офіційного спортивного змагання (договірного поєдинку) або стосовно надання ними ексклюзивної спортивної інформації; 2) отримання спортсменами, особами допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадовими особами у сфері спорту грошей, цінних паперів, іншого майна, користування послугами майнового характеру, отримання інших вигод і переваг внаслідок діянь, зазначених у п. 1 цієї частини, чи несанкціонованого використання ними ексклюзивної спортивної інформації [233].

Законом «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», яким КК було доповнено статтею 369³, примітка ст. 45 не коригувалася, а тому відповідне правопорушення до корупційних не відносилось. Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону «Про запобігання корупції»" ст. 45 КК, окрім іншого, було замінено цифри «368–369²» цифрами «368, 368³–369, 369², 369³» [224]. Таким чином, вказане кримінальне правопорушення стало корупційним. У пояснювальній записці до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону «Про запобігання корупції»" (реєстр. № 2500 від 27.11.2019) про це рішення не йдеться [220]. Фахівці ГНЕУ не мали зауважень до вказаного законопроекту у цілому а також до віднесення правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, до корупційних [71]. Закон № 524-IX набрав чинності 20.03.2020.

Однак Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», який набрав чинності 01.07.2020, вказівка на ст. 369³ була вилучена [225].

Законом «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Крим. кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» примітка ст. 45 КК була доповнена новою частиною другою та в КК було введено поняття «кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією», до якого було віднесено правопорушення, передбачені статтями 366² та 366³ цього Кодексу [227].

Водночас адміністративне правопорушення, яке полягає у порушенні заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням (ст. 172⁹⁻¹), розміщено у главі 13-А КУпАП і, отже, віднесено до правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Належність кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, до корупційних – питання, дискусійне у теорії кримінального права. Зокрема, Д. О. Анісімов, А. О. Данилевський, А. О. Дзюба, О. М. Житний, Н.М. Ярмиш відносять його до корупційних злочинів. Основними аргументами на користь цієї точки зору є такі: формулювання вказаного складу кримінального правопорушення підпадає під ознаки законодавчо закріпленого поняття корупції (зокрема, це стосується предмета – неправомірної вигоди, майбутньої поведінки, якої планують досягнути способом впливу), відповідність вимогам антикорупційних конвенцій [50; 87, с. 173; 88, с. 68; 309, с. 198]. О. А. Чуваков та О. І. Павлов відносять правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, до проявів корупції [300]. Те саме можна прослідкувати у праці К. П. Задой, який пише про корупцію у спорті, корупцію у сфері спорту [106], А. В. Савченка, О. В. Кришевич [253], О. Ф. Бантишева [56]. Процесуалісти також характеризують особливості досудового розслідування корупційної складової протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань (П. С. Михайлов, М. П. Климчук) [179]. Д. Г. Михайленко, торкаючись проблеми законодавчої дефініції корупційних злочинів, вміщеної у примітці ст. 45 КК, пише про її недоліки, одним з яких називає неохоплення нею всіх

злочинів, які можуть бути корупційними, називаючи саме серед таких посягань кримінального правопорушення, передбачене ст. 369³ КК. Окрім того, цей науковець вказує, що з моменту набрання чинності Законом «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», яким КК було доповнено ст. 369³ «ознаменувало виділення у правовій системі України ще одного правового режиму протидії корупції – корупції у сфері спорту» [174, с. 80–84]. М. В. Михайлов включає кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, до такого родового поняття, як корупційний підкуп [178, с. 283]. Підхід цього науковця остаточно оформлено у його дисертації, в якій він пропонує доповнити примітку ст. 45 КК вказівкою на ст. 369³ [177]. Ю. О. Чернега, який присвятив дисертацію комплексному дослідженню проблеми підкупу у кримінальному праві, нарікає на те, що «цілком не зрозуміло, чому у переліку посягань є посягання, передбачене ст. 354 КК та відсутні злочини, передбачений ст. 160 та 369³ КК» [298, с. 55]. Тобто, він дає зрозуміти, що злочин, передбачений ст. 369³ КК, належить до корупційних. До таких висновків наштовхує і його наступна пропозиція поширити підставу звільнення за позитивної посткримінальної поведінки, передбаченої у ч. 5 ст. 354 КК, на підкуп, передбачений ст. 369³ КК [298, с. 176]. О. С. Бондаренко називає це кримінальне правопорушення корупційним та пропонує внести зміни у примітку ст. 45 КК та вказати у ній на ст. 369³ [63, с. 165, 203].

Водночас В. В. Комар, характеризуючи проблему розуміння підкупу та його видів у кримінальному праві України, пише про те, що залежно від наявності чи відсутності ознак корупції може бути виокремлено корупційний та загальнокримінальний підкупи, відносячи до останнього кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК. Ця дослідниця, пропонуючи змінити підхід законодавця до формулювання ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, привівши її у відповідність до Конвенції РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями та передбачивши у ній відповідальність за маніпулювання спортивним змаганням, пише, що «запропонований підхід є більш зрозумілим та таким, що повністю відповідає

внутрішньому законодавству, на що, до речі і націлює згадана Конвенція РЄ. Проте не важко помітити, що за такого підходу дещо зникає корупційне підґрунтя діяння, передбаченого ст. 369³ КК, хоча національний базовий Закон присвячений запобіганню впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань. Саме цей аспект і намагався відобразити законодавець через такі поняття, як підкуп та неправомірна вигода. Але маніпулювання спортивними змаганнями не може бути зведено виключно до діянь корупційного характеру. Не наполягає на обов'язковому наділенні таким статусом маніпулювання спортивними змаганнями і Конвенція 2014 р., наголошуючи лише на необхідності передбачити кримінальні санкції за таке діяння і залишаючи вирішення питання щодо його статусу за національним законодавцем. А виходячи з положень вітчизняного антикорупційного законодавства, маніпулювання спортивними змаганнями, вчинене спортсменами та особами допоміжного спортивного персоналу, які не перебувають у трудових відносинах з певною юридичною особою, не може визнаватися корупційним діянням (ст. 3 Закону «Про запобігання корупції») [133].

Отже, як бачимо, більшість науковців попри відсутність ст. 369³ КК у чинній редакції примітки ст. 45 КК серед корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень, все ж вбачають у цьому складі ознаки корупції. Причому переважна більшість учених лише констатує такий факт, не пояснюючи своєї позиції. Це не задовольняє потреби науки кримінального права у вирішенні вказаного питання.

Перш ніж перейти до висвітлення нашого бачення того, чи належить правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, до корупційних, відзначимо, що перелік корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, що закріплений у примітці ст. 45 КК, не сприяє адекватному підходу, який би повною мірою задовольняв потреби судової практики та відповідав би регулятивному законодавству України і максимально повно враховував особливості того чи іншого кримінального правопорушення. Нам імпонує підхід З. А. Загиней-Заболотенко та О. З. Гладуна, які пропонують «закріпити в КК визначення

корупційних кримінальних правопорушень як такого, що містить передбачені законом ознаки корупції. Паралельно необхідно уточнити поняття корупції у ст. 1 Закону «Про запобігання корупції» з тим, щоб воно охоплювало випадки схиляння посадової особи не лише до протиправного, а й будь-якого використання наданих їй службових повноважень, що відповідатиме міжнародним стандартам протидії корупції, зокрема положенням статей 15, 16, 21 Конвенції ООН проти корупції, статей 2, Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» [103, с. 251].

Отже, чи містить склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, ознаки корупції?

Поняття «корупція» роз'яснюється у Законі № «Про запобігання корупції» (п. 6 ч. 1 ст. 1) [235]. Як вбачається з вказаного визначення, ні склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, не відповідає у цілому відповідній дефініції, ні підкуп як спосіб учинення вказаного кримінального правопорушення. Адже, по-перше, суб'єктом корупції в усіх її проявах, як того вимагає цей Закон, є особи, зазначені у ч. 1 ст. 3 цього Закону, а саме особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Водночас суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК – спортсмени, особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадові особи у сфері спорту, а також особи, які примушували чи підбурювали цих суб'єктів до правопорушень або вступили з ними у змову. Ці особи не належать до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а тому не можуть виступати суб'єктами корупції. По-друге, корупцію законодавець пов'язує з використанням особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону «Про запобігання корупції», наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Навіть якщо не брати до уваги наше перше твердження, то абсолютно логічним буде умовивід, що ані спортсмени, ані особи допоміжного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, не мають службових повноважень у розумінні вказаного вище Закону, а тому не можуть

використовувати такі повноваження та пов'язані з ними можливості. По-третє, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, як і корупція, може вчинитися стосовно такого предмета, як неправомірна вигода. Це також може вказувати на те, що правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, не є корупційним. По-четверте, метою корупції є схилення особи до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Мета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, не передбачена, а тому її наявність не вимагається та не впливає на кваліфікацію за цією статтею. Проте спрямованість самого діяння, вказаного у ст. 369³ КК, вказує на те, що метою цього кримінального правопорушення є прагнення вплинути на офіційне спортивне змагання та отримати у зв'язку з цим неправомірну вигоду.

Отже, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, не є корупційним, оскільки воно не містить ознак корупції.

Водночас, адміністративне правопорушення, яке полягає у вчиненні подібних діянь, відповідальність за яке передбачена ст. 172⁹ КУпАП, віднесено законодавцем до правопорушень, пов'язаних з корупцією. У преамбулі Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» вказано, що він спрямований на запобігання впливу на результати офіційних спортивних змагань корупційних правопорушень та порушень, пов'язаних з корупцією (далі – корупційних правопорушень) у сфері спорту, визначає засади, особливості суб'єктів і заходів запобігання та виявлення зазначених порушень і усунення їх наслідків, а також відповідальність за них [233]. Звертаємо увагу на те, що назва «корупційне правопорушення», що використовується у тексті цього Закону, є узагальнюючим та охоплює як корупційні правопорушення, так і порушення, пов'язані з корупцією.

Звернімося знову до Закону «Про запобігання корупції», в якому дається тлумачення поняття «правопорушення, пов'язані з корупцією» [235]. Як вказано у цій дефініції, правопорушення, пов'язане з корупцією, порушує вимоги, заборони та обмеження, встановлені у цьому Законі. Як обґрунтовано зазначають З. А. Загиней-Заболотенко та О. З. Гладун, характеризуючи склад кримінального

правопорушення, передбаченого ст. 172⁹⁻¹, його особливість полягає у тому, що він порушує вимоги, заборони та обмеження, визначені не в Законі «Про запобігання корупції», а в іншому законодавчому акті – у Законі «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань». У зв'язку з цим віднесення вказаного складу адміністративного правопорушення до правопорушень, пов'язаних із корупцією, не відповідає поняттю «правопорушення, пов'язане з корупцією» [233. с. 248]. Аналогічне твердження є цілком слушним в аспекті характеристики складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК.

Його учиненням суб'єкт порушує заборони, передбачені вказаним Законом. Йдеться про заборону протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань (ст. 8). Однак ця заборона передбачена у спеціальному законі, а не в базовому (у Законі «Про запобігання корупції»). Тому й відносити кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, як і адміністративне правопорушення, передбачене ст. 172⁹⁻¹ КУпАП, до правопорушень, пов'язаних з корупцією, на сьогодні підстав немає. Звісно, такий підхід виглядає дещо нелогічним, і нас можуть дорікнути у позитивізмі. Проте вказане розуміння ґрунтується на буквальному та системному тлумаченні норм права, що ґрунтується на певних правилах, що не можна обійти увагою. Вказані види тлумачення виявили ваду законодавчого формулювання Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», який хоч і використовує поняття «порушення, пов'язані з корупцією», однак не роз'яснює його змісту. У результаті саме такої вади може виникнути системна проблема під час кваліфікації дій особи за ст. 369³ КК та ст. 172⁹⁻¹ КУпАП. Тому вона потребує коригування на рівні регулятивного законодавства.

На нашу думку, іманентна властивість правопорушень, пов'язаних з корупцією, визначена у Законі «Про запобігання корупції». Нею є відсутність ознак корупції та порушення спеціальним суб'єктом заборон, обмежень та

вимог, визначених регулятивним законодавством. Оскільки Закон «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» містить лише заборону протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань, то й правопорушенням у спорті, пов'язаним з корупцією, слід визнати правопорушення, що не містить ознак корупції та порушує заборону, визначену вказаним Законом.

Водночас, як буде встановлено далі, законодавець дещо невдало імплементував положення Маколінської конвенції, оскільки змістив акценти з маніпулювання на протиправний вплив, надавши першому з вказаних термінів значення підпорядкованого. Адже у вказаній Конвенції термін «маніпулювання» є основним, тоді як у Законі «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» – підпорядкованим, оскільки використовується для встановлення значення такого діяння, як протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. Вказане вимагає відповідного коригування у цьому Законі зі зміною формулювання заборони у спорті, а саме у ст. 8 слід передбачити заборону маніпулювати спортивним змаганням, а не протиправно впливати на нього.

За вказаних змін кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, слід відносити, як і кримінальне правопорушення, передбачене у ст. 172⁹⁻¹ КУпАП, до правопорушення, пов'язаного з корупцією.

У законодавстві зарубіжних держав правопорушення аналогічного змісту віднесено законодавцем або до економічних злочинів, або до хабарництва, про що йтиметься у підрозділі 1.5. Як вбачається з проаналізованих КК зазвичай у кодексах держав пострадянського простору вказаний злочин належить до економічних, тоді як згідно з кодексами європейських країн – до хабарництва (злочинів у сфері службової діяльності) (КК Франції, Іспанії, Болгарії, Швейцарії, Ізраїлю). Відносити маніпулювання спортивним змаганням до кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності пропонувала В. В. Комар [133]. Проте погодитися з таким підходом не можемо з огляду на викладене нижче.

У Конвенції РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями, обґрунтовуючи необхідність її прийняття має місце покликання на всі антикорупційні конвенції, а саме на Конвенцію РЄ про боротьбу з корупцією [137], Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності [152] і протоколи до неї, Конвенцію ООН проти корупції [135]. Окрім того, у преамбулі до Маколінської конвенції підкреслюється, що послідовне застосування принципів належного управління та етики у спорті є значним фактором у наданні допомоги з викорінення корупції, маніпулювання спортивними змаганнями та інших видів зловживань у спорті, а у ч. 1 ст. 15 цього міжнародного документу зазначено, що кожна Сторона забезпечує, щоб її національне законодавство передбачало кримінальні санкції за маніпулювання спортивними змаганнями, коли це стосується примусової, корупційної або шахрайської діяльності, як це визначено її внутрішнім законодавством [137]. Тобто, Конвенція РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями, хоча й прямо не вказує, що маніпулювання спортивним змаганням слід визнавати корупційним злочином, все ж містить положення про те, що вказане кримінальне правопорушення є максимально наближеним до корупції, що й мали б урахувати держави, які її ратифікували, у своєму національному законодавстві.

Також на те, що правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, має корупційну складову, свідчить і наближеність дій, які вчиняються у межах маніпулювання спортивним змаганням, до корупції. Як зазначалося вище, і корупція, і кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, стосується такого предмета, як неправомірна вигода з певними особливостями. Водночас, неправомірна вигода стосовно корупції може мати будь-яку форму: як майнову, так і немайнову, тоді як неправомірна вигода як предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК – лише майнову. Власне така відмінність є закономірною в останньому випадку, оскільки дії, описані у диспозиції цієї статті, вказують на виключну спрямованість дій суб'єкта кримінального правопорушення отримати саме матеріальну вигоду. Окрім того, мета корупції – схилити іншу особу до протиправного використання наданих їй

службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Що стосується маніпулювання спортивним змаганням, то, як передбачено у Конвенції РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями, відповідні дії вчиняються з метою запобігання повністю чи частково непередбачуваному характеру зазначених спортивних змагань. Тобто, відбувається протиправний вплив на іншу особу, від якої може залежати такий непередбачуваний характер спортивного змагання. Наприклад, здійснюється підкуп спортсмена, якого схиляють програти матч для того, щоб виграв його суперник. Також, як уже вказувалося вище, правопорушення, пов'язані з корупцією, хоча і не містять ознак корупції, проте порушують вимоги, заборони та обмеження, що визначені у Законі «Про запобігання корупції» (наприклад, вимогу щорічно подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування), так само і правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, порушує заборону, визначену Законом «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», протиправно впливати на результати офіційних спортивних змагань.

Ураховуючи викладене, вважаємо, що ст. 369³ КК розташована у тому розділі, в якому й мала б, ураховуючи положення спеціалізованого міжнародного документу, а також національного антикорупційного законодавства. Також вважаємо за доцільне скоригувати примітку ст. 45 КК, вказавши в її ч. 2 на те, що кримінальним правопорушенням, пов'язаними з корупцією, відповідно до цього Кодексу вважаються й правопорушення, передбачене ст. 369³ КК.

У теорії кримінального права в окремих наукових публікаціях висвітлюються питання об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК. Так, на думку О. С. Бондаренко, його безпосередній об'єкт – суспільні відносини у сфері запобігання впливу корупційних злочинів та злочинів, пов'язаних з корупцією, на результати офіційних спортивних змагань [64, с. 214]. О. А. Чуваков та О. І. Павлов виловлюють аналогічний підхід [300, с. 148]. А. В. Савченко та О. В. Кришевич вважають, що основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, є

«суспільні відносини, що забезпечують правильну (належну) діяльність з приводу формування та реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту, тобто діяльність у сфері спорту в частині непідкупності службових та інших осіб, фінансування їх виключно у порядку, встановленому законодавством, то додатковим факультативним – нормальний розвиток неповнолітніх [253, с. 60]. О. Ф. Бантишев окремо визначає об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК: встановлений в Україні порядок проведення офіційних спортивних змагань (ч. 1), встановлений в Україні порядок розміщення ставок на спорт, який відповідає правилам чесної гри, установленим ч. 2 ст. 6 Закону (ч. 2) [56, с. 12–13].

Перш ніж запропонувати авторське бачення того, що слід розуміти під безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, звернемо увагу на одне цікаве рішення з судової практики ВС Чехії, який ще у 2007 р. розглянув одну справу та ухвалив рішення, в якому наголосив на тому, який порядок, установлений у суспільстві, порушується у результаті вчинення відповідних порушень у спорті. Так, футбольний суддя обвинувачувався у хабарництві у договірному матчі. Він вважав, що не є суб'єктом хабарництва, оскільки спорт – це приватна практика, а самі футбольні матчі організуються клубами, які не є публічними утвореннями. Суди першої та апеляційної інстанцій відхилили доводи обвинуваченого, вказавши, що футбольні матчі перебувають у сфері суспільного інтересу. Суди підкреслювали не лише значення спорту для суспільства й економіки, а й вказували на його значення для культури та освіти країни [35]. ВС Чехії також дійшов висновку, що футбольні матчі важливі для економіки, оскільки діяльність у сфері спорту є джерелом доходів для багатьох суб'єктів. Окрім того, футбол впливає для формування у суспільстві моральних цінностей, особливо у підростаючого покоління, а для футбольного судді, який зобов'язаний слідкувати за дотриманням гравцями правил чесної гри, моральні стандарти мають бути надзвичайно високими. Футбол, головний принцип якого – чесна гра, повинен позитивно мотивувати підростаюче покоління і таким чином розвивати

базові моральні принципи у суспільстві. Хоча держава не може контролювати принцип чесної гри в повному обсязі, але вона повинна застосовувати до вчиненого кримінально-правові заходи, передбачені у її КК [15].

З огляду на те, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, фактично належить до правопорушень, пов'язаних з корупцією (з урахуванням наших попередніх застережень та пропозицій стосовно зміни положень спеціалізованого законодавства у сфері протидії корупції у спорті), відповідно й основний безпосередній об'єкт слід визначати, виходячи власне з такого підходу. Нами вже вказувалося вище, що чи не єдиною заборонаю у Законі «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» є заборона протиправно впливати на результати офіційних спортивних змагань, яку ми пропонували перейменувати у заборону маніпулювати спортивними змаганнями. «Вплив суб'єктів протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань щодо підкупу спрямовуються безпосередньо на спортсменів. Сукупно частка такого впливу складає 78 % з незначним переважання підкупу кількох спортсменів (гравців) однією команди (40 %) над підкупом окремого гравця (38 %)» [259, с. 60].

З огляду на викладене, основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК є *правопорядок, установлений у суспільстві за допомогою регулятивного законодавства, зокрема Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», необхідний для забезпечення антикорупційної безпеки у сфері спорту, у частині дотримання заборони маніпулювати спортивним змаганням.*

Окрім того, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, посягає й на інші установлені у суспільстві порядки. Зокрема, йдеться про порядок у сфері, що забезпечує економічну безпеку держави. Так, за даними зарубіжних фахівців, частка світового ринку спортивних ставок у спорті становить приблизно 1,8 % світового ВВП (не враховуючи частки паралельних ринків нелегальних ставок), що перевершує частку ВВП таких основних галузей

світової промисловості, як текстильна та сталеливарна [42]. Оскільки спорт фактично перетворився на «великий бізнес», він неминуче приваблює соціопатичних осіб [145, с. 199–201] до різноманітних маніпуляцій, що дозволяє їм отримувати значні прибутки у стислі строки. Тобто, корупційні прояви у спорті впливають на економічну безпеку держави.

Ще однією проблемою, яка пов'язана з економічним характером кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, що визначає його суспільну небезпеку, є тісний зв'язок з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом. Так, В. В. Сокурєнко зауважує, що відмивання можливе «через спортивні клуби, федерації доходів, отриманих від злочинної діяльності у сфері фізичної культури та спорту. Відбувається такий собі замкнений кримінальний цикл, виявлення та розірвання (припинення) якого серед іншого вимагає налагодження вузько орієнтованої агентурної мережі всередині відповідних спортивних організацій» [259, с. 45]. На зв'язок між маніпулюванням спортивним змаганням та легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, вказує й преамбула Конвенції РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями [137].

Окрім того, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, посягає на інші порядки, встановлені у суспільстві, про які йдеться у цитованому нами судовому рішенні з практики судів Чехії.

Маніпулювання спортивними змаганнями – це кримінальне правопорушення, яке досить часто виступає площадкою для легалізації (відмивання) «брудних» коштів. Як зазначає О. В. Халін, «однією зі сфер, у якій успішно здійснюється легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є спорт, це зумовлено маршрутизацією фінансових потоків Прикладом того є гучна справа в історії ФІФА, що пов'язана з корупцією та легалізацією (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, про яку стало відомо в травні 2015 р., коли швейцарські правоохоронці заарештували декількох високопосадовців ФІФА. У західних ЗМІ розслідування цієї справи дістало назву «справа 150 млн дол. США», оскільки, за попередніми даними,

саме така сума неправомірної вигоди була одержана та легалізована чиновниками, а за 10 років – 19 млрд дол. США [294, с. 36]. Тому у результаті вчинення маніпулювання у спорті можуть відмиватися «брудні» кошти, що також свідчить про необхідність протидії, зокрема й кримінально-правової, маніпулюванню у спорті. Окрім того, маніпулювання спортивним змаганням має транснаціональний та організований характер, що також свідчить про те, що діяння, передбачене ст. 369³ КК, досягає того ступеня суспільної небезпеки, який достатній для його криміналізації.

Отже, здійснений нами аналіз порядку відносин як критерію суспільної небезпеки маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті свідчить про те, що кримінальні правопорушення, передбачені статтями 222¹, 222² та 369³ КК, посягають на надзвичайно важливі сегменти загального порядку, встановленого у суспільстві, що забезпечується у законодавстві України. Охарактеризовано особливості об'єктів як елементів вказаних вище складів кримінальних правопорушень.

1.4 Суспільно небезпечні наслідки як підстава криміналізації маніпулювання у кримінальному праві України

Традиційно науковці суспільно небезпечні наслідки відносять до ознак об'єктивної сторони кримінальних правопорушень та зазначають, що вони виступають обов'язковою ознакою, яка враховується під час кваліфікації лише у тому разі, якщо вони зазначаються у диспозиції статті Особливої частини КК. В усіх інших випадках наслідки можуть ураховуватися під час призначення покарання. Водночас згідно з ч. 1 ст. 91 КПК обставиною, що підлягає доказуванню, є, зокрема, вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Тобто, у разі, коли наслідки не визначені у статті Особливої частини КК, вони все одно підлягають доказуванню у межах кримінального провадження.

Суспільно небезпечні наслідки, якщо вони зазначаються у диспозиції статті Особливої частини КК, вказують, зокрема, і на той критерій, що свідчить про достатній ступінь суспільної небезпеки діяння та «дотягує» цю суспільну небезпеку до рівня, що достатній для криміналізації відповідного діяння. Подекуди саме такі суспільно небезпечні наслідки виступають відмежувальною ознакою між кримінальним правопорушенням та адміністративним правопорушенням, що посягає на тотожний порядок суспільних відносин.

Аналіз статей Особливої частини КК, що досліджуються у цій праці, вказує на те, що суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою складів кримінальних, передбачених статтями 222¹ та 222² КК. Так, за умисні дії фізичної особи, що мають ознаки маніпулювання на організованих ринках, визначені законом, настає кримінальна відповідальність, якщо це заподіяло значну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (ч. 1) або тяжкі наслідки (ч. 2). Згідно з приміткою цієї статті значною вважається шкода, яка у 500 і більше разів перевищує НМДГ (ч. 2), а тяжкими наслідками – шкода, яка у 100 і більше разів перевищує НМДГ. Що стосується умисних дій осіб на енергетичному ринку (ринку електричної енергії та ринку природного газу), що мають ознаки маніпулювання на оптових енергетичних ринках, то кримінальна відповідальність за такі дії настає у разі заподіяння тих самих наслідків, що названі і в ст. 222¹ КК. Попри текстуальний збіг, їх зміст визначено у примітці ст. 222² КК по-іншому. Так, значною вважається шкода, що у 30 000 і більше разів перевищує НМДГ, а тяжкими наслідками – у 180 000 і більше разів перевищує НМДГ.

У статтях, що передбачають відповідальність за адміністративні правопорушення, передбачені статтями 163⁸ (маніпулювання на організованих ринках) та 163¹⁸ КУпАП (маніпулювання на енергетичному ринку), наслідки не передбачені. Таким чином, відмежувальною ознакою між вказаними складами адміністративного правопорушення та складами кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹ та 222² КК, є суспільно небезпечні наслідки.

П. С. Берзін виокремлює типові форми відображення наслідків у диспозиції статті Особливої частини КК. Це поєднання в одному складі злочину єдиного за своїм змістом діяння або одного ускладненого чи кількох різних за змістом альтернативних діянь, що призводить до одного (єдиного) обов'язкового наслідку (конструктивного наслідку); поєднання в межах одного складу злочину єдиного за своїм змістом діяння або одного ускладненого чи кількох різних за змістом альтернативних діянь, що призводить до «подвійних конститутивних наслідків»; поєднання в одному складі злочину єдиного за своїм змістом діяння або одного ускладненого чи кількох різних за змістом альтернативних діянь, що призводить до так званих «подвійних альтернативних наслідків»; поєднання в межах одного складу злочину єдиного за своїм змістом діяння або одного ускладненого чи кількох різних за змістом альтернативних діянь, що призводить до так званих «наслідків, альтернативні іншим характеристикам складу злочину»; поєднання в межах одного складу злочину єдиного за своїм змістом діяння або одного ускладненого чи кількох різних за змістом альтернативних діянь, що призводить до так званих «комплексних наслідків» [60, с. 269–279].

Як вбачається з аналізу диспозиції ч. 1 ст. 222¹ та ч. 1 ст. 222² КК, у них наслідки викладено нетипово порівняно з іншими диспозиціями статей про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності. У диспозиціях вказаних статей законодавець альтернативно з суспільно небезпечними наслідками передбачає причинно зумовлені з учиненням суспільно небезпечних діянь отримання фізичною особою, яка вчинила умисні дії / умисні дії на енергетичному ринку, що мають ознаки маніпулювання на організованих ринках / на оптових енергетичних ринках, визначені законом / законодавством у сфері енергетики, або третіми особами прибутку у значних розмірах; уникнення такими особами збитків у значних розмірах. Значним вважається розмір, який у 500 і більше разів перевищує НМДГ (ч. 1 примітки ст. 222¹ КК), у 30 000 і більше разів перевищує НМДГ (ч. 2 примітки ст. 222² КК). Тобто, вартісний вимір

розміру прибутку або збитків у складах кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹ та 222² КК, такий же, як і розмір шкоди.

Використання законодавцем у диспозиціях ч. 1 ст. 222¹ та ч. 1 ст. 222² КК терміна «призвело» свідчить про необхідність установлення саме причинного зв'язку між умисними діями фізичної особи, описаними вище, та отриманням особою або третіми особами прибутку у значних розмірах, уникненням такими особами збитків у значних розмірах або заподіянням значної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Термін «призвело», як пишуть дослідники причинного зв'язку, вказує на наявність не опосередкованого, а безпосереднього причинного зв'язку між діями та наслідками чи отриманням доходу або уникненням збитків [186, с. 509–518]. Наприклад, на думку Н. М. Ярмиш, породження є основною ознакою причинного зв'язку. Дослідниця пише, що «як найважливіші категорії людського пізнання причинно-наслідкові зв'язки відбилися в правилах побудови речення, у спеціальних граматичних показниках причинно-наслідкових відношень – причинних прийменниках і причинних сполучниках: «тому що»; «через те, що»; «у силу того, що»; «унаслідок того, що»; «завдяки тому, що»; «тому що»; «оскільки»; «спричинило»; «результат». Показник причинності виникає як відповідь на питання: чому? – тому що...» [310, с. 39].

Таким чином, термін «призвело», що використовується у диспозиціях ч. ст. 222¹ та ч. 1 ст. 222² КК фактично характеризує безпосередній причинний зв'язок, хоча фактично у цьому випадку встановити його неможливо. Адже причинний зв'язок згідно з філософським розумінням можливий лише у тому випадку, коли діяння породжує наслідки. Проте у випадку, що аналізується, про наслідки не йдеться. Як вказує П. С. Берзін, у тому випадку, коли склад злочину включає у свій зміст злочинні наслідки, останні слід розглядати відносно самостійним юридичним фактом (типом або моделлю таких фактів), який подається як обов'язковий елемент об'єктивної сторони у цьому складі і охоплює: а) ураження певних компонентів (елементів) об'єкта злочину, що характеризується

утворенням в ньому негативних змін, та б) вплив цих змін на визнання типовою формою їх оцінки в кримінальному праві – шкоди» [60, с. 74–75]. Отримання доходу чи уникнення збитків не належить до суспільно небезпечних наслідків правопорушень, передбачених статтями 222¹ та 222² КК, оскільки це не є результатом, що вражає певні компоненти об'єкта кримінального правопорушення.

Особливості отримання доходу та уникнення збитків, а також системне тлумачення кримінально-правових норм у розрізі типових юридичних конструкцій, що використовуються в інших статтях Особливої частини КК, вказують на те, що за допомогою цих термінологічних зворотів законодавець описує спрямованість умисних дій особи, що мають ознаки маніпулювання. Ураховуючи викладене, диспозиції ч. 1 ст. 222¹ та 222² КК доцільно було б сформулювати так: «Умисні дії..., спрямовані на отримання доходу у значному розмірі або на уникнення збитків у такому розмірі, або якщо вони призвели до ...».

Повертаючись до типових форм відображення наслідків у диспозиції статті Особливої частини КК, які виокремлював П. С. Берзін, додамо до них ще одну (на прикладі законодавчих конструкцій основних складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹ та 222² КК). З огляду на її неправильно-нетипову форму, вважаємо за доцільне виокремити поєднання в межах одного складу кримінального правопорушення єдиного за своїм змістом суспільно небезпечного діяння, що призводить до одного суспільно небезпечного наслідку та кількох інших властивостей діяння, що відображають його спрямованість.

Наслідки у складах кримінальних правопорушень, передбачені статтями 222¹ та 222² КК, описують один вид шкоди, яка визначається у примітках цих статей, та має матеріальний характер. Порівняння вартісного виразу шкоди, передбаченої статтями 222¹ та 222² КК вказує на дисбаланс та невиправданий розрив між мінімальними вартісними показниками, передбаченими у межах підстави кримінальної відповідальності за маніпулювання у вказаних статтях.

Так, за маніпулювання на організованих ринках мінімальний розмір шкоди – 500 НМДГ, а за маніпулювання на енергетичному ринку – 30 000 НМДГ. Такий розрив у мінімальних розмірах шкоди за фактично тотожні за ступенем суспільної небезпеки кримінальні правопорушення (у 60 разів!) – не виправдані. Порівняння розміру матеріальної шкоди у складі правопорушення, передбаченого ст. 222² КК, та інших складів кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, вказує на те, що вони власне найбільші за маніпулювання на енергетичному ринку. Більше того, у жодній іншій статті Особливої частини КК такий надміру великий розмір матеріальної шкоди не передбачений.

Таке рішення законодавця вважаємо не виправданим. Р. О. Мовчан та І. І. Парфенюк відзначають, що «виникає логічне питання про те, а якими ж саме мотивами керувався законодавець, встановлюючи за діяння, котрим притаманний подібний характер та ступінь суспільної небезпеки, покарання, які за своєю суворістю відрізняються в 7–12 разів у статтях 222¹ та 222² КК та в 10–40 (!!!) разів у статтях 232¹ та 232³ КК (у ч. 1 ст. 232¹ КК передбачено основне покарання у вигляді штрафу від 1 тис. до 4 тис. НМДГ, тоді як у ч. 1 ст. 232³ КК – штраф у розмірі від 40 тис. До 50 тис. НМДГ)» [181, с. 87]. Ці науковці розмірковують далі і вказують, що порівняння передбачених у статтях 222¹ та 222² КК показників «тяжких наслідків», свідчить про те, що в останній вони є вже у 180 (!!!) разів вищими (180 тис. НМДГ та 1 тис. НМДГ, відповідно). Виходить, що санкції розглядуваних норм відображають суспільну небезпеку не стільки відповідних кримінальних протиправних діянь, скільки їхніх наслідків [181, с. 88].

Ми намагалися відшукати пояснення розміру шкоди у ст. 222² КК. Однак виявили, що ані в тексті законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» (реєстр. № 2284 від 17.10.2019) у первісній редакції, ані в тексті цього законопроекту, що був поданий на розгляд ВРУ на друге читання, проєкт тексту ст. 222² – відсутній [226]. Відповідно й

текст статті не обговорювався фахівцями ГНЕУ, ГЮУ ВРУ, а також іншими фахівцями. Це грубе порушення юридичної техніки прийняття нормативно-правових актів ставить під сумнів законність прийнятого рішення щодо криміналізації складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222² КК.

Про сумнівність, неадекватність та необґрунтованість криміналізації цього кримінального правопорушення пишуть такі науковці, як Р. О. Мовчан, І. І. Бартош, І. І. Парфенюк. Вони наводять наступні цілком слушні аргументи про нелогічність кроку законодавця, який виправдано виключив з КК статті 228 та 230 КК, що передбачали кримінальну відповідальність за порушення антиконкурентного законодавства України, включивши на сучасному етапі у КК норму, вміщену ст. 222² цього Кодексу, що є окремим проявом антиконкурентних узгоджених дій [58, с. 9]; протидія посяганням, передбаченим у ст. 222² КК, мала б, як і в існуючій наразі ситуації з усіма іншими порушеннями конкурентно-антимонопольного законодавства, забезпечуватися нормами відмінних від кримінальних галузей права [57, с. 204–205].

Погоджуємося з указаними підходами і вважаємо, що маніпулювання на енергетичному ринку посягає на такий важливий сегмент економічної безпеки, як енергетична безпека. Проте спосіб, який обрав законодавець для того, щоб об'єктивувати відповідну норму у статті виявився вкрай невдалим. Більше того, як було констатовано шляхом аналізу законопроектної діяльності під час встановлення кримінальної відповідальності за маніпулювання на енергетичному ринку, криміналізацію була здійснена з порушенням вимог юридичної техніки, що свідчить про неналежну експертну оцінку відповідної норми на етапі нормопроєктування.

На нашу думку, з огляду на подібність інших ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹ та 222² КК, а також ураховуючи приблизно однакову наближену їх ступінь суспільної небезпеки, вважаємо за доцільне передбачити відповідальність за діяння, що містяться у них, в одній

статті, що відповідатиме такому важливому напрямку кримінально-правової політики, а також важливій вимозі нормотворчої техніки, яка полягає у важливості відмови від казуїстичного способу викладу диспозицій статей Особливої частини КК та переходу до їх узагальнюючого формулювання [102, с. 92].

Водночас не можемо погодитися з підходом, запропонованим І. І. Бартош, яка вважає, що «у випадку доведення неефективності боротьби з відповідними порушеннями іншими, аніж кримінально-правові, засобами, мало б бути доповнено не казуїстичними статтями 222² та 232³ КК, а єдиною загальною нормою, яка б охоплювала: по-перше, не лише зловживання на оптовому енергетичному ринку, а й в інших сферах; по-друге, не лише прояви недобросовісної конкуренції, а й інші найбільш небезпечні порушення конкурентного законодавства, що призвели до відповідних наслідків» [57, с. 204]. У науковій економічній літературі, а також в офіційних джерелах справедливо вказують, що «для України енергетична безпека є основною умовою її існування як самостійної держави» [264, с. 372], «енергетика – одна зі стратегічно важливих галузей економіки України, від безпечного, стабільного функціонування та сталого розвитку якої залежать життєдіяльність та якість більшості сфер життя суспільства, а також безпосередньо добробут громадян. Важливе значення наш енергетичний сектор має і у глобальному вимірі, адже Україна відіграє важливу роль у забезпеченні енергетичної безпеки всього європейського континенту» [97]. З огляду на викладене, маніпулювання на енергетичному ринку слід залишити як кримінальне правопорушення, змінивши формулювання ознак цього складу, а також у певній частині і регулятивне законодавство України, про що йтиметься далі.

Установлюючи суспільно небезпечні наслідки у складах кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹ та 222² КК, слід урахувати ще одне важливе питання. Воно стосується того, яку форму повинні мати такі наслідки – реальні збитки чи упущену вигоду? Що стосується наукових робіт, то у них спостерігається фактично два підходи до вирішення цього питання. Так,

необхідності включення упущеної вигоди у зміст шкоди як ознаки окремих складів злочинів [49, с. 41–47, 88–102; 85, с. 162–163; 92, с. 495–497; 108, с. 100–104; 183, с. 80–82; 254, с. 414–415] до недоцільності цього [172, с. 58–60; 189, с. 61–63; 248, с. 121; 269, с. 77, 81–82].

Відсутня єдність з цього питання і в судовій практиці. Зупинимося на двох правових позиціях ККС, висловлених стосовно наслідків у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 «Порушення авторського права і суміжних прав» КК. Стосовно вказаного складу, в якому наслідки мають такий же вираз, як і в статтях 222¹ та 222² КК, існували дискусії з приводу того, який вид шкоди (реальні збитки чи упущена вигода) вони включають. Так, ККС від 13.11.2018 ухвалив постанову у справі № 449/613/15-к (провадження № 51-1531км18), в якій було здійснено касаційний перегляд вироку Перемишлянського районного суду Львівської області від 20.01.2017, яким ОСОБА_7 було визнано винним у незаконному розповсюдженні програм мовлення, що завдало матеріальної шкоди в значному розмірі (ч. 1 ст. 176 КК) [69], а також ухвали Апеляційного суду Львівської області від 20.06.2017, якою цей вирок залишено без зміни [285]. Згідно з вирокіом суду ОСОБА_7, працюючи начальником ділянки кабельного телебачення ПП «Галакт», у супереч Закону «Про авторське право і суміжні права» незаконно розповсюджував програми мовлення телевізійних каналів під логотипом «Футбол 1» та «Футбол 2» серед абонентів ПП «Галакт», чим порушив суміжні права ТОВ «Телерадіокомпанія «Україна» та завдав матеріальної шкоди у значному розмірі на загальну суму 19 039,45 грн. [69]. ВС постановою скасував судові рішення попередніх інстанцій та призначив новий розгляд у суді першої інстанції. Таке рішення було обґрунтовано, зокрема, тим, що місцевий суд установив наявність та розмір шкоди лише на підставі довідки, наданої представником цивільного позивача ТОВ «Юридична фірма «Віндекс». У цій довідці було покладено показник «неотриманого прибутку (доходу)» за 4 місяці. Однак, на думку ККС, матеріальна шкода або матеріальні збитки, які визначають наявність складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 176 КК, не можуть визначатися на підставі

розрахунку неотриманого прибутку, а мають встановлюватися на підставі прямої дійсної шкоди, завданої інкримінованими діями винної особи [218].

У 2021 р. Перша судова палата ККС відступила від цієї правової позиції щодо встановлення матеріальної шкоди як ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 176 КК, яка, на думку ККС, може визначатися на підставі як прямої дійсної шкоди, завданої інкримінованими діями винуватої особи, так і неотриманого прибутку [219]. Предметом перегляду були вирок Рівненського районного суду Рівненської області від 20.10.2016, яким ОСОБА_1 було засуджено за ч. 1 ст. 176 КК [70] та ухвала апеляційного суду Рівненської області від 24.01.2017, якою цей вирок залишено без зміни [286]. Відступаючи від попередньої правової позиції, ККС зауважив, що особливістю об'єкта посягання у ст. 176 КК є те, що для володільця цих прав він становить благо, матеріальна форма якого не визначає його цінності. Благом для володільця виключного права на певний об'єкт, посягання на яке заборонене цією статтею, є можливість розпоряджатися ним на свій розсуд, у тому числі отримувати дохід від його використання. Така можливість для володільця існує до того часу, поки існує виключне право володільця на певний об'єкт. Порушення такого права полягає у руйнуванні його виключності, що знищує або принаймні знижує можливість для законного володільця об'єкту виключного права отримувати вигоди від такого володіння. Таким чином, шкода, заподіяна володільцю виключного права порушенням його права, може виражатися у втраті або зменшенні сукупності тих благ, що володільцю надає виключне володіння. Такі вигоди можуть включати в себе певний дохід або прибуток, заради якого, власне, і створюється більшість об'єктів виключного права [219].

У цій справі було висловлено окрему думку суддею А. П. Бущенком. Серед іншого, він, не заперечуючи того, що наслідки у ст. 176 КК можуть полягати в упущеній вигоді, наводить підходи до визначення такою вигоди у господарській юрисдикції. Це рахункова величина втрат очікуваного приросту в майні, що базується на документах, які беззастережно підтверджують реальну можливість отримання потерпілим суб'єктом господарювання грошових сум (чи інших

цінностей), якби учасник відносин у сфері господарювання не допустив правопорушення. Пред'явлення вимоги про відшкодування неодержаних доходів (упущеної вигоди) покладає на кредитора обов'язок довести, що ці доходи (вигода) не є абстрактними, а дійсно були б ним отримані. У вигляді упущеної вигоди відшкодовуються тільки ті збитки у розмірі доходів, які б могли бути реально отримані. Як зазначає А. П. Бущенко, сторона обвинувачення не надала жодного доказу, який би вказував «поза розумним сумнівом» на те, що протиправним діянням було спричинено наслідки у вигляді упущеної вигоди у розмірі, необхідному для притягнення до кримінальної відповідальності. На його думку, якщо шкода полягає в упущеній вигоді особи, виключне право якої порушено, мають бути доведені ті обставини, які вимагаються відповідно до законодавства для доведення такої вигоди, у тому числі реальна можливість одержати за звичайних обставин відповідні доходи у випадку, якщо б право не було порушене [205].

Не торкаючись загалом описаної проблеми та ставлення до її вирішення, на нашу думку, визнавати суспільно небезпечними наслідком упущену вигоду (неотримані доходи) як ознак складів кримінальних правопорушень, немає жодних пересторог. Принаймні законодавець не зробив ніяких винятків стосовно форм заподіяння шкоди у результаті вчинення маніпулювання у сфері господарської діяльності, як скажімо, визначив її у ряді статей Особливої частини КК, а саме у ч. 2 примітки ст. 185 (значна шкода), примітка ст. 265 (шкода у великому розмірі), примітка ст. 270 (майнова шкода у великому та особливо великому розмірі) тощо. Окрім того, стосовно багатьох статей Особливої частини КК законодавець неоднозначно вказав на те, що шкода може полягати як у реальних збитках, так і в упущеній вигоді, вказуючи, що істотною шкодою / тяжкими наслідками, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, розуміється (примітка ст. 182, ч. 2 примітки ст. 232¹, примітка ст. 248) або визначаючи дві форми шкоди у дужках (ч. 1 примітки ст. 232¹).

Зрештою, можливість заподіяння шкоди маніпулюванням у сфері господарської діяльності у формі упущеної вигоди, а не лише реальних збитків,

вказує і сам законодавець. Як зазначалося вище (і вказане формулювання було піддано нами критиці раніше), законодавець у диспозиціях ч. 1 ст. 222¹ та ч. 1 ст. 222² КК вказав, що маніпулювання повинно призвести, окрім заподіяння значної шкоди, ще й до отримання прибутку або до уникнення збитків. Ми вже зазначали на логічну помилку законодавця у цій частині та навели аргументи на користь того, що це формулювання свідчить про відповідну спрямованість дій винуватого. Проте така спрямованість дій визначає й характер заподіяної шкоди, яка у разі маніпулювання може полягати як у реальних збитках, та і в упущеній вигоді.

І, насамкінець, на підтвердження нашої попередньої гіпотези свідчить і той факт, що маніпулювання на організованих ринках та на оптових енергетичних ринках посягає на економічну безпеку. А відповідний порядок урегульовано, зокрема й нормами ЦК і ГК, які передбачають диференціацію шкоди на реальні збитки та упущену вигоду (ст. 22 ЦК та ст. 224 ГК) [82: 295]. Як справедливо відзначає П. С. Берзін, «закріплені в зазначених нормах ЦК і ГК змістовні характеристики поняття збитків відображають їх окремі різновиди як форми проявів сутності явища, яке терміном «збитки» і/або «шкода» позначається і в інших галузях права (не лише цивільного чи господарського). У таких галузях відображення сутності такого явища здійснюється шляхом використання терміна «збитки» та «шкода». І лише у вказаних нормах ЦК і ГК здійснюється конкретизація проявів сутності цього явища» [60, с. 312]. З урахуванням правил системного тлумачення правових норм (у нашому випадку норм, передбачених статтями 222¹ та 222² КК, та норм цивільного і господарського законодавства, які регулюють сам порядок відносин, що поставлений під охорону перших), вказує на те, що шкода у вказаних статтях може мати форму як прямих збитків, так і упущеної вигоди.

Водночас будь-яка форма шкоди (чи-то реальні збитки, чи-то упущена вигода) повинні бути точно встановлені у кримінальних провадженнях за статтями 222¹ та 222² КК з огляду на те, що обвинувачення у будь-якому випадку має бути доведено як органом досудового розслідування, так і судом «поза

розумним сумнівом», на підставі належних та допустимих доказів, які б однозначно підтверджували ту шкоду, яка була спричинена маніпулюванням на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті доходи (вигода) не є абстрактними, а дійсно були б ним отримані

Що стосується суспільно небезпечних наслідків маніпулювання у спорті, то законодавець їх у ст. 369³ КК не передбачив, сконструювавши вказаний склад кримінального правопорушення як формальний. Проте наслідки у цьому випадку виступають іманентною властивістю самого діяння, невіддільні від нього. Саме ж маніпулювання у спорті, як зазначалося у підрозділі 1.3, є суспільно небезпечним саме по собі. Тому й істотна шкода повинна визначатися у цьому випадку не як ознака складу кримінального правопорушення, а має входити у предмет доказування у кримінальних провадженнях за ст. 369³ КК.

Таким чином, суспільно небезпечні наслідки є важливою обставиною, яка свідчить про доцільність криміналізації маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та в спорті.

Висновки до розділу 1

У Розділі 1 дисертаційного дослідження, що присвячено проблемі обґрунтованості криміналізації маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та в спорті, зроблено такі основні висновки.

1. Конкретизовано концепцію об'єкта кримінального правопорушення як правопорядку, установленого у суспільстві за допомогою регулятивного законодавства, який необхідний для безпеки громадян. Констатовано, що кримінальне правопорушення посягає на правопорядок, який, у свою чергу, існує заради забезпечення безпеки людини, суспільства та держави.

Ураховуючи вказану концепцію об'єкта кримінального правопорушення, родовим об'єктом правопорушень, передбачених розділом VII Особливої частини КК, запропоновано визнавати порядок, установлений правовими

нормами задля забезпечення економічної безпеки держави. У структурі кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності запропоновано виокремлювати правопорушення проти правопорядку, встановленого у суспільстві за допомогою регулятивного законодавства, необхідний для забезпечення безпеки організованих ринків капіталу (статті 222¹, 223², 224, 232² КК), а також правопорушення проти правопорядку, встановленого у суспільстві за допомогою регулятивного законодавства, необхідний для забезпечення енергетичної безпеки держави (статті 222² та 232³ КК). Констатовано, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, належить до правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

2. Безпосередніми об'єктами кримінальних правопорушень, що досліджуються, є: правопорядок, установлений у суспільстві за допомогою регулятивного законодавства, необхідний для забезпечення безпеки організованих ринків капіталу у частині недопущення маніпулювань на них (ст. 222¹ КК); необхідний для забезпечення енергетичної безпеки у частині недопущення маніпулювань на оптовому енергетичному ринку (ринку електричної енергії та ринку природного газу) (ст. 222² КК), необхідний для забезпечення антикорупційної безпеки у сфері спорту у частині виконання заборони маніпулювати спортивним змаганням (ст. 369³ К).

3. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, не належить до корупційних, оскільки не містить ознак корупції, визначених Законом № «Про запобігання корупції», з огляду на те, що: 1) суб'єктом корупції є особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, – спортсмени, особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадові особи у сфері спорту, а також особи, які примушували чи підбурювали цих суб'єктів до правопорушень або вступили з ними у змову; 2) корупцію законодавець пов'язує з використанням особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей, однак

далеко не всі суб'єкти, визначені у ст. 369³ КК, мають службові повноваження, та, відповідно, їх використовують; 3) неправомірна вигода як предмет корупційного правопорушення може мати як майновий, так і немайновий характер, тоді як неправомірна вигода у складі правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, – виключно майнова; 4) метою корупції є схиляння особи до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей, а мета правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, корислива.

4. З огляду на визначення поняття правопорушення, пов'язаного з корупцією, що міститься у Законі «Про запобігання корупції», беззастережно відносити кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, до правопорушень, пов'язаних з корупцією, не можна, оскільки вказаний Закон передбачає, що це порушення порушує вимоги, заборони та обмеження, передбачені лише цим Законом. Іманентною властивістю правопорушень, пов'язаних з корупцією, є відсутність ознак корупції та порушення, у тому числі, спеціальним суб'єктом заборон, обмежень та вимог, визначених регулятивним законодавством. З огляду на викладене запропоновано кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, відносити до тих, що пов'язані з корупцією.

5. Визначено, що положень Конвенції РЄ про маніпулювання результатами спортивних змагань не повною мірою імплементовані у законодавство України. Зокрема, у ньому зміщено акцент з маніпулювання на протиправний вплив, тоді як у Конвенції термін «маніпулювання» є основним. Запропоновано передбачити у ст. 8 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» заборону маніпулювати спортивним змаганням, а не протиправно впливати на нього; передбачити у ст. 369³ КК кримінальну відповідальність за маніпулювання ходом та результатом офіційного спортивного змагання.

6. Вадою формулювань диспозицій ч. 1 ст. 222¹ та ч. 1 ст. 222² КК, в яких законодавець альтернативно з суспільно небезпечними наслідками передбачив

причинно зумовлені з учиненням діянь отримання фізичною особою, яка вчинила умисні дії, що мають ознаки маніпулювання, прибутку у значних розмірах або уникнення такими особами збитків у значних розмірах. Доведено помилковість використання для цього терміна «призвело».

7. Маніпулювання на оптовому енергетичному ринку характеризується достатнім ступенем суспільної небезпеки, необхідним для криміналізації таких діянь з огляду, зокрема, на важливість енергетичної безпеки для існування України як самостійної держави, належністю енергетики до однієї зі стратегічно важливих галузей економіки України.

8. Запропоновано застосувати уніфікований підхід стосовно визначення розміру шкоди, спричиненої маніпулюванням на організованих ринках, оптовому енергетичному ринку. З урахуванням правил системного тлумачення правових норм (передбачених статтями 222¹ та 222² КК), та норм цивільного і господарського законодавства, які регулюють сам порядок відносин), доведено, що шкода, спричинена маніпулюванням у цьому випадку, може мати форму як прямих збитків, так і упущеної вигоди.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МАНІПУЛЮВАННЯ НА ОРГАНІЗОВАНИХ РИНКАХ ТА У СПОРТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

З огляду на те, що кримінальні правопорушення, які аналізуються в дослідженні, криміналізовано на виконання міжнародних зобов'язань України, а учасниками таких міжнародних конвенцій є інші зарубіжні країни, важливим є не лише опрацювання КК, а й іноземних нормативних джерел, які визначають підставу кримінальної відповідальності за маніпулювання. Таке дослідження здійснюється з використанням порівняльно-правового методу [255, с. 464], який у нашому дослідженні відіграє одну з провідних ролей, оскільки без вивчення зарубіжного досвіду неможливе належне пізнання кримінально-правової протидії маніпулюванню (статті 222¹, 222², 369³ КК), а також допомагає визначити основні шляхи вдосконалення відповідних кримінально-правових норм. Тобто, порівняльно-правовий метод слугує «співставленню різних видів одного і того ж роду з метою розкриття в них загального і особливого» [168, с. 48].

Проте використання порівняльно-правового методу у науковому дослідженні повинно бути адекватним та застосовуватися за таких умов: порівняння не повинно обмежуватися народами однієї раси або народами, які говорять однією мовою або сповідують одні й ту ж релігію [129, с. 35]; правильний вибір об'єктів (порівнювати можна лише ті об'єкти, які зумовлені єдиними причинами їх виникнення або знаходяться на одному рівні суспільного розвитку); урахування «конкретної постановки цілей дослідження; вияв ступеня спільних і відмінних рис, позитивного та негативного в державно-правових процесах і явищах, що порівнюються; визначення результатів порівняльно-правового аналізу» [61, с. 6].

На думку О. Л. Бигич, «об'єкти порівняльного правознавства можна класифікувати на теоретичні, які поглиблюють наукове вивчення правових

категорій (держава, право, правові вчення, концепції, погляди, юридичні теорії), та практичні, що забезпечують збагачення юридичної практики та її вдосконалення на основі позитивного досвіду інших країн та правових систем (правова дійсність, правові системи, галузі, інститути, законодавство, нормативно-правові акти тощо) [61, с. 11].

Об'єкт порівняльно-правового дослідження кримінально-правової протидії маніпулюванню у законодавстві зарубіжних країн має як теоретичний, так і практичний характер, оскільки за його допомогою досліджується обумовленість відповідних норм зовнішніми, суспільними чинниками (теоретичний характер), а також здійснюється виявлення і порівняння змісту таких норм (практичний характер) [216, с. 110].

У цій роботі буде запропоновано аналіз норм про маніпулювання у **законодавстві таких європейських та азійських держав**, як Німеччина [274], Французька Республіка (*далі – Франція*) [9], Швейцарська Конфедерація (*далі – Швейцарія*) [15], Королівство Іспанії (*далі – Іспанія*) [11], Італійська Республіка (*далі – Італія*) [10], Республіка Болгарія (*далі – Болгарія*) [190], Держава Ізраїль (*далі – Ізраїль*) [14]. Також аналізуватися буде кримінальне законодавство США.

Окрім того, з огляду на подібність, наявність спільних історичних джерел та умов розвитку, у цій роботі аналізуватиметься й норми про маніпулювання за кримінальним законодавством **держав пострадянського простору**, а саме за КК Азербайджанської Республіки (*далі – Азербайджан*) [276], Грузії [275], Киргизької Республіки (*далі – Киргизія*) [278], Республіки Вірменія (*далі – Вірменія*) [277], Республіки Казахстан (*далі – Казахстан*) [283], Республіки Молдова (*далі – Молдова*) [279], Республіки Таджикистан (*далі – Таджикистан*) [280], Республіки Узбекистан (*далі – Узбекистан*) [282].

2.1 Антиманіпулятивне законодавство США та окремих європейських країн

Маніпулювання на організованих ринках будь-якої країни порушує принципи вільної торгівлі, справедливий механізм ціноутворення не дозволяє сумлінним інвесторам кваліфіковано приймати рішення і тим самим завдає їм шкоди, підриваючи основи існування найважливішої складової всієї ринкової економіки держави. Саме тому, в розвинених країнах, діє ціла система для боротьби з маніпулюванням на організованих ринках [199, с. 67; 202, с. 103]. Оскільки Україна прагне зближення з розвиненими країнами світу, в умовах постійної глобалізації всіх процесів, в тому числі, заходів і способів для ефективної боротьби з кримінальними правопорушеннями на фондовому ринку, важливо відслідковувати найкращі практики і техніки боротьби зі злочинними посяганнями, що запроваджуються передовими країнами світу.

У зв'язку з тим, що протидія на законодавчому рівні маніпулюванням саме на організованих ринках є найбільш потужною порівняно з нормативною протидією маніпулюванню на енергетичному ринку та у сфері спорту, у цій праці будемо характеризувати власне антиманіпулятивне законодавство на організованих ринках окремих зарубіжних країн.

Історично в більшості країн англосаксонської моделі розвитку фондові угоди регулювалися самими біржами, які розглядалися як конкурентні ринки. Уже на початку ХХ ст. стало зрозумілим, що біржове регулювання правил гри самими професійними учасниками ніяк не захищає інтереси інвесторів. Маніпуляції із цінами й інші фінансові махінації ставали поширеною практикою, особливо в період економічного буму і зростання ринку акцій на початку ХХ ст. Однак перші законодавчі акти, що забороняють маніпулювання на ринку цінних паперів, ухвалені тільки в 30-і рр. у США, де вони і набули найбільш повного розвитку [199, с. 68].

Основними законами в США є Закон про цінні папери 1933 р. (*Securities Act of 1933*) і Закон про фондові біржі 1934 р. (*Securities Exchange Act of 1934*),

ухвалені після фінансового краху 1929 р. у межах реформи президента Ф. Д. Рузвельта для оздоровлення фінансової системи. Також норми про цінове маніпулювання на ринку ф'ючерсів розглядаються в Законі про товарні біржі «*Commodity Exchange Act*» (1936 р.) і підзаконних актах Торгової комісії товарних ф'ючерсів (*CFTC*); окремі положення містяться також в Законі про трастову угоду (1939 р.), Законі про інвестиційні компанії (1940 р.), Законі про інвестиційних консультантів (1940 р.). Після фінансових скандалів 80-х рр., коли найбільші американські компанії *Enron*, *Worldcom* і *Global Crossing* збанкрутували через фінансові махінації на ринку цінних паперів, законодавство США значно посилило відповідальність за махінації на фондовому ринку. 2002 р. ухвалено Акт Сарбейнса-Окслі [202, с. 104].

Поняття маніпулювання на ринках має судове тлумачення. Вважається, що класичне визначення маніпулювання ринком сформульоване Верховним Судом США у 1971 р. у судовому рішенні у справі *Cargill Inc. V Hardin*. Маніпулюванням вважається будь-яка діяльність, схема або прийом, які умисно впливають на ціну фінансового активу, внаслідок чого формується ціна, відмінна від тієї, що сформувалася б за відсутності такого втручання [8]. Також у справі *Santa Fe Industries, Inc. v Green* було встановлено, що маніпулювання в цілому належить до практик, спрямованих на введення в оману інвесторів штучно впливу на ринкову активність [36].

Перший державний орган нагляду також створений у США в 30-і рр. як «спеціальний орган контролю державного регулювання діяльності фондової біржі в США на першому рівні системи регулювання» [164, с. 65]. Це Комісія із цінних паперів і бірж (*Securities and Exchange Commission (SEC)*), яка діє і сьогодні. Окрім того, у цій країні функціонують й інші спеціальні органи регулювання, а «на другому рівні – саморегульовані організації професійних учасників фондового ринку, тобто фондові біржі» [114, с. 65]. У цій країні приділяється велика увага діяльності викривачів або інформаторів (*Whistleblower*), яка вважається традиційною та звичною для американців. У 2008 р., після фінансової кризи, у США було прийнято Закон Додда-Франка,

який є «найбільш революційним з питань регулювання фінансового ринку США з часів Великої Депресії. Він вніс системні зміни у порядок регулювання фінансового сектору американської економіки» [114, с. 223]. «Інформаторські» положення вказаного закону дозволяють виплачувати інформаторам значні суми грошової винагороди у тому разі, якщо вони повідомили *SEC* важливу інформацію про махінації з цінними паперами, що призвело до покарання винних осіб». Як зазначає Д. В. Каменський, цей Закон «чітко регламентує обов'язкову виплату грошової винагороди інформатору, який ініціював офіційне розслідування, що призвело до накладення на порушника законодавства про обіг цінних паперів фінансових санкцій в розмірі понад 1 млн доларів. Коло правопорушень, що можуть стати предметом повідомлень також істотно розширене і може охоплювати, зокрема, незаконне використання інсайдерської інформації, шахрайство із фінансовою або податковою документацією, підроблення чи перекручення звітності про діяльність на ринку цінних паперів та навіть порушення вимог згаданого Акту про корупцію за кордоном» [114, с. 223].

Законом Додда-Франка було затверджено й Програму викривачів *SEC* [246]. Згідно з цією програмою викривачі *SEC* мають право на винагороду в розмірі від 10 до 30 % грошової суми санкції, які сплачуються за рахунок поповнення фонду захисту інвесторів. Починаючи з 2011 р., за допомогою викривачів удалося стягнути більше 2 млрд дол. США у вигляді штрафних санкцій. При цьому *SEC* виділила понад 700 млн дол. США викривачам. Найбільші нагороди *SEC* викривачам – становлять 114 млн дол. США, 50 млн дол США, 39 млн дол США, 37 млн дол США, 33 млн дол США, 30 млн дол США [31]. За інформацією у ЗМІ, у 2020 р. *SEC* виплатила рекордну суму винагороди викривачу, яка склала 50 млн дол США за повідомлення про махінації банку з курсом валют [1]

«До числа найбільш поширених порушень належать такі: неподання або неправильне передання важливої інформації про цінні папери, які торгуються; маніпулювання ринковими цінами; порушення обов'язків брокерів/дилерів щодо

сумлінного виконання своїх функцій стосовно клієнтів; використання інсайдерської інформації в торгівлі цінними паперами; продаж незареєстрованих цінних паперів. Департамент правозастосування отримує інформацію про незаконні дії з різних джерел, зокрема від служб нагляду за фінансовими ринками, зі скарг інвесторів, від інших підрозділів і співробітників Комісії, від саморегульованих організацій та ЗМІ» [202, с. 105].

Система протидії недобросовісним методам торгівлі США визнається однією з найжорсткіших. І річ не в тому, що місцевий регулятор (*SEC*) має низку повноважень силового відомства, головне – єдина база даних, в якій фіксується вся інформація щодо операцій. Система моніторингу торгів у США побудована таким чином, що не залишилася поза увагою жодна підозріла операція, навіть досконала кілька років тому. З появою нової інформації в наглядового органу США є можливість звернутися до своєї бази даних і в будь-який момент знайти винних.

SEC щорічно публікує Звіти про свою роботу, в яких окремим розділом висвітлює питання вчинених злочинів і зловживань на фондовому ринку США. Так, 2016 року виявлено 30 випадків маніпулювання, 2017 року – 41 [305, с. 15]. Приклади найбільш значущих справ зазначені в річних звітах і публікуються на сайті *SEC*. Так, у Звіт за 2020 р. увійшла й українська компанія *Avalon FA Ltd.*, яка звинувачується в маніпулюванні в США на суму 25 млн. дол США [306]. Ця справа 15.05.2017 передана до суду. *SEC* у своєму прес-релізі зазначає, що розкриття справи стало можливим завдяки співробітництву з регуляторними органами США, Канади, Іспанії, Кіпру, Гонконгу і Панами. Отже, у сучасних умовах лише ефективна взаємодія правоохоронних і наглядових органів усіх країн світу здатна привести до розкриття найбільш креативних, багатокomпонентних, заплутаних справ, покарати винних осіб, попередити майбутні правопорушення [222]. Як зазначено у Звіті *SEC* за 2020 р. у листопаді 2019 р., після 3-тижневого судового розгляду присяжні визнали компанію *Avalon FA Ltd.* та її керівників відповідальними за незаконні торговельні схеми [306].

Щороку *SEC* повертає значну суму до державного бюджету США. Так, якщо у 2017 р. за правопорушення на ринку цінних паперів було стягнуто 832 млн. дол. США [305], то у 2020 р. у бюджет мало надійти 3,6 млрд. доларів США [306].

SEC протидіє недобросовісній практиці на фінансових ринках разом із провідними національними біржами, а також американською саморегульованою організацією – Службою регулювання фінансовою галузі (*Financial Industry Regulatory Authority-FINRA*), яка створена на базі *National Association of Securities Dealers* (далі – *NASD*) 2007 р. На Нью-Йоркській фондовій біржі (*New York Stock Exchange* (далі – *NYSE*)) за моніторинг ринку і нагляд із 2003 р. відповідає дочірнє підприємство *NYSE Regulation* (далі – *NYSER*), зареєстроване як некомерційна організація. Така складна структура покликана забезпечити розділення / поділ бізнесу та регулятивних функцій. У структуру *NYSE Regulation* входять як підрозділ нагляду, який проводить моніторинг торгів на біржі (за допомогою складної комп'ютерної технології), а також розслідує маніпулятивні угоди, так і підрозділ правозастосування, який застосовує дисциплінарні заходи і примушує учасників торгів дотримуватися прийнятих стандартів і правил. Варто зазначити, що система моніторингу на *NYSE*, як і на найбільших біржах інших країн, має інтегрований характер, тобто об'єднує автоматизовані рішення комп'ютерної системи з експертними оцінками фахівців із фінансового ринку. Отже, завдяки налагодженій системі нагляду і правозастосування *SEC* вдається ефективно боротися із протизаконними угодами на фінансових ринках. Цьому сприяє і детально розроблена система доказів, необхідна для визнання факту маніпулювання в суді. Набрання чинності 2010 р. Законом Додда–Френка про реформу Волл-стріт та захист прав споживачів у США ще більше розширило повноваження *SEC* щодо захисту прав інвесторів [199, с. 70].

Антиманіпулятивне законодавство Європи. Європейська практика протидії маніпулюванню значно відрізняється від американської. Якщо для США характерний пріоритет судових розглядів, то в Європі первинним

є припинення ринкових зловживань. В Європі головним є не покарання, а створення такого професійного середовища, учасники якого добровільно відмовлялися б від здійснення маніпулювання. Компанії вкладають великі кошти в підтримку своєї репутації, будь-які підозри в непорядності можуть її зіпсувати. Саме ця загроза приводить до того, що стратегічні рішення і ризик-менеджмент компаній спрямовані на добровільну відмову від сумнівних угод [202, с. 107].

1989 р. Європарламент затвердив Директиву про інсайдерську торгівлю (*EU Market Abuse Directive*), зобов'язавши всі країни ЄС включити її положення в національне законодавство. Відсутність у документі норм щодо запобігання маніпулюванню цінами стала приводом для написання нової Директиви, затвердженої 2003 р. 16.04.2014 ухвалений Регламент (ЄС) № 596/2014 Європейського парламенту та Європейської ради про зловживання на ринку і про визнання такими, що втратили чинність, Директиви 2003/6/ЄС Європейського парламенту та Ради і Директив Комісії 2003/124/ЄС, 2003/125/ЄС і 2004/72/ЄС (Регламент № 596/2014), що набрав чинності 03.07.2016. До цього країнами з найбільш розвиненими системами протидії недобросовісним методам торгівлі вважалися Великобританія та Франція. Перші норми у Великобританії з'явилися 1980 р., хоча і раніше спостерігалися спроби ухвалити необхідні закони. Зараз заборона на інсайдерську торгівлю та маніпулювання цінами зафіксована в Акті про фінансові послуги та ринки, а його порушення підпадає під дію закону про крим. провадження.

У Франції антиінсайдерське законодавство наявне з 1967 р., і за його порушення теж загрожує кримінальне покарання. За весь час у країні порушено понад 12 справ. Однак це не свідчить про погану роботу місцевого регулятора або правоохоронних органів. Адже європейська практика протидії маніпулюванню суттєво відрізняється від американської. Якщо для США характерний пріоритет судових розглядів, то в Європі первинним є припинення ринкових зловживань [199, с. 69].

Основне завдання європейських регуляторів – створення такого професійного середовища, учасники якого добровільно відмовлялися б від

маніпулювання. Компанії вкладають великі кошти в підтримку своєї репутації, будь-які підозри в непорядності можуть її зіпсувати. Саме ця загроза приводить до того, що стратегічні рішення і ризик-менеджмент компаній спрямовані на добровільну відмову від сумнівних угод. Проте після ухвалення Європарламентом Директиви 2003 р. всі країни ЄС зобов'язані включити її норми у своє законодавство [199, с. 69].

Після зміни Директиви 2003 р. на Регламент № 596/2014 країни ЄС зобов'язані внести відповідні зміни у своє національне законодавство. Регламент № 596/2014 визнає, що розвиток маніпулятивних угод не стоїть на місці, а правопорушники стають все більш винахідливими, тому Регламент 2014 р. значно розширює перелік маніпулятивних угод на фондовому ринку та фінансових інструментів, а отже, розширюється об'єкт посягань у разі вчинення злочинів. Регламент № 596/2014 визнав, що сфера дії Директиви 2003/6/ЄС поширювалася на фінансові інструменти, допущені до торгів на регульованих ринках, а також на фінансові інструменти, щодо яких була подана заявка про допуск до торгів на таких ринках. Однак останніми роками зріс обсяг торгів фінансовими інструментами на багатосторонніх торгових майданчиках (*multilateral trading facilities, MTF*). Крім того, є такі фінансові інструменти, які торгуються на інших видах організованих торгових майданчиків (*organised trading facilities, OTF*) або тільки на позабіржових ринках (*over the counter, OTC*). Тому цей Регламент має застосовуватися до фінансових інструментів, які торгуються на регульованому ринку (*MTF або OTF*), а також до будь-якої поведінки або дії, яка може впливати на фінансовий інструмент незалежно від того, чи здійснюється така поведінка або дія на торговому майданчику [199, с. 70].

Крім того, Регламент № 596/2014 доповнив об'єкт злочинних посягань деривативами, похідними фінансовими інструментами для впливу на ціну цінних паперів, що торгуються на біржі, та бенчмарками. Підкреслюється необхідність встановлення компетентними органами кожної держави чіткої заборони на маніпулювання бенчмарками, оскільки ціни на велику кількість фінансових

інструментів формуються на основі бенчмарків. Фактичне маніпулювання бенчмарками або спроби такого маніпулювання можуть серйозно вплинути на довіру учасників ринку, завдати істотних збитків інвесторам або призвести до викривлень реальної економіки [199, с. 69].

Також Регламент № 596/2014 розширив об'єкт злочину, визнавши правопорушенням спроби участі в маніпулюванні ринком. Зазначено, що спроби участі в маніпулюванні ринком мають розрізнятися від поведінки, яка, ймовірно, призведе до маніпулювання ринком, тому що обидва види діяльності заборонені відповідно до цього Регламенту. Такими спробами можуть бути ситуації, коли діяльність почалася, але не була завершена, наприклад, внаслідок порушення технологій або невиконаного доручення. Регламент № 596/2014 передбачає, що раціональна і розсудлива основа ведення діяльності у фінансовому секторі має ґрунтуватися на ефективному режимі контролю, проведенні розслідувань і санкціях. У зв'язку із цим треба надати компетентним органам достатні повноваження для дії. Компетентні органи повинні спиратися на рівний, ефективний режим санкцій щодо всіх фінансових порушень, і такі санкції мають належно застосовуватися [199, с. 69].

Впровадження кримінальних санкцій за маніпулювання в ЄС до 2014 р. було у віддані держав-членів ЄС. Однак світова фінансова криза та скандал з індексом *LIBOR* однозначно виявили, що поточні режими санкціонування держав-членів ЄС загалом слабкі і неоднорідні, тому демонструють відсутність достатнього стримувального ефекту. Ідея щодо гармонізації режиму кримінальних санкцій у державах-членах посилилася ще до скандалу з *LIBOR*. Проте серйозний випадок маніпулювання бенчмарком *LIBOR* виявив відповідні проблеми та лазівки, які суттєво впливають на довіру ринку та можуть призвести до значних втрат для інвесторів, а також спотворень реальної економіки. Крім того, розбіжності, наявні в національних кримінальних санкціях, залишають простір злочинцям скористатися найбільш поблажливою кримінальною системою в усьому ЄС [199, с. 69].

Одночасно з Регламентом № 596/2014 16.04.2014 на виконання вимог останнього Європейським парламентом та Радою затверджена Директива про кримінальні санкції за зловживання на ринку ЄС № 2014/57 (Директива про кримінальні санкції). Це перший випадок в історії, коли ЄС використав своє право та компетенцію в кримінальному праві. Директива про кримінальні санкції запроваджує мінімальні кримінальні правила щодо визначення маніпулятивних ринкових правопорушень і кримінальні санкції, як-от мінімальний строк позбавлення волі на чотири роки, для того, щоб переконатися, що покарання є ефективним, пропорційним та переконливим. Крім того, такі загальні мінімальні правила також розглядаються як сприятливі для співпраці правоохоронних органів та судової влади в ЄС, особливо в разі транскордонних правопорушень [199, с. 69].

Ця Директива про кримінальні санкції відповідає сферам регулювання зловживань ринком та репрезентує більшу частину термінів, визначень, формулювань, відповідні фінансові інструменти, визначення основного ринку зловживання та випадки звільнення від відповідальності. Згідно з положеннями Директиви про кримінальні санкції, держави-члени можуть вільно встановлювати тип відповідальності за маніпулювання на ринку. Адміністративні та кримінальні покарання можуть бути накладені за той самий злочин відповідно до національного законодавства, проте принцип *ne bis in idem* (не відповідати два рази за те саме правопорушення) повинен дотримуватися [199, с. 69].

Вибір лише встановлених кримінальних санкцій не повинен зменшуватися або інакше впливати на здатність компетентних органів співпрацювати, або впливати на своєчасний доступ та обмін інформацією з компетентними органами інших країн-членів. Крім того, Директива про кримінальні санкції за зловживання ринком надає широкий спектр юрисдикцій. Кримінальні санкції застосовуються в разі злочину, скоєного загалом або частково в межах держави-члена ЄС, або якщо злочин вчинено громадянином-членом ЄС. Крім того, Директива поширює свою юрисдикцію на правопорушення, вчинені за межами

території держави-члена ЄС, якщо правопорушник є резидентом ЄС або злочин вчинено на користь юридичної особи, зареєстрованої на території ЄС. Відповідно до Директиви про кримінальні санкції за зловживання ринком, інсайдерські операції, незаконне розголошення внутрішньої інформації та маніпулювання ринком є трьома типами правопорушень, що підлягають кримінальній санкції. Директива прямо вказує на те, що недоцільно криміналізувати всі маніпулятивні прояви. Звідси випливає, що суто маніпулятивні правопорушення, які є серйозними і вчинені умисно, підпадають під дію кримінальних санкцій відповідно до Директиви [199, с. 70].

Беручи до уваги ці дві загальні вимоги, маніпулювання ринком як кримінальне правопорушення згідно з Директивою, може вчинятися чотирма загальними способами: (1) маніпулювання шляхом поширення недостовірної інформації або введення в оману інформацією; (2) маніпулювання на основі операцій або замовлень на торгівлю, або шляхом надання помилкових сигналів, або забезпечення штучної ціни за відсутності встановленої; (3) маніпулювання шляхом використання фіктивного пристрою, обману чи примусу; (4) маніпулювання бенчмарком. Варто зазначити, що заборона маніпулювання ринком стосується будь-якої особи, що означає, що і фізичні, і юридичні особи несуть кримінальну відповідальність за скоєння правопорушень. З погляду права ЄС наявність юридичної особи в такого роду злочинах відіграє більш важливу роль, ніж фізичні особи на фінансовому ринку.

За деяких обставин фінансова установа має відповідати за маніпулятивне порушення, а кримінальна відповідальність лише працівників юридичної особи може не мати очікуваного стримуючого ефекту, а лише вести до заміни одного працівника іншим. Накладання кримінальних санкцій на юридичну особу за маніпулювання ринком вважається належним заходом для забезпечення ефективності реалізації правил ЄС стосовно заборони маніпулювання ринком, водночас порушує питання корпоративної відповідальності. Директива про кримінальні санкції за зловживання ринком мінімально гармонізує кримінальне

законодавство та встановлює види кримінальних санкцій за маніпулювання. Щоб ефективно застосовувати відповідальність за маніпулювання,

Директива пропонує встановити для фізичної особи мінімальний термін позбавлення волі 4 роки, проте залишає право державам-учасницям не дотримуватися цього строку, а встановлювати строк позбавлення волі на свій розсуд, а для юридичної особи пропонує застосовувати такі види санкцій, як: штрафи, заборона залучення клієнтів, заборона отримання публічних вигод та допомоги, тимчасове або постійне відкликання ліценції на провадження такого виду діяльності, розміщення компанії під нагляд, примусове закриття компанії. Директива також встановлює, що санкції можуть бути накладені одночасно на юридичну та фізичну особу, накладення матеріальних санкцій на юридичну особу не позбавляє права накладати санкції нематеріального характеру, нарешті, публікація остаточного рішення про накладені санкції може бути застосована державами-членами як запобіжний захід [199, с. 69].

Отже, Україна повинна переймати досвід передових іноземних країн, відповідно адаптувати українське законодавство, сприяти обміну інформацією між правоохоронними органами, профільною комісією, професійними учасниками організованих ринків. Окрім того, доцільним вбачається внести зміни у регулятивне законодавство, в якому визначається поняття маніпулювання на організованих ринках, та передбачити способом маніпулювання власне маніпулювання бенчмарком (в Україні це облікова ставка НБУ), оскільки саме бенчмарк впливає на всю ринкову економіку держави. Окремі зарубіжні дослідники, розглядаючи методи маніпулювання організованими ринками, з-поміж інших виокремлюють маніпулювання бенчмарком [37, с. 251]. Бенчмарк – це певний еталонний орієнтир, біржовий індикатор для учасників організованих ринків, яким, як зазначалося вище, є облікова ставка НБУ та який сприяє оцінці загального стану організованого ринку, а також фінансових інструментів, інших активів, якими торгують на цих ринках. Тому й маніпулювання бенчмарком доцільно прирівняти до

маніпулювання організованим ринком, віднісши цей спосіб до тих, що передбачені у ст. 148 Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

Окрім того, з аналізу викладеного вище, вважаємо за доцільне внести зміни стосовно можливості застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за маніпулювання на організованих ринках. Як вбачається з аналізу ст. 96³ КК, яка визначає підстави застосування таких заходів, законодавець України обрав такий підхід визначення цих підстав, який передбачає вичерпний перелік тих правопорушень, за вчинення яких уповноваженою особою юридичної особи до останньої вони можуть застосовуватися. Водночас державам рекомендовано передбачити можливість притягати юридичних осіб до кримінальної відповідальності за маніпулювання на організованих ринках чи застосовувати інші заходи кримінально-правового впливу, прийнятні у відповідних правових системах. З огляду на вичерпний перелік кримінальних правопорушень у ст. 96³ КК, в Україні застосувати заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК, неможливо. Хоча на організованих біржах учасники здебільшого діють від імені юридичних осіб.

Наприклад, Р. А. Волинець у дисертації з проведеного аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак злочинів, що посягають на фондовий ринок, дійшов обґрунтованого висновку про те, що в ряді випадків ці злочини вчинюються уповноваженим особами учасників фондового ринку саме в інтересах цих учасників [74, с. 345]. На наш погляд, така точка зору є цілком слушною та такою, що відповідає можливим формам вчинення маніпулювання на організованих ринках. Закріплення можливості застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК, необхідно, зокрема, для того, щоб закон спонукав компанії вибудовувати бездоганну репутацію, а не просто замінювати одну людину іншою, а також вважаю необхідним посилення визначених КК санкцій за маніпулювання на фондовій біржі [202, с. 111].

Ураховуючи формулювання підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, вміщену у ст. 96³ КК, вважаємо за доцільне передбачити вказівку на ст. 222¹ КК у п. 4 ч. 1 цієї статті, оскільки у ній міститься посилання більшою мірою на загальнокримінальні злочини. В інших пунктах цієї статті – на специфічні види кримінальних правопорушень, як-то корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення терористичної спрямованості тощо.

Викладене вище повною мірою стосується складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222² КК. Більше того, формулювання суб'єкта правопорушення, передбаченого ст. 222² КК у ч. 3 примітки цієї статті, також свідчить про необхідність поширення підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у разі вчинення уповноваженою особою такої юридичної особи правопорушень, передбачених статтями 222¹ та 222² КК. Так, згідно з ч. 3 примітки ст. 222² КК суб'єктом злочину, зазначеного у ст. 222², є фізична особа, яка вчинила дії, передбачені цими статтями, або у разі вчинення таких дій юридичною особою – фізична особа, яка самостійно або як член колегіального органу юридичної особи уповноважена на виконання функцій з представництва юридичної особи та/або прийняття рішень від імені юридичної особи та/або здійснення контролю за діяльністю юридичної особи. Друга частина визначення фактично ідентична з розумінням уповноваженої особи юридичної особи як службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи (ч. 3 примітки ст. 96³ КК). Водночас, ураховуючи надлишковість такого законодавчого розкриття суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222² КК, вважаємо за доцільне вилучити ч. 3 примітки цієї статті.

2.2 Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії маніпулюванню на організованих ринках

Варто проаналізувати кримінальне законодавство зарубіжних держав, оскільки створення належної бази протидії маніпулюванню на організованих ринках, оптових енергетичних ринках може слугувати надійним запобіжником поширенню вказаних протиправних діянь.

За **КК Італії** маніпулювання належить до злочинів проти народного господарства, промисловості та торгівлі (глава I розділу VIII Книги другої). У ст. 501 цього Кодексу передбачається кримінальна відповідальність за шахрайське підвищення і падіння цін на публічному ринку або на фондових біржах, за якою карається будь-яка особа, яка з метою порушення внутрішнього ринку цінних паперів чи товарів публікує чи іншим чином розголошує неправдиву, перебільшену або упереджену інформацію чи використовує інші засоби, спрямовані на підвищення чи зниження ціни продукту чи цінних паперів, допущених до біржі або до публічного ринку. Кваліфікуюча ознака цього кримінального правопорушення за КК Італії – підвищення або зниження ціни товару або цінності [10].

У повному керівництві про маніпулювання акціями відзначається, що маніпулювання на ринку, передбачене ст. 501 КК Італії, включає дві альтернативні форми: маніпулювання інформацією (публікація чи поширення неправдивої, перебільшеної чи упередженої інформації) та оперативне маніпулювання (використання інших прийомів, здатних спричинити підвищення чи зниження ціни продукту чи цінних паперів). Публікація полягає в повідомленні неправдивої інформації невизначеній кількості осіб за допомогою преси, у тому числі й з використанням мережі Інтернет. Поширення передбачає повідомленням відповідної інформації невизначеній кількості осіб будь-яким способом, придатним для її поширення. Предметом публікації чи поширення може бути будь-яка інформація різноманітного змісту (економічного, фінансового, політичного тощо), яка повинна містити конкретні й чітко

визначені дані. Сама ж інформація повинна бути неправдивою, перебільшеною або упередженою. Як зазначається у Повному керівництві, злочин, що передбачений у ст. 501 КК Італії, може вчинятися способом, аналогічним до шахрайського обману, коли винним поширюється правдива інформація, яка використовується з метою обману громадськості [10].

У Законодавчому декреті від 24.02.1998 «Зведений закон про фінанси» (*TUF*) передбачено застосування як кримінальних, так і адміністративних стягнень за маніпулювання у господарській діяльності. Так, у ст. 184 цього акта встановлено кримінальну відповідальність за зловживання внутрішньою інформацією, якою особа, яка володіє внутрішньою інформацією в силу своєї посади члена адміністративних, управлінських або контрольних органів емітента, а саме а) купує, продає або здійснює інші операції, прямо чи опосередковано, за власний рахунок або від імені третіх сторін, з фінансовими інструментами, використовуючи цю інформацію; б) повідомляє таку інформацію іншим особам, поза межами звичайного виконання їхньої роботи, професії, функції чи посади; в) рекомендує або спонукає інших, на основі цього, виконати будь-яку з операцій, зазначених у цій статті. У ст. 185 передбачено відповідальність за маніпулювання фондовим ринком, згідно з якою карається особа, яка поширює неправдиву інформацію або проводить імітовані операції чи застосовує інший обман, що можуть спричинити істотну зміну цін на фінансові інструменти. Основна санкція, що може застосовуватися у цьому випадку – позбавлення волі від 2 до 12 років та штрафу від 20 000 до 5 000 000 євро, а додаткові – застосовуються на строк не менше 6 місяців і не більше 2 років, та полягають в оприлюдненні вироку, забороні займати державні посади, займатися професією чи діяльністю, тимчасової заборони займати посади керівники юридичних осіб та компаній [10].

Згідно зі ст. 187-bis передбачено застосування адміністративних санкцій незалежно від застосування кримінального покарання за вчинення особою дій, що передбачені ст. 185 «Маніпулювання на ринку» згідно зі ст. 187-ter, яким визнається поширення будь-якої неправдивої інформації, чуток чи новин, які

надають або можуть надати неправдиву інформацію стосовно фінансових інструментів через ЗМІ, включаючи Інтернет, або будь-які інші засоби, тягне застосування адміністративних санкцій незалежно від призначеного покарання. Санкції, визначені законодавством про журналістів, можуть застосовуватися й до журналістів за розповсюдження вказаної вище інформації, якщо вони прямо чи опосередковано отримують переваги чи прибутки від цього [10]

У повному керівництві про маніпулювання акціями відзначається, що італійський термін «*aggiotaggio*» (маніпулювання) походить від поєднання італійського слова «*aggio*» та французького «*tage*», що означає штучне створення умов для різниці в ціні даного продукту, пов'язане з протиправною поведінкою, яка полягає у визначенні на ринку для спекулятивних цілей шахрайського збільшення або зменшення вартості активів [10].

За Кримінальним уложенням **Німеччини** у § 264а «Шахрайство, спрямоване на досягнення капіталовкладень» встановлено кримінальну відповідальність особи за повідомлення у рекламних проспектах, у поданнях чи оглядах про майновий стан значному колу неправильні, більш вигідні факти, що належать до обставин, які мають значення для прийняття рішення про придбання чи збільшення дольової участі, щодо поширення цінних паперів, переважних прав на придбання цінних паперів або дольової участі, які повинні забезпечити участь у прибутку корпорації чи оферти, спрямованої на збільшення вкладу в таку дольову участь. Положення абз. 1 застосовуються у випадку, коли діяння вчинено стосовно дольової участі у майні, яким корпорація управляє від свого імені, але за чужий рахунок. Абз. 3 § 264а містить заохочувальну норму та вказує, що не карається за вчинення діянь, передбачених абзацами 1 та 2 особа, яка добровільно припинила виконання зобов'язань, обґрунтованих тим, що на підставі вчиненого відбулося придбання чи збільшення відповідної участі. При цьому, якщо зобов'язання не вчиняється без сприяння виконавця, то для звільнення від покарання необхідне добровільне та успішне намагання, спрямоване на усунення виконаного зобов'язання [274].

Згідно з КК **Франції** маніпулювання цінними паперами розглядається як злочин, пов'язаний з шахрайством (глава III розділу I Книги III) та у цілому належить до злочинів проти власності. Згідно зі ст. 313-6 цього кодексу кримінально караним визнається факт усунення від участі у торгах чи обмеження пропозицій на публічних торгах шляхом надання пожертвувань, обіцянок, угод або будь-яких інших шахрайських дій. Караним визнається також прийняття вказаних подарунків чи обіцянок; протидії чи порушення вільного проведення торгів чи публічних аукціонів шляхом насильства, нападу чи погроз; проведення або участь після публічного судового розгляду у повторних торгах без участі компетентної посадової особи міністерства чи товарного посередника або оголошеного оператора добровільного продажу акцій на публічному аукціоні. Аналогічна міра покарання передбачена за вчинення замаху на цей злочин [9].

Згідно з КК **Литви** норми про маніпулювання на ринку цінних паперів віднесено до злочинів та кримінальних правопорушень проти фінансової системи (розділ XXXII). У ст. 217 цього Кодексу передбачено відповідальність за торгівлю фінансовими інструментами з використанням внутрішньої інформації. До кримінальної відповідальності може бути притягнута особа, яка, знаючи внутрішню інформацію про суттєві події для емітента або іншу інсайдерську інформацію, пов'язану з емітентом або його фінансовими інструментами, прямо чи опосередковано уклала операцію з фінансовими інструментами цього емітента або надала, змінила чи скасувала розпорядження про купівлю або продаж фінансових інструментів цього емітента, або надала таку інформацію третім сторонам, або рекомендувала, спонукала чи пропонувала третім особам придбати чи передати фінансові інструменти емітента, до яких належить внутрішня інформація, або змінити чи скасувати розпорядження про купівлю чи продаж фінансових інструментів цього емітента, якщо цій особі спричинено значну матеріальну шкоду для інших осіб, або завдано значну матеріальну шкоду емітенту чи іншому учаснику ринку, або якщо такі дії мають серйозні наслідки для ринку фінансових інструментів та/або фінансової системи. Як зазначено у ч. 2 ст. 217 КК Литви, за дії, передбачені цією

статтею, також притягається до кримінальної відповідальності юридична особа [27].

У ст. 218 КК Литви передбачається власне кримінальна відповідальність за маніпулювання ринком фінансових інструментів. За цією статтею караними є дії особи, яка прямо чи опосередковано здійснює операцію або наказує купити чи продати фінансові інструменти або поширює недостовірну, неправдиву чи неповну інформацію про емітента чи його фінансові інструменти з метою вплинути на розрахунок контрольного показника чи штучно підвищити або знизити ціну на фінансові інструменти або створити хибне або оманливе уявлення про пропозицію, попит або ціну на фінансові інструменти, або підтримати незвичну чи штучну ціну на фінансові інструменти, або прямо чи опосередковано укласти операцію чи розпорядження щодо купівлі чи продажу фінансових інструментів з використанням фіктивних інструментів або іншим чином заборонених законом, або незаконно впливати на розрахунок контрольного показника, якщо ця особа чи інші уникнула значної майнової шкоди або отримала матеріальну чи майнову вигоду, або завдала значної майнової шкоди емітенту чи іншому учаснику ринку, або якщо такі дії мали серйозні наслідки для ринку фінансових інструментів та/або фінансової системи. Як зазначено у ч. 2 ст. 217 КК Литви, за дії, передбачені цією статтею, також притягається до кримінальної відповідальності юридична особа [27].

У частинах 3–6 ст. 214-1 КК Литви міститься тлумачення понять, що використовуються у статтях 217, 218 цього Кодексу, а саме «значна матеріальна шкода», «внутрішня інформація», «фінансовий інструмент» та «контрольний показник». Так, значною матеріальною шкодою, зазначеною є шкода, якщо її вартість перевищує 250 *MSL*. Всі інші дефініції є бланкетними. При цьому кожна з них відсилає не до внутрішнього законодавства Литви, а до нормативних документів ЄС. Так, внутрішня інформація розуміється у визначенні, закріпленому Регламентом (ЄС) № 182/2011 Європейського Парламенту та Ради, Регламентом (ЄС) № 596/2014 про зловживання ринком (Регламент про зловживання ринком) та скасування Директиви 2003/6/ЄС Європейського

Парламенту та Ради та ст. 7 (1)–(4) Директив Комісії 2003/124/ЄС, 2003/125/ЄС та 2004/72/ЄС, і можуть бути оприлюднені для громадськості лише відповідно до процедури, встановленої у ст. 17 цього Регламенту. Фінансові інструменти також включають слотові товарні контракти, пов'язані з фінансовими інструментами, як визначено в Регламенті (ЄС) № 1095/2010, ст. 3 (1) (15) Регламенту (ЄС) № 596/2014. А контрольний показник розуміється у значенні ст. 3 Регламенту (ЄС) № 1095/2010, ст. 3 (1) (29) Регламенту (ЄС) № 596/2014 [27].

За маніпулювання на ринку капіталу встановлено кримінальну відповідальність у ст. 245-1 КК **Молдови**, під яким розуміється вчинення однієї з таких дій: а) угода або торгові доручення, які дають або можуть дати неправдиву інформацію або інформацію, яка вводить в оману щодо попиту, пропозиції або ціни фінансових інструментів або які внаслідок дій однієї чи кількох узгоджено дійових осіб впливають на утворення неприродної чи штучної ціни на один чи кілька фінансових інструментів; б) укладання фіктивних угод або угод шляхом обману; с) застосування фіктивних торгових доручень; d) розповсюдження через ЗМІ, в тому числі через Інтернет, або будь-яким іншим чином відомостей, які дають або можуть дати помилкові сигнали про фінансові інструменти, у разі коли особа, яка поширила інформацію, знала або мала знати про те, що ці сигнали є помилковими. Такі дії вважаються кримінально караними у разі спричинення ними збитків у великих розмірах [279].

У КК **Казахстану** кримінальна відповідальність за маніпулювання на ринку цінних паперів передбачена у ст. 229. Це правопорушення належить до тих, що посягають на економічну діяльність (глава 8). Маніпулюванням на ринку цінних паперів визнаються дії суб'єктів ринку цінних паперів, спрямовані на встановлення та (або) підтримання цін на цінні папери вище або нижче за ті, що встановилися в результаті об'єктивного співвідношення пропозиції та попиту, або на створення видимості торгівлі цінними паперами, якщо ці дії завдали великої шкоди громадянину, організації чи державі. Кваліфікуючі ознаки – вчинення діяння неодноразово або якщо воно завдало особливо великих збитків,

або групою осіб за попередньою змовою (ч. 2); вчинення злочинною групою [283].

За **КК Азербайджану** у ст. 201-1 встановлено кримінальну відповідальність за маніпуляції на ринку цінних паперів. Саме кримінальне правопорушення належить до тих, що посягають на економіку (глава 24). Кримінальна відповідальність передбачена за маніпуляції на ринку цінних паперів, що спричинили велику шкоду або пов'язані з отриманням великого доходу. Кваліфікуючі ознаки – вчинення діяння неодноразово або організованою групою. Згідно з приміткою цієї статті під «маніпуляціями» маються на увазі дії, передбачені ст. 78.4 Закону Азербайджану «Про ринок цінних паперів» [276].

Як зазначено у ст. 78.4 вказаного вище Закону, маніпуляції на ринку цінних паперів включають: укладання угод або надання вказівок (розпоряджень), які дають або можуть надавати неправдиву чи оманливу інформацію про ціну цінних паперів і похідних фінансових інструментів або попит і пропозицію на них; штучне підтримання та зміна ціни цінних паперів або похідних фінансових інструментів однією або кількома особами, які діють разом шляхом укладання угод або надання вказівок на укладення угод; укладання або доручення щодо вчинення операцій, пов'язаних із шахрайським використанням цінних паперів або цінних паперів або похідних фінансових інструментів; розповсюдження новин, чуток та іншої інформації через ЗМІ чи будь-які інші засоби, які створюють або можуть створити хибне та оманливе враження про цінні папери або похідні фінансові інструменти [276].

Отже, аналіз кримінального законодавства окремих європейських країн та держав пострадянського простору дозволяє зробити висновок, що у ньому передбачено достатньо дієвий механізм кримінально-правової протидії маніпулюванню на організованих ринках (фондових біржах). При цьому, з огляду на традиції відповідних правових систем, у європейських країнах зазвичай маніпулювання на організованих ринках належить до підвидів шахрайства (кримінальні кодекси Італії, Німеччини, Франції) та, відповідно до правопорушень проти власності, тоді як у державах пострадянського простору

маніпулювання на організованих ринках – це правопорушення проти економіки (у сфері господарської діяльності), як і в КК України. Саме останній підхід, на нашу думку, є найбільш вдалим, що обґрунтовано у підрозділі 1.3 дисертації. Окрім того, як вбачається з проаналізованих кримінально-правових норм зарубіжних кодексів, законодавець зазвичай описує маніпулювання на організованих ринках розгорнуто, вказуючи конкретні прояви маніпулювання власне у статтях цих кодексів. Проте, попри важливість повного описання ознак складів будь-яких кримінальних правопорушень, вважаємо за доцільне зберегти у межах національного законодавства описання способів маніпулювання у регулятивному законодавстві, а не у ст. 222¹ КК. Це пояснюється наявністю різних видів юридичної відповідальності за маніпулювання на організованих ринках, а саме кримінальної, адміністративно-деліктної, адміністративно-правової та фінансово-правової [198, с. 42]. Адже «ознаки маніпулювання встановлені в законі один раз і до них відсилає і власне сам закон (для притягнення до фінансової і адміністративно-правової відповідальності юридичної особи – професійного учасника фондового ринку), і кодекси (для притягнення до кримінальної або адміністративної відповідальності фізичної особи – службової особи професійного учасника фондового ринку)» [198, с. 42]. Тому наявність базової статті у регулятивному законодавстві України, яка визначає поняття маніпулювання на організованих ринках, що може застосовуватися під час вирішення питання притягнення до різних видів юридичної відповідальності учасників організованих ринків, які маніпулювали на ньому, є цілком виправданим та обґрунтованим.

2.3 Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії маніпулюванню у спорті

Маніпулювання у сфері спорту є глобальною проблемою, з якою стикаються всі держави. З огляду на це у 2014 р. було прийнято багатосторонню Конвенцію РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями (*Council of*

Europe Convention on the Manipulation of Sports Competitions), яка була відкрита для підписання 18.09.2014 [137]. Держави, які ратифікували вказаний міжнародний документ, переважно імплементували у своє законодавство його основні ідеї.

В Україні, яка ратифікувала цю конвенцію Законом № 1752-VIII [237], створено належне нормативне підґрунтя протидії корупції у спорті. Насамперед, прийнято Закон «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» [233]. Окрім того, встановлено адміністративну та кримінальну відповідальність за вчинення правопорушень у спорті, що впливають на результати офіційних спортивних змагань. Так, у ст. 172⁹⁻¹ КУпАП передбачено відповідальність за порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням, а у ст. 369³ КК – за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. Аналогічно і в інших державах-учасницях Конвенції РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями відбулися зміни національного законодавства у частині встановлення підстави кримінальної відповідальності за таке маніпулювання.

З огляду на те, що поява відповідних кримінально-правових норм у національному законодавстві України відбулася достатньо недавно, існує потреба вивчення позитивного досвіду інших держав, в яких передбачається кримінальна відповідальність за маніпулюванням спортивними змаганнями.

У Кримінальному уложенні **Німеччини** маніпулювання спортивним змаганням належить до такої групи злочинів, як шахрайство та зловживання довірою (розділ 23), а кримінальна відповідальність за вказане правопорушення диференційована та передбачена у § 265c «Шахрайство у ставках на спорт» та § 265d «Маніпуляція професійних спортивних змагань».

Ці склади кримінальних правопорушень є суміжними, оскільки їм властиві як збіжні, так і розмежувальні ознаки. У § 265c та § 265d передбачено відповідальність за активні та пасивні форми підкупу у спорті (власне підкуп як явище є ключовим у розумінні як шахрайства у спорті, так і маніпуляції

професійних спортивних змагань за Кримінальним уложенням Німеччини, попри те, що вказані злочини не віднесено до хабарництва). Так, пасивними формами вчинення цих злочинів є отримання вигоди для себе чи третьої особи, отримання обіцянки або приймає цю вигоду як зустрічне зобов'язання (частини 1, 3 § 265c та § 265d), а активними – пропозиція, обіцянка або надання вигоди для особи або для третіх осіб як зустрічне зобов'язання (частини 1, 3 § 265c та § 265d). Таке зустрічне зобов'язання полягає у тому, щоб вплинути на хід або результати організованого спортивного змагання на користь суперника. Спільною ознакою активних та пасивних форм названо наслідок підкупу – отримання неправомірної майнової вигоди за допомогою публічної ставки на спорт, яка пов'язана з цим змаганням. Активні та пасивні форми підкупу у спорті відрізняються адресатами/адресантами. Так, згідно з частинами 1, 2 § 265c та § 265d ними є спортсмен або тренер, а відповідно до частин 3 та 4 – арбітр, суддя, суддівська бригада або спортивний суддя. У частинах 6 та 7 § 265c закріплено дефінітивні норми, які визначають такі поняття, як «організоване спортивне змагання» та «тренер». Вказані вище ознаки суміжних складів злочинів, передбачених § 265c та § 265d, є збіжними [274].

Розмежувальною ознакою виступає вид спортивних змагань, щодо яких здійснюється шахрайство або маніпуляція. Так, у разі вчинення злочину, передбаченого § 265c ним є організоване спортивне змагання, а у разі вчинення злочину, передбаченого § 265d – професійне спортивне змагання. Дефініції вказаних понять вміщені у цих же статтях. Такі спортивні змагання можуть відбуватися як на території Німеччини, так і за кордоном, під час проведення якого вимагається дотримання правил, прийнятих національною чи міжнародною спортивною організацією до обов'язкового застосування її організаціями-учасниками. Водночас вказані види спортивних змагань відрізняються тим, що організатором організованих спортивних змагань виступає національна чи міжнародна спортивна організація або організація за її доручення чи сприяння, а організатором професійних спортивних змагань – Федеральна спортивна ліга або міжнародна організація чи організація за її

доручення або з її визнання [274]. Тобто у першому випадку кримінально караним визнається шахрайство у ставках на спорт під час проведення будь-яких спортивних змагань незалежно від його виду та статусу, а в другому, як зазначає П. В. Головенков, згідно з німецьким законодавством, професійні спортивні змагання передбачають їх проведення не на регіональному, а на федеральному рівні (земельними чи муніципальними спортивними організаціями) [274, с. 378].

В абз. 7 § 265с закріплено дефініцію поняття «тренер», яким визнається особа, яка під час проведення спортивного змагання приймає рішення про участь та настанови спортсменам. До тренера також прирівнюється особа, яка в силу свого професійного чи матеріального становища може здійснювати значний вплив на участь або настанову спортсменів [274]. Як зазначає П. В. Головенков, з аналізу німецького законодавства випливає, що арбітром (рефері) є спортивний суддя, який безпосередньо здійснює нагляд за дотриманням правил учасниками спортивного змагання та наділений повноваженнями за необхідності застосовувати заходи дисциплінарного характеру, суддею суддівської бригади – особа, яка оцінює виступ спортсменів не виключно за об'єктивними критеріями (наприклад, артистизм, точність тощо), а спортивним суддею – особа, яка слідкує за дотриманням правил у відповідному спортивному змаганні [274, с. 377].

Кримінальним уложенням Німеччини визначено й спільні кваліфікуючі ознаки (особливо тяжкі випадки) складів злочинів, передбачених § 265с та § 265d. Їх вміщено у § 265е: якщо діяння пов'язані з вигодою у великому розмірі або вчинення у вигляді промислу, або якщо особа діє у складі банди, організованій для тривалого вчинення подібних дій [274].

На відміну від Кримінального уложення Німеччини, КК **Франції** відносить маніпулювання спортивним змаганням до корупційних злочинів, як форму пасивного та активного підкупу осіб, які не займають державні посади. Згідно зі ст. 445-1-1 до кримінальної відповідальності притягається особа, яка у будь-який час прямо чи завуальовано запропонувала або надала будь-які переваги для себе або для інших осіб учаснику спортивних змагань чи скачок, що дає підстави для того, щоб цей учасник шляхом дії чи бездіяльності має змінити або змінив

нормальний і справедливий розвиток спортивних змагань або скачки. У такій редакції вказана норма була викладена Ордонансом від 02.10.2019, відповідно до якого маніпулювання може мати місце не лише спортивним змаганням, а й скачками [9].

Таким чином, за КК Франції правопорушення, пов'язані з маніпулюванням спортивним змаганням або скачками, стосуються будь-якого учасника спортивних змагань чи скачок, незалежно від того, чи є офіційним таке змагання. При цьому, як вбачається з аналізу диспозиції цієї статті, для притягнення особи до кримінальної відповідальності за маніпулювання спортивним змаганням не потрібно визначати, чи призвів хід змагань або скачки до зміни спортивних ставок (на відміну від нормального та справедливого їх розвитку) [204, с. 94].

У КК Іспанії кримінальна відповідальність за маніпулювання спортивним змаганням в окремій статті не передбачається. До корупційних злочинів у сфері підприємницької діяльності віднесено отримання, вимагання, прийняття пропозиції неправомірної вигоди або переваги будь-якого характеру, а також пропозицію чи обіцянку отримати її для себе або для третьої особи як винагороду керівником або співробітником компанії (ч. 1 ст. 286-bis), а також обіцянку, пропозицію або надання особисто чи через посередника керівнику або співробітнику компанії неправомірної вигоди або переваги (ч. 2 ст. 286-bis). У ч. 4 цієї ж статті йдеться про те, що її положення застосовуються до директорів, адміністраторів, співробітників спортивної організації, незалежно від її юридичної форми, а також до спортсменів, арбітрів або суддів щодо такої поведінки, метою яких є умисне та шахрайське визначення або зміна результату спортивної події, зустрічі чи змагання особливого економічного чи спортивного значення. Згідно з ч. 4 ст. 286-bis КК Іспанії спортивним змаганням особливого економічного значення вважається змагання, в якому більшість учасників за свою участь у діяльності отримує будь-який вид винагороди, компенсації чи економічного доходу; а спортивним змаганням особливого спортивного значення – змагання, що віднесене до щорічного спортивного календаря,

затвердженого відповідною спортивною федерацією, як офіційне змагання вищої категорії відповідного виду, спеціальності або дисципліни [11].

Як вбачається зі змісту вказаного положення, винувата особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності навіть у тому випадку, коли вона фактично не отримала неправомірну вигоду чи перевагу або спроба змінити результат спортивного змагання виявилася невдалою. При цьому такий спортивний підкуп стосується як директорів, адміністраторів, співробітників спортивної організації (включаючи тренерів), з одного боку, і спортсменів, арбітрів або суддів, з іншого. Норма про маніпулювання у спорті за КК Іспанії передбачає необхідність встановлення умисної вини особи та наміру визначити або змінити результат спортивної події, зустрічі чи змагання.

Починаючи з 2011 р., у розділі IV КК **Болгарія** виокремлено частину «А», в якій вміщено норми про злочини проти спорту та яка включає 5 статей, дві з яких містять самостійні склади злочинів проти спорту [190].

Так, згідно зі ст. 307b покаранню підлягає особа, яка шляхом застосування сили, шахрайства, погрози або іншим незаконним способом змушує іншу особи маніпулювати ходом або результатом спортивного змагання, що проводиться спортивною організацією. У ст. 307c передбачається покарання особі, яка обіцяє, пропонує або надає будь-яку неправомірну вигоду іншій особі з метою вчинення маніпулювання або за вчинене маніпулювання ходом або результатом спортивного змагання, яке проводиться спортивною організацією (ч. 1). У ч. 2 цієї статті встановлено відповідальність для особи, яка вимагає або приймає будь-яку неправомірну вигоду, з метою вчинення маніпулювання або за вчинене маніпулювання ходом або результатом спортивного, або яка надала згоду на змагання або коли за згодою цієї особи пропонується, обіцяється чи надається вигода іншій особі. За ч. 3 ст. 307c КК Болгарії караються дії особи, яка виступає посередником у вчиненні злочинів, передбачених частинами 1 та 2 цієї статті. Окрім того, як зазначено у ч. 4 ст. 307c, покаранню за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 цієї статті, підлягає також особа, яка схилила чи організувала вчинення вказаного злочину. Водночас у ч. 5 вказаної статті передбачається

заохочувальна норма, яка вказує, що особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо вона добровільно повідомила у компетентний орган про будь-який злочин, передбачений частинами 1–4 цієї статті [190].

У ст. 307d передбачаються кваліфікуючі (ч. 1) та особливо кваліфікуючі (ч. 2) ознаки вказаних вище складів злочинів: вчинення злочину щодо учасника спортивного змагання, якому не виповнилося 18 років, щодо двох або більше учасників спортивних змагань, щодо члена керівного чи контрольного органу спортивної організації, судді, делегата або будь-якої особи, яка діє під час виконання своїх обов'язків або функцій, а також неодноразово; а особливо кваліфікуючими – вчинення злочину особою, яка діє за наказом або рішенням організованого злочинного угруповання, особливо небезпечним рецидивістом, або якщо на спортивного змаганні робляться ставки на хід або результат спортивної події [190].

На відміну від вказаних вище кодексів, КК **Швеції** не містить окремої норми про маніпулювання спортивним змаганням. Водночас у ньому передбачено норми про шахрайство (ст. 142), а також про підкуп державних посадових осіб (статті 322ter, 322quater, 322quinquies, 322sexies) чи приватних посадових осіб (статті 322octies, або 322novies). Як зазначено у ч. 2 ст. 322decies КК Швейцарії, до приватних осіб, які здійснюють офіційні функції, застосовуються положення цього Кодексу як до публічних посадових осіб [15]. З огляду на викладене до осіб, які беруть участь у спортивних змаганнях, наприклад, до суддів тренерів, можуть застосовуватися норми про підкуп державних посадових осіб. Ураховуючи загальний характер норм про хабарництво, без їх диференціації на підкуп у спорті, до кримінальної відповідальності за маніпулювання у спорті за КК Швейцарії можуть притягатися юридичні особи (ст. 102).

За законодавством цієї держави особи, які обіймають або обіймали керівні посади у міжнародних спортивних організаціях, вважаються політичними діячами у розумінні законодавства про відмивання грошей. Тому фінансові установи Швейцарії зобов'язані вносити інформацію про операції таких осіб до

завіту про відмивання грошей Центральний Офіс Швейцарії з відмивання грошей (*MROS*) Федерального департаменту юстиції та поліції Швейцарії. Відповідно до законодавства Швейцарії отримання доходу у розмірі щонайменше 10 000 швейцарських франків, що охоплює велику кількість транзакцій, пов'язаних з маніпулюванням спортивним змаганням, вказане правопорушення визнається як предикатний злочин [15].

Згідно з КК **Ізраїлю** до хабарництва належить хабарництво у зв'язку з конкурсом (ст. 292). Крим. караним визнається надання хабара з наміром вплинути на проведення, хід чи результат спартакіади чи іншого конкурсу, у проведенні або в результаті якого зацікавлена громадськість вказані дії караються позбавленням волі на 3 роки [14]. Тобто, законодавець Ізраїлю криміналізує маніпулювання не будь-якими спортивними змаганнями, а тими змаганнями, в яких зацікавлена громадськість. Окрім того, кримінально караним визнається не лише вплив на результат спортивного змагання, а й на його проведення та хід. При цьому до кримінальної відповідальності за ст. 292 КК Ізраїлю притягається не лише активний, а й пасивний корупціонер у спорті. Адже згідно з частиною «b» вказаної статті з особою, яка взяла хабар, слід поводитися як з особою, яка його дала [14].

За КК **Латвії** злочин, пов'язаний з маніпулюванням у спорті, передбачено у ст. 212-1. Він належить до кримінальних правопорушень економічного характеру (розділ XIX). Згідно зі ст. 212-1 КК Латвії передбачена відповідальність для особи, яка вчиняє маніпулювання зі спортивним змаганням, що організовано спортивною організацією. Кваліфікуючі ознаки – якщо такі дії пов'язані з прийняттям, наданням або пропозицією матеріальних цінностей, властивостей або переваг іншого характеру (ч. 2), якщо дії особи вчинені у великих розмірах, або якщо вони вчинені організованою групою (ч. 3). Вказаною нормою КК Литви було доповнено 28.01.2016 [158]. Латвія – це одна з небагатьох держав, кримінальне законодавство якої передбачає можливість притягнення до відповідальності юридичних осіб за маніпулювання спортивним змаганням з огляду на те, що згідно зі ст. 70-1 КК цієї держави таке

притягнення до кримінальної відповідальності можливе за вчинення будь-якого правопорушення, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу [158]

Згідно з **КК Литви** маніпулювання спортивним змаганням віднесено до злочинів проти власності, майнових прав та майнових інтересів (розділ XXVIII) та розміщено відразу ж після такого злочину, як шахрайство. Згідно зі ст. 182-1 **КК Литви** за маніпулювання спортивним змаганням до відповідальності притягається особа, яка вплинула на чесний хід та результат професійного спортивного змагання. У ч. 2 вказаної статті міститься заохочувальна норма, в якій передбачено, що особа не підлягає покаранню, якщо вона добровільно повідомила про вчинений злочин правоохоронному органу до визнання її підозрюваною та активно співпрацювала у його розслідуванні. У ч. 3 **КК Литви**, міститься положення про те, що за маніпулювання спортивним змаганням також підлягає кримінальній відповідальності юридична особа [27].

За **КК Молдови** маніпулювання у спорті належить до економічних злочинів (глава X), а відповідальність за такі дії диференційовані і передбачена у статтях 242-1 та 242-2. Так, у ст. 242-1 встановлено відповідальність за маніпулювання заходом, яким визнається заохочення, вплив чи інструктування учасника спортивного заходу, запропонованого для укладення парі, стосовно вчинення дій, що змінюють результат відповідного заходу, з метою отримання майна, послуг, переваг або вигод у будь-якій формі, для себе або для іншої особи. У цій статті зазначено на можливість притягнення до відповідальності юридичних осіб. Кваліфікуюча ознака – якщо такі дії вчинено тренером, агентом спортсмена, членом журі, власником спортивного клубу або особою з керівництва спортивною організацією. Згідно зі ст. 242-2 кримінально караним визнається влаштування парі, тобто укладення парі на спортивний захід або інший захід, запропонований для укладення парі, або інформування інших осіб про наявність домовленості на здійснення махінацій щодо цього заходу з метою схилити інших осіб до участі в парі, вчинене особою, яка напевно знає про наявність домовленостей про здійснення махінацій щодо цього заходу. Кваліфікуюча ознака – якщо ці дії було вчинено організованою групою або

злочинною організацією чи спричинили збитки в особливо великому розмірі [279].

До злочинів проти підприємницької або іншої економічної діяльності (розділ XXVI) за КК **Грузії** належить підкуп учасників або професійних спортивних організацій змагань або комерційних видовищних конкурсів (ст. 203). Згідно з ч. 1 цієї статті передбачено відповідальність за підкуп учасників, суддів, тренерів, керівників команд чи організацій професійних спортивних змагань або організаторів або членів журі комерційних видовищних конкурсів з метою впливу на результати змагань або конкурсів. Кваліфікуючими ознаками є: вчинення дій неодноразово, організованою групою.

У цій же статті передбачено кримінальну відповідальність за інші основні склади злочинів, а саме за незаконне отримання учасниками професійних спортивних змагань грошей, цінних паперів чи іншого майна, або користування майновими послугами з метою надання впливу на результати змагань чи конкурсів (ч. 4), незаконне отримання судьями, тренерами, керівниками команд чи організаціями професійних спортивних змагань, а також організаторами чи членами журі комерційних видовищних конкурсів грошей, цінних паперів чи іншого майна або користування майновими послугами з метою впливу на результати змагань чи конкурсів (ч. 5).

У примітці ст. 203 КК Грузії закріплено заохочувальну норму, яка передбачає, що від відповідальності звільняються особи, які добровільно заявили органам влади про передачу будь-якій із осіб, зазначених у ч. 1 цієї статті, грошей, цінних паперів чи іншого майна або надання йому майнових послуг [275].

Підкуп учасників та організаторів професійних спортивних змагань та видовищних комерційних конкурсів є караним за КК **Вірменії**. У ст. 201 цієї держави передбачається відповідальність за підкуп спортсменів, спортивних суддів, тренерів, керівників команд або інших учасників та організаторів професійних спортивних змагань, а також організаторів видовищних комерційних конкурсів та членів конкурсної комісії (журі) з метою впливу на

результати цих змагань (конкурсів). Кваліфікуючі ознаки – якщо таке діяння вчиняється групою осіб за попередньою змовою або організованою групою. Згідно з ч. 3 ст. 201 КК Вірменії незаконне отримання матеріальних цінностей або незаконне користування послугами майнового характеру спортсменами, спортивними суддями, тренерами, керівниками команд або іншими учасниками або керівниками професійних спортивних звернень або організаторами комерційних конкурсів та членами конкурсної комісії (журі), які їм були передані або надані завідомо. надання впливу на результати змагань чи конкурсів [277].

До злочинів проти економічної діяльності належить маніпуляція спортивних змагань за КК **Азербайджану** (ст. 192-2, глава 24). Караною визнається пропозиція, обіцянка або передача спортсмену, спортивному судді, тренеру, спонсору або іншій особі прямо або опосередковано, особисто або через посередника, безпосередньо йому або третім особам матеріальних та інших благ, пільг або привілеїв з метою маніпуляції спортивних змагань (ч. 1); вимога або отримання спортсменом, спортивним суддею, тренером, спонсором або іншою особою прямо або опосередковано, особисто або через посередника, безпосередньо для себе або для третіх осіб матеріальних та інших благ, пільг або привілеїв за будь-яку дію (бездіяльність) з метою маніпуляції спортивних змагань, або прийняття ними пропозиції чи запевнення про це (ч. 2). Кваліфікуючі ознаки – вчинення дій повторно або організованою групою чи злочинним об'єднанням (злочинною організацією), застосування насильства або загроза застосування насильства щодо спортсмена, спортивного судді, тренера, спонсора або іншої особи, або їх близьких родичів з метою маніпуляції спортивних змагань, або вимога від них виконати або не виконувати будь-які дії шляхом загрози поширення компрометуючих відомостей про них або їх близьких родичів, або загрози знищення їхнього майна або майна їхніх близьких родичів.

У структурі ст. 192-2 КК Азербайджану є примітка комбінованого характеру, ч. 1 якої вміщує дефініцію поняття «маніпуляція спортивних змагань»

(ч. 1), заохочувальну норму (ч. 2), умову кримінальної відповідальності (ч. 3). Так, під «маніпуляцією спортивних змагань» розуміється діяння (дія або бездіяльність), спрямоване на умисну зміну ходу або результату спортивних змагань з метою отримання незаконної переваги на користь самої особи або інших осіб. Особа, яка вчинила діяння, передбачене ст. 192-2.1 цього Кодексу, звільняється від відповідальності, якщо вона добровільно повідомила про це відповідний державний орган або вчинила його через погрозу. Посадова особа, яка вчинила діяння, передбачене ст. 192-2.2 цього Кодексу, у зв'язку з виконанням своїх службових обов'язків (повноважень), притягується до відповідальності за статтею 311 цього Кодексу. Ст. 311 передбачає відповідальність за отримання хабара (пасивне хабарництво) [276].

Підводячи підсумок дослідженню, звернемо увагу на певні ключові аспекти, які доцільно врахувати для забезпечення належної кримінально-правової протидії маніпулюванню у спорті. Насамперед, йдеться про доцільність застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за вчинення уповноваженою особою юридичної особи від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК. Адже будь-яка форма маніпулювання у спорті може бути вчинена саме такою уповноваженою особою. Наприклад, й разі порушення заборони розміщення ставок у спорті.

Важливим аспектом вдосконалення ст. 369³ КК є встановлення відповідальності не лише за маніпулювання результатом офіційного спортивного змагання, а й його ходом. Про це, до слова, міститься згадка у Законі «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» (ч. 3 ст. 6, ч. 2 ст. 8). Маніпулювання у спорті може стосуватися не лише результатів спортивних змагань, а й їх ходу. Маніпулятор, звісна річ, зацікавлений у тому, щоб вплинути протиправно, насамперед, на результати спортивного змагання через його хід. Проте мислимі й ситуації, коли він може безпосередньо впливати на хід того чи іншого спортивного змагання, що є не менш небезпечним, аніж вплив на його результат. За формулювання

диспозиції ч. 1 ст. 369³ у чинній редакції закінченим це правопорушення буде лише у тому разі, коли обвинувачений впливає на результат офіційного спортивного змагання. У разі ж протиправного впливу лише на хід такого змагання його дії становлять собою закінчений замах на вчинення кримінального правопорушення та підлягають кваліфікації за ч. 2 ст. 15 та відповідною частиною ст. 369³ КК. Для уникнення вказаного диференційованого підходу до оцінки дій обвинувачених, які фактично вчиняють однакові за ступенем суспільної небезпеки дії – маніпулювання ходом офіційного спортивного змагання та маніпулювання результатом офіційного спортивного змагання – пропонується передбачити у диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК обидві ці форми маніпулювання.

Що стосується маніпулювання ходом та результатами офіційного чи іншого спортивного змагання, то слід зауважити, що Закон «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» передбачає заходи протидії корупції під час проведення офіційних спортивних змагань, під якими розуміються спортивні змагання, передбачені Єдиним календарним планом фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів України, що проводяться уповноваженим організатором спортивних змагань з метою визначення переможців згідно з правилами спортивних змагань для відповідного виду спорту, визнаного в Україні, та положенням (регламентом) про ці змагання [233]. З огляду на викладене вбачається доцільним залишити у ст. 369³ КК саме ці положення. Аналогічний підхід застосовано законодавцем під час формулювання складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК, в якій йдеться про маніпулювання на організованих ринках, а аналогічні дії на неорганізованих ринках не є кримінально караними.

Таким чином, як вбачається з викладеного вище, у багатьох країнах створено достатньо ефективний правовий механізм кримінально-правової протидії результатом спортивних змагань. При цьому окремі рішення зарубіжного законодавця – більш вдалі та можуть використовуватися для вдосконалення вітчизняної норми про маніпулювання у спорті.

Висновки до розділу 2

У результаті дослідження проблеми кримінальної відповідальності за маніпулювання на організованих ринках та у спорті за законодавством зарубіжних держав зроблено такі основні висновки.

1. Аналіз антиманіпулятивного законодавства США та європейських країн, яке спрямовано на протидію маніпулюванню на організованих ринках, дозволило запропонувати передбачити способом маніпулювання у регулятивному законодавстві маніпулювання бенчмарком (обліковою ставкою НБУ), оскільки саме бенчмарк впливає на ринкову економіку держави. Маніпулювання бенчмарком доцільно прирівняти до маніпулювання організованим ринком, віднісши цей спосіб до тих, що передбачені у ст. 148 Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

2. Норми про маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках посягають не на власність, а на господарську діяльність. Визнано найбільш оптимальним такий спосіб описання маніпулювання на організованих ринках, що має місце у національному законодавстві, а саме узагальнена вказівка на діяння та розгорнуте описання у Законі «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки». Зазвичай у КК зарубіжних держав описання маніпулювання у статтях КК є розгорнутим. Наявність базової статті у регулятивному законодавстві України, яка визначає поняття маніпулювання на організованих ринках, що може застосовуватися під час вирішення питання притягнення до різних видів юридичної відповідальності учасників організованих ринків, які маніпулювали на ньому, є цілком виправданим та обґрунтованим.

3. Запропоновано передбачити можливість застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за вчинення уповноваженими особами таких юридичних осіб кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹, 222², 369³ КК, від імені та в інтересах цієї юридичної особи.

5. З огляду на взаємозв'язок ходу та результату офіційного спортивного змагання зроблено висновок, що маніпулювання ходом спортивного змагання без протиправного впливу на його результат становить собою закінчений замах на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК. Ураховуючи необхідність належної кримінально-правової охорони відповідного правопорядку у сфері спорту, а також вирішення цього питання у КК зарубіжних держав (Ізраїлю, Швеції, Болгарії, Іспанії тощо), запропоновано передбачити кримінальну відповідальність за маніпулювання ходом та результатом офіційного спортивного змагання. Обґрунтовано доцільність криміналізації маніпулювання ходом та результатами офіційних, а не інших видів спортивних змагань, які можуть проводитися на терені України.

РОЗДІЛ 3

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА МАНІПУЛЮВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

3.1 Міждисциплінарний, доктринальний та нормативний зміст поняття «маніпулювання»

Як зазначалося у підрозділі 1.1, маніпулювання є ознакою складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹, 222² та 369³ КК. У жодній з них указаний термін не роз'яснюється. Водночас в інших сферах суспільного життя це поняття використовується досить активно. При цьому явище маніпулювання притаманне фактично для тих сфер, в яких відбувається взаємодія людини з людиною. Як пише Е. Шостром, сучасна людина – це маніпулятор, ким би вона не була – продавцем автомобілів, який вмовляє нас здійснити покупку, батьком п'ятнадцятирічного сина, який впевнений, що тільки він знає, яку кар'єру слід обрати синові, підлітком, який «обробляє» дорослих заради коштовного годинника. Маніпуляторів – легіон. У кожному з нас живе маніпулятор, який безкінечно застосовує всілякі фальшиві трюки з тим, щоби досягти для себе того чи іншого блага [302, с. 11].

Лінгвістичний зміст поняття «маніпулювання». Американський дослідник Теун А. ван Дейк розкритикував такий стан справ ще 20 років тому. Він вважає, що хоча такі поняття широко використовуються, все ж ніколи розуміння їх змісту не було чітко сформульоване в теорії [41, с. 19].

Слова «маніпулювання», «маніпуляція» (лат. «*manipulus*» - пригорща, «*manus*» (рука; сила, міць; боротьба; насильство; удар; влада; робота, діяльність; мистецтво) і «*ple*» (наповнювати, заповнювати; насичувати; комплектувати (військ); виправляти; виконувати; досягати; доводити). Вочевидь, у прямому значенні вказані слова пов'язуються з певними рухами рук людини, які є доволі складними та спрямовані на досягнення певного результату (наприклад, огляд пацієнта за допомогою пальпації) [30].

Слово «маніпуляція» має різне значення, яке відрізняється залежно від сфери, в якій воно використовується, маючи при цьому позитивну чи негативну конотацію, або описуючи певні професійні навички. Так, «маніпуляція» в одному з тлумачних словників української мови має таке значення: «1. Виконувана руками складна дія, що зазвичай вимагає вправності, вміння тощо. 2. Рухи руки чи обох рук для виконання певного завдання. 3. *перен., розм., рідко*. Те саме, що махініція; шахрайство» [67, с. 644].

У сучасних словниках англійської мови «маніпулювання» має таке значення: акт впливу на людей чи спритне управління ними з певним підтекстом зневаги, як приховане управління чи оброблення [32]; поведінка, яка впливає на когось або контролює щось у розумний або нечесний спосіб (синоніми – нечесність, обман, корупція); методи маніпулювання та підкупу (синоніми – маніпуляції, хабар, психологічна війна); обман, нечесна та нещира поведінка (синоніми – нечесність, обман, корупція); процес умілого поводження, контролю або використання чогось (синоніми – користувач, використовувати); використання рук для переміщення або натискання на частину тіла людини в рамках медичного лікування (синоніми – точковий масаж, акупунктура, догляд); процес зміни, виправлення або переміщення інформації, що зберігається на комп'ютері [29]. Як убачається, слова «маніпулювання», «маніпуляція» ототожнюються у негативному значенні з іншими протиправними явищами, а саме з хабарем (неправомірною вигодою), корупцією, обманом, шахрайством, що обумовлюватиме й подальше відмежування вказаних явищ від маніпулювання як діяння.

Міждисциплінарний зміст поняття «маніпулювання».

Використовувати слово «маніпулювання» як явища зловживання на біржах першим запропонував президент Нью-Йоркської бавовняної біржі *Arthur R. Marsh*, на думку якого маніпулюванням на ринку є будь-яка операція, угода або дії особи, яка має намір викликати спотворення ціни в будь-якому вигляді на будь-якому ринку. Маніпулятори використовують способи, з допомогою яких ціни контрактів можуть бути вищими, ніж вони сформувалися б лише під

впливом попиту й пропозиції; або використовують способи, за допомогою яких ціна або ціни на ринку можуть сформуватися нижче, ніж у результаті попиту і пропозиції [13].

Термін «маніпулювання» досить часто використовується у різних сферах суспільного життя, в яких так чи інакше відбувається взаємодія декількох людей чи їх груп, як-от, психологія, політика, соціологія, лінгвістика, медіазнавство тощо. Наприклад, на думку Н. В. Гребінь, з психологічної точки зору маніпуляція характеризується такими ознаками: ставлення до об'єкта маніпулювання як до засобу досягнення власних цілей; прагнення отримати односторонній вигоду; прихований характер впливу (самого факту впливу, його спрямованості – ціль впливу прямо не проголошується); використання психологічної вразливості; формування «штучних» потреб і мотивів для зміни поведінки в інтересах ініціатора маніпуляції; прагнення ввести партнера по взаємодії у певну залежність; створення ілюзії самостійності прийняття рішень та дій адресата маніпуляції [84, с. 90].

Психологи виокремлюють такі ознаки маніпулювання: а) родова ознака – психологічний цілеспрямований вплив (виникнення відповідної реакції на вплив маніпулятора); б) прихований характер впливу (як самого факту впливу, так і його цілеспрямованості); в) ставлення до об'єкта маніпулювання як засобу досягнення власних цілей; г) прагнення отримати односторонню вигоду (головний компонент у механізмі маніпулювання); д) спонукання, мотиваційне привнесення (формування «штучних» потреб і мотивів для зміни поведінки в інтересах ініціатора маніпулятивного впливу); е) майстерність і витонченість в здійсненні маніпулятивних дій [257, с. 31–33].

А. А. Круглашов під політичним маніпулюванням у широкому сенсі розуміє односторонній ненасильницький вплив на інших учасників політичного процесу, цілі якого не розкриваються актором. На його думку, «не всякий вплив є маніпулятивним, але всяке маніпулювання є впливом. Вплив може бути визначений як маніпулятивний, виходячи з наступних ознак: 1) актор приховує свої справжні цілі від реципієнта; 2) актор декларує несправжні цілі; 3) автор

підміняє цілі реципієнта несправжніми цілями; 4) актор прагне отримати однозначну реакцію реципієнта, прямо не оголошуючи, яку саме [162, с. 293].

Лінгвісти з-поміж різних видів маніпулювання виокремлюють мовленнєве [299, с. 113], мовне [271, с. 94], вербальне [62]. Зокрема, Т. А. Труба та С. А. Гречка вважають, що під «мовним маніпулюванням слід розуміти цілеспрямоване використання особливостей вживання мови, що сприяє виникненню у свідомості реципієнтів ілюзій і оман, що спонукають його діяти так, як вигідно маніпулятору» [271, с. 94].

Схожі ознаки маніпулювання виокремлюють і інші науковці [105, с. 205–206]. Узагальнення різних точок зору на поняття маніпулювання дозволяє виокремити певні істотні ознаки, які йому властиві: 1) це психологічний вплив однієї людини на іншу людину чи на групу людей; 2) прихований характер, що стосується як самого факту впливу, так і його спрямованості [33, с. 122]; 3) використання психологічної вразливості іншої людини, «гра на її слабкостях» [7, с. 115]; 4) суб'єкт впливу реалізує власні прагнення, досягає своєї мети, та при цьому перекладає відповідальність за наслідки прийнятих рішень чи вчинених дій на іншу людину, яка стає об'єктом маніпулювання [26, с. 21; 302, с. 33; 307, с. 46;]; 5) прагнення суб'єкта впливу створити нову мотивацію у людини, на яку спрямовується цей вплив; 6) за допомогою впливу на об'єкт суб'єкт впливу досягає власних цілей, реалізує свої потреби та інтереси без урахування інтересів, волі, бажань об'єкта впливу [46, с. 9], прагне отримати односторонній вииграш на свою користь [43, с. 157].

Вказане поняття використовується і в законодавстві України. Ним оперує також судова практика (у рішеннях по конкретних провадженнях (кримінальних, адміністративних, цивільних, господарських)).

Наприклад, метою прийняття Закону «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» є, зокрема, уникнення випадків маніпулювання свідомістю громадян шляхом умисного спотворення інформації задля отримання доступу до ресурсів, що належать на

праві власності Українському народові (преамбула) [234]. Згідно з п. 8 ч. 2 ст. 25 Закону «Про фінансові послуги та фінансові компанії», нагляд за ринковою поведінкою здійснюється Регулятором, зокрема, щодо запобігання зловживанням на ринку фінансових послуг, у тому числі маніпулюванню [244]. Як передбачено у Законі «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну», заборона використання символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну не поширюється на випадки її використання з легітимною метою, правомірного її використання, що не мають ознак пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії РФ як держави-терориста проти України, зокрема у фотографічних творах, інформаційних, інформаційно-аналітичних творах, матеріалах ЗМІ (статті, передачі, повідомлення в соціальних мережах), якщо такі твори, матеріали не спрямовані, зокрема, на маніпулювання суспільною свідомістю з метою створення позитивного образу держави-терориста (держави-агресора), органів держави-терориста (держави-агресора), посадових осіб, працівників або службовців (у тому числі військовослужбовців) та (або) представників органів держави-терориста (держави-агресора) [232]. Водночас у жодному з вказаних Законів зміст поняття «маніпулювання» не визначається.

Доктринальний зміст поняття «маніпулювання». Зарубіжні фахівці розуміють під маніпулюванням на фондовому ринку будь-яку діяльність, схему або штучні засоби умисного впливу на ціну фінансового активу, що призводить до формування ціни іншої, ніж такої, яка могла б сформуватись без такого впливу; вплив змін у цінових параметрах цінних паперів, спричинених штучними стимулами порівняно з нормальними змінами, які відбуваються на вільному ринку в результаті взаємодії пропозиції та попиту [38]; будь-яку операцію або діяльність, яка націлена не на сприяння формуванню цін на актив у результаті взаємодії пропозиції та попиту, а розрахована з метою викривлення

(цінових параметрів) на будь-якому ринку; переміщення вигоди від великого числа ринкових гравців до невеликої групи гравців шляхом застосування останніми нечесних методів (гри) [28]. На думку П. М.-Джонсона і Т. Л. Хазена, маніпулювання – це дії з порушення ефективної цінової конкуренції на оптовому ринку та/або ф'ючерсних контрактів за рахунок домінування попиту і пропозиції та використання цього панування для навмисного формування штучно високих або низьких цін [23, с. 730]. Крістофер Гілберт виокремлює такі важливі ознаки маніпулювання, як штучність і намір маніпуляторів [19, с. 3]. Франк Ектербрук характеризує маніпулювання як форму шахрайства [17, с. 118]. На думку Р. Дж. Тьюлза та Е. С. Бредлі, маніпулюванням є дії зі штучного контролю курсів цінних паперів, які за своєю суттю є спробою продавати цінні папери за цінами вищими або нижчими тих цін, які б були встановлені в результаті нормального впливу співвідношення пропозиції та попиту. Маніпулятор при цьому намагається отримати прибуток або, навпаки, уникнути збитків шляхом встановлення фіктивних цін, як правило, за рахунок інвестицій. При цьому вони вважають, що основною характеристикою маніпулювання є штучний контроль над цінами [272, с. 366]. На думку Е. Авгулеса, маніпулюванням є вчинення будь-якої дії або поєднання будь-яких з указаних дій: введення в оману та інші помилкові заяви або приховування інформації, уявні операції і фіктивна торгівля, яка здійснюється або організується так, щоб спонукати учасників ринку брати участь у торгівлі фінансовими ресурсами, або здійснення прав на фінансові інвестиції. Релевантна торгівля відбувається в такому напрямку, щоб сформувати ціну цих інвестицій на штучному рівні, та/або дії зловмисника, що дозволяють отримати з вкладів у конкретні або пов'язані з ними інвестиції фінансову вигоду, що було б неможливим за відсутності такої поведінки [4, с. 116].

Як зазначалося вище, важливою складовою дослідження змісту поняття «маніпулювання» є доктринальний «зріз», а саме аналіз підходів у науці кримінального права та інших суміжних наук стосовно характеристики

вказаного поняття. Відразу ж зазначимо, що праць, в яких би науковці підходили впритул до вирішення відповідного питання – вкрай мало.

Наприклад, А. В. Титко, аналізуючи положення вказаного вище Закону у контексті тлумачення ст. 172⁹⁻¹ КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних із маніпулюванням офіційним спортивним змаганням, вважає, що маніпулювати спортивними змаганнями може здійснюватися шляхом: «неправомірного використання ексклюзивної спортивної інформації; вчинення дій чи бездіяльності безпосередньо під час підготовки до змагань або під час них, що прямо чи побічно може вплинути на результати; вступу у змову задля впливу на результат офіційного спортивного змагання» [267, с. 303].

А. С. Булатов характеризує «кримінальне маніпулювання» у контексті аналізу шахрайства та обману. На його думку, «обман може перебувати в структурі маніпулятивного впливу або безпосередньо бути агентом впливу». А саме «маніпулювання свідомістю й поведінкою потерпілих під час традиційного шахрайства може передбачати низку методів і прийомів: підлаштування до актуального стану потенційної жертви, установлення психологічного контакту, застосування навичок самопрезентації, створення хибного іміджу; експлуатація психічних автоматизмів, маніпулювання змістом, формою і темпом надання інформації, експлуатація групового тиску на особистість, створення штучного дефіциту часу під час прийняття рішення потерпілим» [66, с. 204, 206]. С. І. Афанасенко також розглядає особливості крим. маніпулювання під час шахрайства та розуміє під ним «систему засобів, спрямованого, прихованого впливу на жертву, з метою заволодіння чужим майном, або отримання права на майно. Крим. маніпулювання комунікативного процесу взаємодії «шахрай – жертва», здійснюються в трьох основних етапах: 1) встановлення психологічного контакту; 2) маніпулювання та ініціювання ситуації у відповідності з цілями та завданнями злочинного задуму; 3) вплив на процес прийняття рішення». Ця дослідниця виокремлює й форми маніпулювання: маніпулювання змістом наданої інформації, маніпулювання формою, темпом

надання інформації; експлуатація фонових станів; експлуатація групового впливу на групу, на особу, як на рівні масової комунікації під час зібрання через механізми зараження, наслідування та навіювання, штучне посилення закономірностей протікання масових явищ, так і на рівні впливу малої групи [53, с. 14].

О.М. Цільмак визначає особливості маніпулювання під час досудового розслідування. На його думку, «маніпуляція – це метод цілеспрямованого психологічного прихованого впливу на психічні стани, процеси та властивості людини задля їх експлуатації. Мета маніпуляції – досягнення суб'єктом впливу певної корисливої мети, яка не збігається із намірами людини та суперечить її потребам, бажанням й інтересам. Технологія маніпулювання – це ті прийоми, способи та засоби прихованого цілеспрямованого психологічного впливу на психіку людини, за допомогою яких відбувається спонукання об'єкта впливу до певної діяльності або бездіяльності; змінюється у нього поведінка, або викликається у нього певний стан» [296, с. 255].

Дослідники намагаються запропонувати розуміння вказаного поняття, використовуючи при цьому надбання суміжних наук, де маніпулювання розглядається як притаманне їм явище. В. М. Клочко, дослідивши психологічне, політологічне та психологічне значення терміна «маніпулювання», вкладає у нього таке значення: маніпулювання – це вплив на людську свідомість чи підсвідомість, що має психологічну природу; здійснюється з метою управління індивідуальною або груповою поведінкою; приховане управління людською поведінкою [128, с. 78]. Вказані ознаки цей науковець екстраполює на поняття маніпулювання у складі правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК (у редакції, що діяла на момент написання ним дисертації). В. М. Клочко зазначає, що у цьому випадку вплив цих діянь дійсно спрямований на учасників фондового ринку, на їх свідомість; маніпулювання здебільшого стосується груп людей, учасників фондового ринку, визначаючи маніпулюванням на фондовому ринку суспільно небезпечний, протиправний, прихований вплив на людську психіку з метою управління індивідуальною або груповою поведінкою на фондовому

ринку, яке спричинило або здатне спричинити шкоду правам і законним інтересам учасників фондового ринку або третіх осіб [128, с. 80].

Д. В. Каменський виокремлює такі властивості маніпулювання на фондовому ринку: «штучний, контрольований «маніпулятором» ажіотаж навколо інструментів, які обертаються на фондовому ринку» [115, с. 43]. «З юридичної точки зору маніпулювання цінами є проявом недобросовісної практики ведення бізнесу на ринку цінних паперів і одночасно видом біржових правопорушень. По суті маніпулювання ринком цінних паперів утворює вплив на курсову (розрахункову) ціну активів, які обертаються на фондовому ринку, за рахунок короткострокового або довгострокового здійснення угод великого обсягу. При цьому потрібно усвідомлювати, що з огляду на наявні в чинному законодавстві прогалини певні способи маніпулювання можуть визнаватись цілком законними. До того ж маніпулювання ринком цінних паперів є надзвичайно латентним злочином і на практиці складно встановити всі юридичні ознаки його складу. Ключовою ознакою маніпулювання виступає саме штучний контроль за цінами, а не його незаконність. Маніпулювання на ринку цінних паперів загалом можна інтерпретувати як дію будь-якого учасника або групи учасників, спрямовану на встановлення штучного контролю за цінами, що включає покупку і продаж цінних паперів з метою створення фальшивої або такої, що вводить в оману, видимості активної торгівлі або з метою підняти чи знизити ціну для того, щоб спонукати інших учасників ринку купити або продати цінний папір, що, своєю чергою, призводить до цілеспрямованої зміни курсової ціни фондового інструмента по відношенню до її нормального показника» [113, с. 52–54].

В інших працях кримінально-правової тематики проблема визначення поняття «маніпулювання» не розкривається [73; 74].

Таким чином, слова «маніпулювання», «маніпуляція» мають своє як загальноживане, так і спеціалізоване (у конкретній галузі суспільних відносин) знань, а також нормативне значення, яке відрізняється. Однак під час встановлення змісту поняття «маніпулювання» у КК слід виходити саме з такого

значення, не відкидаючи окремих відмінностей, якими характеризується маніпулювання як суспільно небезпечне діяння.

3.2 Об'єктивні ознаки маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті

Маніпулювання – це термін, запозичений у кримінально-правову матерію зі спеціалізованих сфер знань. З. А. Загинеї, яка розглядає проблему формування поняттєвого апарату КК та його принципів, слушно зазначає, що способами його формування є, зокрема, використання у ньому загальноповживаних слів, які можуть набувати специфічного кримінально-правового значення шляхом поєднання з уточнюючими словами, які обмежують їх зміст, а також «запозичення у нього загальноправових (міжгалузевих) термінів. Ці терміни стають невід'ємною частиною поняттєвого апарату КК, взаємодіють із галузевими поняттями в процесі охорони суспільних відносин. Загальноправові (міжгалузеві) терміни, як і загальноповживані слова, досить часто набувають своєрідного (кримінально-правового змісту) шляхом приєднання до них додаткових слів» [270, с. 180–182]. При цьому вчена пише про те, що «загальноповживане значення того чи іншого слова має використовуватися під час тлумачення тих понять, які стають крим.-правовими», а порушення цієї вимоги розглядає як логічну законотворчу помилку [270, с. 179–180].

Даючи характеристику ознакам маніпулювання як кримінально-правового поняття, будемо виходити, насамперед, з того, що кожна з них, маючи спеціалізоване значення, виступає як ознака (ознака складів кримінальних правопорушень чи певна кримінально-правова властивість). Саме вони надають поняттю маніпулювання кримінально-правового значення.

Як впливає з підрозділу 3.1, спеціалізоване значення терміна «маніпулювання» відрізняється від загальноповживаного. Так, в українській мові маніпулювання пов'язується з такими словами, як обман, корупція, підкуп, які

можуть мати відкритий характер, тоді як у спеціалізованих галузях знань маніпулювання – це прихований вплив особи, за якого маніпулятор намагається приховати як сам факт впливу, так і його спрямованість.

У науці кримінально-правового циклу термін «маніпулювання» вжито як у доктрині, так і в законодавстві дещо у відмінному значенні порівняно з тим, в якому він використовується у спеціалізованих галузях знань. Тому кримінально-правове значення терміна «маніпулювання» можна дослідити, опираючись передусім на загальнонавчальне розуміння цього слова, а не на спеціалізоване, що розробляється для потреб конкретної соціальної науки.

Маніпулювання у сфері господарської діяльності та спорту як протиправний вплив. Родова ознака будь-якого поняття вказує на таку його властивість, що демонструє належність до іншого родового (загального) поняття [102, с. 132–133]. Всі інші ознаки, які наводяться у визначенні, вказують на конкретний вид відповідного явища, що допомагає диференціювати його від інших понять та явищ, що належать до цього ж роду.

Як було зазначено у підрозділі 3.1, науковці зазвичай характеризують маніпулювання як ненасильницький психологічний цілеспрямований вплив однієї людини на іншу людину чи на групу людей [162, с. 293], духовний, фізичний вплив (не погрозу) [105, с. 205–206]. У Законі «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» термін «маніпулювання» вжито як основний для розкриття іншого поняття – «протиправний вплив на результати офіційного спортивного» [233].

У чинному КК вплив як суспільно небезпечне діяння передбачений у ч. 2 ст. 171, ч. 5 ст. 255, статтях 255¹, 343, 344, 369².

Проблематика психологічного впливу є однією з головних у психології, яка має справу з вивчення феномену взаємодії людини з людиною. У філософії взаємодія розглядається як філософська категорія, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну обумовленість, зміну стану, взаємопереходи, а також породження одним об'єктом іншого [290, с. 81].

На думку О. М. Степанова, психологічний вплив – це цілеспрямований рух інформації від одного учасника взаємодії до іншого, за якого інформація і закодований в ній імпульс руху передаються у вигляді упорядкованого комплексу сигналів, які передають повідомлення відносно певної інформації, дозволяють системі, яка сприймає імпульси, орієнтуватися відносно змісту і значення цих сигналів. При цьому психологічний вплив розглядається ним як процес та результат зміни однією людиною поведінки іншої – її переконань, поглядів, уявлень чи установок у діяльності, оцінок, інтересів в процесі взаємодії з нею [247, с. 122]. С. Ніколаєнко виокремлює такі істотні ознаки психологічного впливу: « 1) цілеспрямований характер психологічного впливу; 2) свідомість психологічного впливу як спрямованість на досягнення планованого результату; 3) спрямованість психологічного впливу на зміну психологічних регуляторів конкретної активності іншої людини; 4) інформаційний характер психологічного впливу; 5) вплив на психічний стан, думки, почуття й дії іншої людини за допомогою винятково психологічних засобів (як вербальних так і невербальних); 6) технологічність психологічного впливу; 7) наявність певних вольових зусиль суб'єкта в процесі реалізації психологічного впливу» [194].

Л. Орбан-Лембрик вважає, що психологічний вплив передбачає застосування у міжособистісній взаємодії (включаючи різноманітні процеси спілкування та організації спільних дій) виключно психологічних засобів, які покликані змінювати стани, дії, почуття, установки іншої людини. На його думку, психологічний вплив здійснюється у формах навіювання, наслідування, переконання, моди, зараження, чуток. [208, с. 144]

До структури психологічного впливу науковці відносять такі компоненти: суб'єкт, об'єкт, цілі психологічного впливу, сукупність дій, які забезпечують реалізацію впливу та його результативність [208, с. 146].

Не вдаючись у деталі психологічних аспектів характеристики впливу, відзначимо, що для кримінального права важливими є не психологічні зміни в об'єкті впливу, для яких характерна результативність, наявність кількісних

і якісних змін в поведінці реципієнта, а власне як цілеспрямована активність суб'єкта впливу [297, с. 33–35].

В українській мові слово «вплив» – це дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета; бути під впливом – робити що-небудь, зважаючи на дії, думки певної особи або на певні обставини; впливати – діяти певним чином на кого-, що-небудь [67, с. 205]. Таким чином, розуміння впливу у психології ґрунтується на загальноживаному значенні слова «вплив», яке передбачає певну цілеспрямовану поведінку однієї людини стосовно іншої з метою досягнення бажаного усвідомленого результату. В українській мові слово «вплив» позначає виключно дію (активну поведінку суб'єкта впливу). Вочевидь, таке розуміння відповідає специфіці правомірної та протиправної поведінки.

Як передбачено у диспозиціях ч. 1 ст. 222¹ та ч. 1 ст. 222² КК, маніпулювання – це умисні дії фізичної особи, що мають ознаки маніпулювання на організованих ринках / на оптових енергетичних ринках, визначені законом. Таким чином, законодавець підкреслює, що маніпулювання – це виключно активна поведінка суб'єкта. Водночас, у Конвенції РЄ про маніпулювання спортивними змаганнями маніпулювання розкривається не лише через дію, а й через бездіяльність. У Законі «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» форма впливу на результати офіційних спортивних змагань не конкретизується. Протиправний вплив у ньому розкривається через маніпулювання, яке, у свою чергу, пояснюється крізь призму умисного вчинення корупційного правопорушення [233]. Корупційне правопорушення визнається у ст. 1 Закону «Про запобігання корупції» як таке, що містить ознаки корупції, а корупція, у свою чергу, асоціюється законодавцем з використанням відповідним спеціальним суб'єктом наданих службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [235]. Системне тлумачення правових норм дозволяє дійти висновку, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, може бути вчинено лише шляхом дії.

Про це свідчить також перераховані способи у диспозиції ст. 369³ КК, а саме підкуп, примушування або підбурювання чи вступ у змову.

Таким чином, доходимо висновку, що *об'єктивною ознакою маніпулювання, яка характеризує його як вплив, є зовнішнє вираження поведінки особи у формі дії.*

Будь-який вплив, у т. ч. і маніпулювання, характеризується цілеспрямованістю, яка розглядається психологами як доцільність діяльності людини та означає, що така діяльність «завжди спрямовується свідомо поставленою метою, зорієнтована на досягнення мети, регулюється нею. Саме у цілеспрямованій діяльності забезпечується єдність суб'єктивного та об'єктивного, при тому що об'єктивність забезпечується предметністю діяльності та розглядається на декількох рівнях аналізу: мотиваційному, цільовому й операціональному» [256, с. 234].

Цілеспрямованість характерна і для маніпулювання як форми протиправного впливу на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті і вказує на прагнення отримати винуватим (суб'єктом маніпулювання) або третіми особами прибутку у значних розмірах, або уникнути збитків (статті 222¹, 222² КК), неправомірну вигоду для себе чи третьої особи (ст. 369³ КК). Таким чином, маніпулювання як протиправне діяння, насамперед, спрямовано на те, щоб отримати неправомірну вигоду у результаті вчинення маніпулятивних дій. Цілеспрямованість як властивість маніпулювання означає усвідомленість своїх дій маніпулятором та бажання вчинити відповідне протиправне діяння, що характерно для прямого умислу.

Для складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹, 222² КК слід установити, що особа вже отримала прибуток у відповідному розмірі чи уникла збитків, тоді як для складу правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, достатньо визначити, що особа має на меті одержання неправомірної вигоди. Окрім того, законодавець для маніпулювання у спорті передбачив мету виключно у разі здійснення протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань, вчиненого шляхом підкупу, примушування або

підбурювання чи вступу у змову щодо таких результатів. Інша форма підкупу, а саме одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи вже передбачає реалізацію поставленої мети. Водночас яке б маніпулювання не вчинялося, спрямованість поведінки особи – виключно корислива.

Проаналізувавши регулятивне законодавство у сфері ринків капіталів та організованих ринків, оптових енергетичних ринків, а також міжнародні акти, неважко помітити, що у них указано не лише кінцеву, а й проміжну мету протиправного впливу, що має форму омани учасників таких ринків. Для маніпулювання у сфері спорту ця проміжна мета дій винуватого нехарактерна. Форми маніпулювання у спорті свідчать про те, що ця дія вчиняється відкрито, більш агресивно порівняно з маніпулюванням на організованих ринках чи оптових енергетичних ринках. Наявність проміжної та кінцевої мети при вчиненні маніпулювання у сфері господарської діяльності не впливає на загальну цілеспрямованість дій винуватого – отримання прибутку, уникнення збитків. А тому слід зазначити, що маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках також є корисливо спрямованим.

Отже, доходимо висновку, що *маніпулювання характеризується корисливою цілеспрямованістю.*

Маніпулювання як вплив вчиняється у спосіб, який описується психологами як сукупність дій, що забезпечують реалізацію впливу та його результативність [208, с. 201]. На думку Л. Орбан-Лембрика, психологічний вплив здійснюється у формах навіювання, наслідування, переконання, моди, зараження, чуток. [208, с. 144]. Ураховуючи специфічне розуміння протиправного впливу у кримінальному праві, що обумовлене спрямованістю відповідного діяння на об'єкт кримінально-правової охорони, маніпулювання у на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті має специфічну зовнішню об'єктивацію (форми). Окремі з них виписані у диспозиціях статей 222¹, 222², 369³ КК, а інші – впливають з відповідних положень регулятивного законодавства та міжнародних актів.

Маніпулювання у сфері спорту фактично може здійснюватися двома способами: шляхом вживання спортсменами допінгу для зміни ходу і результату спортивного змагання, а також шляхом протиправного впливу, зокрема у спосіб підкупу спортсменів, інших учасників спортивних змагань з тієї самою метою. Маніпулювання шляхом вживання допінгу зустрічається більш часто порівняно з іншим названим видом маніпулювання. Як на міжнародному, так і на національному рівні система антидопінгового контролю детально врегульована як нормативно, так і функціонально [77; 180; 223; 228]. Реагування на маніпулювання у спорті, пов'язане з вживанням спортсменами допінгу, є достатнім на рівні дисциплінарних санкцій. Кримінальна відповідальність у такому випадку – недоцільна.

Згідно з ч. 1 ст. 369³ КК формами протиправного впливу (маніпулювання) названо підкуп, примушування, підбурювання, вступ у змову, одержання неправомірної вигоди – ч. 1, порушення заборони ставок на спорт – ч. 2). Форми маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках характеризуються змінним характером, що залежить від розвитку цих ринків у державі.

Отже, ознакою маніпулювання (статті 222¹, 222², 369³ КК) є вчинення відповідного діяння у формах, визначених КК та регулятивним законодавством України, у т. ч. міжнародними документами.

Оскільки маніпулювання є формою взаємодії кількох суб'єктів (учасників), важливо визначити, що слід вважати об'єктом маніпулювання (впливу). Якщо проаналізувати назви та диспозиції статей 222¹ та 222² КК, то можна помітити, що законодавець вказує на те, що об'єктом маніпулювання є організований ринок та оптовий енергетичний ринок. Такий підхід запозичено з міжнародних документів. Використання зворотів на кшталт «маніпулювання ринком» не повною мірою адекватно вказує на об'єкт впливу при маніпулюванні. На наш погляд, об'єктом маніпулювання у статтях 222¹ та 222² КК є не самі ринки, а їх учасники. При цьому як сам маніпулятор, так і інші учасники ринків, на яких він впливає, – це соціопатичні особистості. Дії

маніпулятора спонукають інших учасників ринків до активної поведінки, впливаючи на певні соціопатичні властивості об'єкта маніпулювання, як-от його прагнення до наживи, спокусу перед грошима тощо, якому надається можливість їх задовольнити. Наприклад, маніпулятор шляхом протиправної поведінки на організованому ринку, впливаючи на такі соціопатичні властивості інших учасників ринку, як користь, меркантильність, спонукає їх купувати фінансовий інструмент при зростанні на нього ціни з розрахунку отримати прибуток. Впливаючи ж на такі соціопатичні властивості учасників організованого ринку, як страх втратити прибуток, зазнати збитків, маніпулятор спонукає їх, навпаки, продавати фінансові інструменти. Така реакція на організованому ринку, як і на оптовому енергетичному ринку, можлива ще й на фоні великого потоку інформації, яку повинні сприймати та аналізувати учасники ринків, а також стрімкої зміни кон'юнктури ринків, що вимагає адекватного сприйняття та переробки отриманої інформації, швидкого реагування щодо прийняття інвестиційних рішень. Ураховуючи викладене, пропонуємо визнавати *об'єктом маніпулювання не організовані ринки / оптові енергетичні ринки, а їх учасників*. Вказане зумовлює й коригування назв та диспозицій ч. 1 ст. 222¹ та ч. 1 ст. 222² КК.

Прихований/відкритий характер маніпулювання у сфері господарської діяльності та спорту. У спеціалізованих сферах, як-то психологія, політологія тощо, термін «маніпулювання» пов'язується з прихованою поведінкою суб'єкта впливу. Виокремлення цієї ознаки є недостатнім у кримінальному праві. Прихованість не повною мірою відповідає значенню слова «маніпулювання» у національному регулятивному законодавстві, а також у міжнародних актах. У ході маніпулювання суб'єкт впливу насправді приховує свої справжні наміри. Проте зазвичай інформація не просто приховується, вона певним чином спотворюється, фальсифікується. Наприклад, маніпулювання у складі правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК, пов'язується з наданням *уявлення* щодо поставки, придбання або ціни деривативного контракту, фінансового інструменту та/або активу, допущеного до торгів на організованих ринках, що *не*

відповідають дійсності; з учиненням умисних протиправних дій, з поширенням через ЗМІ, у тому числі електронні ЗМІ, або будь-яким іншим способом інформації, що *не відповідає дійсності*, зокрема *недостовірної інформації*; з наявністю *мети введення в оману* учасників ринку щодо цін, що склалися наприкінці торговельної сесії; з *відсутністю очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети* тощо (ст. 148 Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки») [238]. Те саме стосується й поняття маніпулювання у міжнародних документах та регулятивному законодавстві діяльності на оптовому енергетичному ринку. Закон «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» прямо не вказує про фальсифікацію, підроблення результатів офіційних спортивних змагань. Проте у ньому йдеться, що такі результати вважаються показниками, досягнутими з дотриманням правил чесної гри (ч. 2 ст. 7), а сам протиправний вплив характеризується як спрямованість поведінки на некоректні зміни ходу спортивного змагання чи його результату (ч. 2 ст. 8) [233].

В окремих випадках маніпулювання у статтях 222¹, 222², 369³ КК – не прихована поведінка, а відкрита. Йдеться, до прикладу, про підкуп як спосіб маніпулювання у спорті. Вчиняючи підкуп для того, щоб маніпулювати ходом або результатом офіційного спортивного змагання, суб'єкт кримінального правопорушення, навпаки, може не приховувати своїх протиправних намірів. Надання неправомірної вигоди, іманентною властивістю якого є повідомлення про поведінку, що очікується від особи, є відкритим для об'єкта впливу. Особа, яка одержала неправомірну вигоду, під впливом маніпулювання шляхом підкупу вчиняє дії, які зовні будуть подібні на справжні, фальсифікуючи у такий спосіб свою «спортивну поведінку» чи впливаючи на інших учасників спортивного змагання.

Отже, маніпулювання як форма впливу має внутрішню структуру з першим (відкритим) та другим (прихованим) рівнями. Відкритий рівень характеризується тим, що маніпулятор дає певні сигнали, своєрідний імпульс для інших учасників ринку, спортсменів тощо та є важливим для прийняття ними

інвестиційного рішення чи пропозицій у сфері спорту. Наприклад, на ринках капіталу, оптових енергетичних ринках такі сигнали можуть стосуватися ціни, вартості цінних паперів, енергоносіїв, попиту, пропозиції на них, обсягу торгівлі за допомогою вчинення певних дій чи угод, а також поширення інформації відповідного змісту. Другий рівень – прихований, на якому у свідомості особи / групи осіб, якою / якими маніпулюють намагаються змінити психологічні реакції, установки з метою зміни її звичної поведінки, коли поведінка цієї особи починає відхилятися від звичайної (стереотипної) поведінки в умовах економічної раціональності (у разі маніпулювання у сфері господарської діяльності) чи в умовах дотримання нею правил чесної гри (у разі маніпулювання у спорті) під впливом різноманітних прийомів маніпулятора, які з точки зору кримінального права виражається як спосіб вчинення відповідного кримінального правопорушення. І саме така поведінка вигідна маніпулятору, є його бажаним результатом (отримати прибуток від протиправної діяльності).

Саме такий прихований рівень маніпулювання вказує на соціопатичність як самого маніпулятора, так і особи, на яку він впливає. Соціопатичною є «особистість з комплексом сваволі і ілюзій». Цей комплекс є загальним «зародком» для всіх проявів соціальної патології, тільки однією з яких і є злочинність» [147, с. 12]. На думку О. М. Костенка, «злочин – це порушення законів соціальної природи, втілених людьми у кримінальне законодавство». Якщо злочин – це порушення законів соціальної природи, то це означає, що воля і свідомість, що проявляються у вигляді злочину, мають властивості, які протиставляють їх законам соціальної природи. Такі властивості має воля, що знаходиться в стані сваволі, і свідомість, що знаходиться в стані ілюзій, утворюючи єдиний комплекс, який можна назвати «комплексом сваволі і ілюзій». Цей комплекс, що утворюється у структурі «соціальної особи», є «зародком» поведінки, яка порушує закони природи і тому визнається порушенням соціальних норм (релігійних, моральних, правових і так далі)» [146]. Вважаємо, що комплекс сваволі та ілюзій властивий як для самого маніпулятора, так і для особи / групи осіб, якими маніпулюють. Адже лише та

особа, воля якої знаходиться в стані сваволі, а свідомість – у стані ілюзій, здатна піддатися на маніпулятивні прийоми. Маніпулятор для досягнення власних корисливих спонукань використовує її універсальні психологічні збудники – прагнення до успіху та слави, до матеріальної вигоди.

Таким чином, *маніпулювання – це поведінка, що може мати як прихований, так і відкритий характер.*

Способи маніпулювання у сфері господарської діяльності та спорту як суспільно небезпечного діяння. Спосіб учинення кримінального правопорушення традиційно розглядається як ознака його об'єктивної сторони. Водночас спосіб є важливою криміналістичною та кримінологічною характеристикою, а також належить до обставин, що підлягають доказуванню у кожному кримінальному провадженні, формуючи разом з часом, місцем та іншими обставинами вчинення кримінального правопорушення таку об'єктивну ознаку, як подія правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК) [161]. В останньому випадку спосіб вчинення кримінального правопорушення підлягає обов'язковому встановленню та доказуванню, незалежно від того, чи передбачена ця ознака у диспозиції статті Особливої частини КК. Не заглиблюючись у проблему визначення способу вчинення правопорушення, будемо виходити з сучасного розуміння способу, яке запропонувала Т. В. Дубно, на думку якої «способом злочинного посягання як критерієм первинної диференціації крим. відповідальності за посягання на відповідний родовий об'єкт – визначений у конкретній кримінально-правовій нормі опис (характеристику) виду (видів) суспільно небезпечного діяння – його зовнішнього вияву, характеру, тривалості, послідовності дій тощо, що утворюють одну з альтернативних форм суспільно небезпечного посягання на певний вид охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин» [90, с. 8–9]. Ця дослідниця вважає, що спосіб учинення конкретного кримінального правопорушення – це «передбачені частиною статті Особливої частини КК прийом, система прийомів, застосування (використання) засобів, знарядь, власного становища, стану або залежності потерпілого для вчинення злочину,

що значно підвищує ступінь суспільної небезпеки останнього, порівняно із основним складом» [90, с. 68]. На цьому другому рівні, описуючи спосіб учинення кримінального правопорушення, законодавець вказує на певні прийоми (обман, підроблення, примушування тощо) або системах прийомів (погроза насильством та його застосування), використання засобів (використання ЗМІ) або застосування знарядь (застосування зброї), використання службового становища, використання стану (безпорадного, уразливого) або залежності (матеріальної, службової чи іншої) потерпілого [90, с. 69].

Далеко не зі всім, що висловлено, можна погодитися. Наприклад, Т. В. Дубно пише про те, що спосіб конкретного кримінального правопорушення свідчить про підвищену ступінь суспільної небезпеки вчиненого порівняно з основним складом відповідного правопорушення. Однак (як у прикладі з маніпулюванням) спосіб учинення конкретного кримінального правопорушення характеризує типову ступінь його суспільної небезпеки, яка є достатньою для криміналізації відповідного діяння.

Таким чином, спосіб злочинного посягання як ознака об'єктивної сторони вказує на динамічний аспект виконання дії суб'єктом кримінального правопорушення, за якого враховується те, яким чином, шляхом використання яких сил, прийомів, засобів виконується ця дія та у випадку вчинення маніпулювання у сфері господарської діяльності на спорту вказує на типову ступінь суспільної небезпеки. Вчинення відповідної протиправної дії в інший спосіб свідчить про те, що маніпулювання не досягло «криміналізаційного індексу», а тому особи, які маніпулювали на організованих ринках, оптових енергетичних ринках, а також у спорті, підлягають іншим видам юридичної відповідальності.

Формулюючи склади кримінальних правопорушень, передбачені статтями 222¹, 222² та 369³ КК, законодавець використав різні форми вказівки на спосіб їх учинення. Так, стосовно перших двох способи передбачено лише у регулятивному законодавстві, а стосовно третього – безпосередньо

у диспозиції кримінально-правової норми. У кожному з указаних випадків способи вчинення кримінального правопорушення названо вичерпно.

Ураховуючи те, що саме у диспозиції ст. 369³ КК передбачено способи маніпулювання у спорті, розпочнемо характеристику з них.

Такими способами є підкуп, примушування або підбурювання чи вступу у змову щодо результатів офіційного спортивного змагання, а також одержання внаслідок таких діянь неправомірної вигоди для себе чи третьої особи (ч. 1), порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням з одержанням в результаті цього неправомірної вигоди для себе або інших осіб у розмірі, що перевищує двадцять прожиткових мінімумів для працездатних осіб (ч. 2).

Формулювання вказаних способів маніпулювання частково не відповідає Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» (ч. 3 ст. 8). Так, корупційним правопорушенням, яке впливає на результати офіційних спортивних змагань, є вчинення хоча б одного з таких діянь: 1) підкуп спортсменів, осіб допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадових осіб у сфері спорту, примушування або підбурювання їх до таких діянь чи вступання з ними у змову стосовно результату офіційного спортивного змагання (договірного поєдинку) або стосовно надання ними ексклюзивної спортивної інформації; 2) отримання спортсменами, особами допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадовими особами у сфері спорту грошей, цінних паперів, іншого майна, користування послугами майнового характеру, отримання інших вигод і переваг внаслідок діянь, зазначених у п. 1 цієї частини, чи несанкціонованого використання ними ексклюзивної спортивної інформації [233]. Конвенція РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями не передбачає способів вчинення маніпулювання у спорті.

Порівняння вказаного положення Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» та

диспозиції ст. 369³ КК дозволяє виокремити такі основні недоліки формулювання способів маніпулювання у спорті.

По-перше, згідно з вказаним Законом примушування та підбурювання не є самостійними способами маніпулювання, а виступають складовими підкупу. Адже у п. 1 ч. 3 ст. 8 цього Закону йдеться про підкуп визначеної категорії осіб, а далі – про примушування або підбурювання їх до таких діянь, тобто до підкупу. Згідно ж з ч. 1 ст. 369³ КК примушування та підбурювання – це самостійні форми протиправного впливу (маніпулювання), відмінні від підкупу, оскільки у диспозиції цієї статті підкуп, примушування або підбурювання перераховані через кому.

Ураховуючи також положення ст. 17 Конвенції РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями [137], а також Конвенції ООН проти корупції [135], вважаємо, що у диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК допущено логічну помилку, коли складові підкупу визначено як самостійні способи маніпулювання. З огляду на формулювання підбурювача як співучасника у ч. 4 ст. 27 КК, доходимо висновку, що примушування – це спосіб підбурювання. А тому навіть у разі відсутності вказівки на примушування чи підбурювання до маніпулювання у спорті, все одно такі дії є кримінально караніми, оскільки дії підбурювача слід кваліфікувати з посиланням на ч. 4 ст. 27 КК. Ураховуючи викладене, вважаємо за доцільне виключити з диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК вказівку на підбурювання та примушування.

По-друге, як у назві, так і в диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК, кримінально караніми визнається протиправний вплив лише на результати офіційних спортивних змагань. Тоді як у Законі «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» вказується, що протиправним слід визнавати вплив (маніпулювання) не лише результатами, а й ходом спортивних змагань. Так, протиправний вплив визначається законодавцем умисне вчинення корупційного правопорушення, спрямованого на *некоректні зміни ходу спортивного змагання* чи його результату (ч. 2 ст. 8) [233]. У п. 4 ст. 3 Конвенції РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями маніпулювання

також визначається як умисна домовленість, дії чи бездіяльність, спрямовані на *неналежні зміни результату або ходу спортивних змагань* [137]. Таким чином, у диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК випущено законодавчі положення регулятивного законодавства.

По-третє, маніпулювання у Конвенції РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями визначається, зокрема, як умисна домовленість, спрямована на *неналежні зміни результату або ходу спортивних змагань* (ч. 4 ст. 3). При цьому у ст. 8 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» корупційним правопорушенням, яке впливає на результати офіційних спортивних змагань визнається, зокрема, вступання у змову стосовно результату офіційного спортивного змагання (договірного поєдинку) або стосовно надання ексклюзивної спортивної інформації. У диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК визначено таку форму протиправного впливу (маніпулювання) у спорті, як вступ у змову лише щодо результатів офіційного спортивного змагання. Водночас у цій диспозиції відсутня вказівка на договірний поєдинок, використано слово «результатів» у множині, а не в однині, а також відсутня вказівка на те, що вступ у змову можливий стосовно надання ексклюзивної спортивної інформації. Останній аспект буде характеризуватися згодом. Вважаємо зайвим зазначати у диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК договірний поєдинок, оскільки це не має смислового навантаження та перевантажує текст цієї кримінально-правової норми. Те саме стосується й Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», в якому пропонуємо виключити згадку на договірний поєдинок в усіх статтях, в яких такий термінологічний зворот вжито. Стосовно терміна «результат», то вважаємо за доцільне використати його в однині. З. А. Загинеї відносить такий прийом до синекдохи, проявом якої у тексті КК є вживання іменників, що позначають предмет чи потерпілого від кримінального правопорушення в множині, а не в однині. Ця дослідниця пише, що «використання у юридичних конструкціях основних складів злочинів для описання предмета або потерпілого від злочину синекдохи

може спричинити неправильну інтерпретацію та призвести до помилок у кваліфікації. ... Такий недолік необхідно усунути з тексту КК, а для забезпечення вимог точності та єдності термінології у КК під час описання предмета або потерпілого від злочину доцільно використовувати іменники в однині. Наведений підхід забезпечить однакове тлумачення кримінально-правових норм і слугуватиме передумовою їх правильного застосування на практиці. Лише у тому випадку, якщо позначення ознаки складу злочину обумовлене особливостями слововживання в українській мові (коли слово може використовуватися лише у множині), відповідна кримінально-правова норма може поширюватися (стосуватися) і на одиничний випадок» [102, с. 106]. Ураховуючи викладене, вважаємо за доцільне у ст. 369³ КК вжити термін «результат» в однині, а не в множині.

Підкуп та одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи як спосіб маніпулювання у спорті. Указані способи маніпулювання (протиправного впливу) у спорті будуть розглядатися разом з огляду на те, що вони фактично становлять «пару» суспільно небезпечних діянь, що характеризуються у теорії кримінального права як прояв необхідної співучасті у кримінальному правопорушенні [116; 117; 121; 188].

Підкуп у спорті як спосіб маніпулювання результатами офіційних спортивних змагань є поширеним явищем у світі. Воно відоме ще з давніх часів. Так, грецький географ Павсаній, записи якого датуються 115–180 роками нашої ери, називає їх «несвященими іграми». На 98-х іграх у 388 році до нашої ери боксеру Евполу Фессалійському вдалося підкупити трьох своїх боксерських суперників, у тому числі чемпіона з попередніх ігор. Відповідно до досягнутої корупційної домовленості, кожен боксер погодився битися вполовину своїх сил. У результаті таких дій Евпол виграв спортивне змагання [25]. Сучасний етап майорить численними корупційними скандалами у спорті. Так, Д. Конн зазначає, що на початку XXI століття мала місце низка корупційних скандалів, що охопили як національні спортивні органи (*SGB*), так і міжнародні спортивні органи (*ISGB*). У результаті цього відбулися деякі управлінські реформи, зокрема, щодо

процедури прийняття рішень, офіційних виборів, фінансового моніторингу та підзвітності у межах *FIFA* та Міжнародної тенісної федерації [12].

Корупція у спорті є достатньо «прибутковим» явищем. Так, за даними *Transparency International*, цей вид корупції генерує річний дохід у розмірі більше 145 млрд дол США. Проблеми, пов'язані з управлінням спортивними організаціями, договірними матчами та прозорим вибором місць проведення великих спортивних заходів, є істотними стимулами боротьби з корупцією [20]. Корупція також підриває довіру до спорту, що може мати негативні наслідки для цілого виду спорту держави, що була задіяна у корупційному скандалі. Зокрема, може мати місце зменшення телевізійної аудиторії та відвідуваності стадіонів. Наприклад, після обвинувачень упродовж кількох років у корупції, у 2011 р. спостерігалось різке падіння відвідуваності футбольних матчів у Туреччині. У лютому 2016 р. *Nestlé* припинило спонсорство Міжнародної асоціації легкоатлетичних федерацій, вказуючи на негативну рекламу, пов'язану з її звинуваченнями у корупції [18]. Окрім того, корупція у спорті позначається на фінансовому стані федерацій, клубів, спортсменів, руйнує довіру громадськості до спортивної діяльності.

Характеризуючи підкуп як спосіб маніпулювання результатами офіційних спортивних змагань, слід у першу чергу звернути увагу на те, який зміст вкладається у відповідне поняття у міжнародних конвенціях. Як зазначалося вище, основним міжнародним документом у цьому напрямку є Конвенція РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями. Поняття підкупу у ній безпосередньо не використовується. Водночас згідно з п. 4 ст. 3 цієї Конвенції «маніпулювання спортивними змаганнями» означає умисну домовленість, дії чи бездіяльність, спрямовані на неналежні зміни результату або ходу спортивних змагань, з метою запобігання повністю чи частково непередбачуваному характеру зазначених спортивних змагань з метою отримання будь-якої неправомірної вигоди для себе або для інших [137]. Таким чином, вказівка у цьому міжнародному документі на мету отримання будь-якої неправомірної

вигоди для себе або інших осіб вказує на те, що підкуп у спорті на міжнародному рівні визнається способом маніпулювання.

Закон «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» [233], який було прийнято на виконання вказаної вище конвенції, також не визначається, що таке підкуп. Водночас згідно з частинами 2, 3 ст. 8 цього Закону одним із видів корупційних правопорушень, що впливають на результати офіційних спортивних змагань, є підкуп спортсменів, осіб допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадових осіб у сфері спорту, а також отримання ними неправомірної вигоди [233].

Таким чином, протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань розкривається законодавцем через поняття «маніпулювання», яке, у свою чергу, характеризується такою ознакою, як мета отримання будь-якої неправомірної переваги для себе або для інших (як і в Конвенції). Звертаємо увагу на те, що у цьому нормативному положенні використовується словосполучення «неправомірна перевага», а не «неправомірна вигода». Хоча в інших статтях вказаного закону вжито власне зворот «неправомірна вигода» (ч. 2 ст. 12).

Що стосується самого поняття «підкуп», то у Законі, що аналізується, безпосередньо не розкривається його зміст. Однак з переліку тих корупційних правопорушень у сфері спорту, що впливають на результати спортивних змагань, можна зробити такі основні висновки:

1) законодавець розмежовує підкуп та одержання вигод і переваг різного характеру, оскільки перераховує їх як самостійні форми корупційних правопорушень, що впливають на результати офіційних спортивних змагань (пункти 1, 2 ч. 3 ст. 8 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань»);

2) предметом підкупу є гроші, цінні папери, інше майно, послуги майнового характеру, інші вигоди і переваги;

3) з огляду на те, що парне до підкупу діяння сформульоване як одержання переваг, поняття «підкуп» включає в себе з об'єктивної сторони лише надання вигод та переваг, не охоплюючи такі форми суспільно небезпечних діянь, що входять в обсяг поняття підкупу в інших статтях Особливої частини КК, як пропозиція та обіцянка надати неправомірну вигоду;

4) підкуп виражається лише в активних діях, тобто охоплює лише надання вигод і переваг та не включає їх одержання;

5) суб'єктом підкупу є особа, наділена загальними ознаками, а адресантом підкупу – спеціальний потерплий (спортсмени, особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадові особи у сфері спорту);

6) підкуп «може вважатися закінченим злочином з моменту отримання спортсменами, особою допоміжного персоналу чи посадовою особою у сфері спорту неправомірної вигоди, незалежно від того, чи відбулося реальне маніпулювання спортивними змаганнями, а також примушування та підбурювання до підкупу» [133, с. 113]. Загалом же підкуп ідентифіковано у Законі «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» як корупційне правопорушення, що впливає на результати офіційних спортивних змагань [233]. Отож, у вказаному Законі визначено істотні ознаки, характерні для підкупу, сукупність яких дає уявлення про явище, яке це поняття позначає.

У КУпАП та КК передбачено відповідальність за різні прояви правопорушення, що впливають на результати офіційних спортивних змагань (ст. 172⁹⁻¹ КУпАП та ст. 369³ КК). З формулювань цих складів правопорушень вбачається, що підкуп є конститутивною ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК. До слова, підкуп як ознака не вживається законодавцем у жодній статті КУпАП. Тобто, вона має виключно кримінально-правове значення, оскільки використовується лише для конструювання складів кримінальних правопорушень.

У КК підкуп, окрім ст. 369³, названо законодавцем і в інших статтях Особливої частини або як суспільно небезпечне діяння, або як спосіб учинення кримінальних правопорушень. В. В. Комар, характеризуючи підкуп у кримінальному праві, виокремлює підкуп як кримінальне правопорушення та підкуп як спосіб учинення злочину, відносячи до останнього підкуп у ст. 369³ КК [133, с. 107–109]. Окрім того, В. В. Комар цілком ідентифікує цей підкуп до підкупу-перешкоджання, вказуючи, що «підкуп-спосіб, вірогідно, може бути використаний у тих випадках, коли йдеться про перешкоджання у виконанні спортивних або професійних обов'язків. Такі обов'язки покладені на спортсменів та осіб допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні. Ці особи можуть визнаватися суб'єктами злочину (але не підкупу), якщо вчинені ними дії передбачені як такі у чинному КК. Що ж стосується посадових осіб у сфері спорту, то їх підкуп цілком може розглядатися як окремий злочин, оскільки вони виконують не загальні та спеціальні обов'язки, а здійснюють певні повноваження» [133, с. 108–109]. Підкуп у ст. 369³ КК віднесено В. В. Комар до загальнокримінального способу впливу на результати офіційного спортивного змагання [133, с. 63, 113].

Окремі науковці вважають, що для з'ясування сутності поняття підкупу в одній статті КК слід використовувати положення інших статей, наприклад, при визначенні підкупу у ч. 1 ст. 369³ врахувати зміст статей 368³, 368⁴ та 370 цього Кодексу [193, с. 914]. На перший погляд, ці науковці мають рацію, оскільки однією з основних вимог до понятійного апарату КК належить єдність термінології [270, с. 45; 212, с. 98–108], яка, відповідно, зумовлює зрозумілість самого Кодексу [187, с. 147]. Проте в окремих випадках цей постулат спростовний, що можна обґрунтувати й положеннями самого КК. Про це – далі.

Визначимо ті ознаки, якими наділяє законодавець поняття «підкуп» як ознаку складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК.

По-перше, на відміну від Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань не належить до корупційних

кримінальних правопорушень, про що свідчить аналіз примітки ст. 45 КК. Отже, підкуп у ст. 369³ цього Кодексу є загальнокримінальним, а не корупційним. У той час вказаний Закон відносить підкуп до однієї з форм корупційного правопорушення [200, с. 48].

По-друге, підкуп у законодавчій конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, належить до способу впливу на результати офіційних спортивних змагань, тоді як Закон «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» відносить підкуп до самостійного корупційного правопорушення [200, с. 48].

По-третьє, як впливає з аналізу інших статей Особливої частини КК, в яких використовується поняття «підкуп», у диспозиції ч. 1 ст. 369³ цього Кодексу підкуп має відмінний зміст та включає лише активну його форму, оскільки одержання неправомірної вигоди – це самостійне альтернативне діяння, передбачене у диспозиції вказаної статті [200, с. 48].

По-четверте, підкуп у ч. 1 ст. 369³ КК – це лише надання неправомірної вигоди, позаяк кореспондуючою альтернативною дією, що названа у цій диспозиції, є одержання неправомірної вигоди. Пропозиція та обіцянка надати неправомірну вигоду не охоплюється складом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 369³ КК, та становить собою готування до вчинення вказаного злочину. У випадку ж учинення корупційного підкупу пропозиція та обіцянка надання неправомірної вигоди, а також прийняття цієї пропозиції та обіцянки утворюють закінчений склад корупційного підкупу і кваліфікуються лише за статтею Особливої частини КК [200, с. 48].

По-п'яте, предметом підкупу у ст. 369³ КК названо неправомірну вигоду. Роз'яснення змісту цього поняття, що пропонується у примітках до статей 160, 354, 364¹ КК, не поширюються на ст. 369³ цього Кодексу, оскільки вона відсутня у вичерпному переліку статей у цій примітці. Не можна використовувати при тлумаченні поняття «неправомірна вигода» роз'яснення аналогічного поняття у Законі «Про запобігання корупції» [235], оскільки дефініція у цьому Законі

створена виключно для розуміння змісту саме цього Закону. Як зазначалося вище, у пунктах 1, 2 ч. 3 ст. 8 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» міститься вказівка на предмет підкупу, а саме на гроші, цінні папери, інше майно, послуги майнового характеру, інші вигоди і переваги. Тобто, неправомірною вигодою як предметом підкупу може мати як майновий, так і немайновий характер [200, с. 48].

По-шосте, суб'єктом підкупу, як вказано у примітці ст. 369³ КК, є особи, зазначені у ч. 2 ст. 17 вказаного вище Закону. У свою чергу, ця частина статті відсилає до ч. 3 ст. 6 та до ч. 4 ст. 8 вказаного Закону. У них відповідно названо таких осіб, як спортсмени, особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадові особи у сфері спорту. Окрім того, безпосередньо у ч. 2 ст. 17 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» зазначено ще й особу, яка примушувала чи підбурювала цих суб'єктів до правопорушень або вступила з ними у змову [233]. Ураховуючи таку подвійну бланкетність диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК та вказаного вище Закону, окремі науковці роблять хибні висновки. Наприклад, В. В. Комар пише, що «суб'єктом впливу на результати офіційних спортивних змагань шляхом підкупу можуть бути лише спортсмени, особи допоміжного персоналу та посадові особи у сфері спорту. Аналогічні дії загальних суб'єктів повинні кваліфікуватися за відповідними частинами ст. ст. 354, 368, 368³ та ст. 369 КК» [133, с. 105]. Окремі вчені оцінюють таке законодавче рішення як відверто недолуге та вказують, що оскільки вплив у всі інші способи, передбачені ч. 1 ст. 369³ КК, може вчинятися загальним суб'єктом злочину, то й підкуп в активній формі також слід вважати таким, що може вчинятись будь-якою особою [106]. На нашу думку, формулювання примітки ст. 369-3 КК дозволяє зробити висновок, що у разі вчинення підкупу з метою впливу на результати офіційних спортивних змагань суб'єкт кримінального правопорушення – загальний, а саме особа, яка примушувала чи підбурювала до правопорушення або вступила у змову. Особа, яка підкупила іншу особу з метою впливу на результати офіційних спортивних

змагань, є підбурювачем. А в такому випадку спеціальні ознаки суб'єкта законодавцем не виокремлюються [200, с. 48].

Отже, законодавець вкладає у поняття підкупу у ст. 369³ КК інший зміст порівняно з іншими статтями Особливої частини КК, в яких відповідний термін використовується. Звісно, це небажано, однак в окремих випадках – допустимо. Зокрема, якщо той чи інший порядок суспільних відносин регулюється спеціальним законом. Водночас відповідний виняток має чітко описуватися у статті, в якій використовується відповідне поняття. Або, як у цьому випадку, стосовно визначень тотожних ознак такого ж поняття в інших статтях КК, мають міститися певні винятки (як приклад – визначення поняття «неправомірна вигода» у примітці ст. 364¹ КК не поширюється на ст. 369³ цього Кодексу).

Отже, єдність термінології понятійного апарата КК передбачає використання у ньому однакових термінів для позначення одного і того ж поняття. Не порушує цю вимогу надання законодавцем іншого значення терміну з огляду на особливості регулювання порядку суспільних відносин, що охороняється кримінально-правовою нормою, з вказівкою про це у статті КК.

Як убачається з порівняння Конвенції РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями, положень Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», а також диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК, законодавець по-іншому імплементував у вказаному вище Законі положення міжнародного документу. Ще відмінно сформулював ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 369³ КК. Держави-учасниці, які ратифікували вказану вище конвенцію, повинні встановити кримінальну відповідальність власне за маніпулювання спортивними змаганнями, а не за вплив на результати офіційних спортивних змагань. Саме за маніпулювання, на нашу думку, треба й передбачити відповідальність у ч. 1 ст. 369³ КК. Схожу пропозицію наводила й В. В. Комар [133, с. 114]. Проте не можемо погодитися з її твердженням про те, що підкуп як спосіб підбурювання у такому випадку слід кваліфікувати з посиланням на ст. 27

КК. На нашу думку, підкуп є способом маніпулювання. Ця наукова гіпотеза потребує подальшого дослідження в інших наукових працях.

Що стосується одержання неправомірної вигоди як способу протиправного впливу (маніпулювання) у спорті, то слід зазначити такі особливості вказаної форми протиправної поведінки:

1) одержання є «парною» дією стосовно підкупу згідно з ч. 1 ст. 369³ КК та, як вказувалося вище, утворює з нею т. зв. необхідну співучасть у кримінальному правопорушенні. Так, з точки зору В. О. Навроцького, «для злочинів, які утворюють необхідну співучасть, характерна наявність спільних ознак складу, зокрема таких, як об'єкт, предмет посягання. Неодмінною умовою таких злочинів є єдність умислу осіб, які вчиняють відповідні посягання» [188, с. 240–241]. На думку О. О. Кваші, «за чинною термінологією КК надання одержання неправомірної вигоди (хабарництво) саме по собі є «необхідною співучастю», передбачає необхідний рольовий розподіл, оскільки ні одержання неправомірної вигоди неможливе без її надання, ні надання неправомірної вигоди неможливе без її одержання» [121, с. 98]. Підтримуючи вказаний підхід, скоригуємо його, враховуючи особливості формулювання складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 369³ КК. Адже, наприклад, В. О. Навроцький вважає, що необхідною співучастю є випадок, коли «злочини можуть вчинятися лише у співучасті. При цьому посягання кожного зі співучасників передбачається самостійною кримінально-правовою нормою» [188, с. 240]. На нашу думку, необхідною співучастю може вважатися вчинення кримінального правопорушення кількома особами, кожен з яких виконує самостійну форму суспільно небезпечного діяння, що пов'язані між собою іншими спільними ознаками складу кримінального правопорушення, насамперед, спільністю умислу осіб, які надають та одержують неправомірну вигоду;

2) прийняття пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди у спорті є протиправною поведінкою. Проте її кваліфікація, на відміну від інших видів підкупу у статтях Особливої частини КК, має свої особливості. Як відомо,

в інших випадках підкупу пропозиція та обіцянка неправомірної вигоди, а також прийняття такої пропозиції та обіцянки утворює закінчений склад підкупу та кваліфікується лише за статтею Особливої частини КК (наприклад, за ст. 368⁴). Тоді як пропозиція та обіцянка неправомірної вигоди як форма маніпулювання у спорті підлягає кваліфікації як готування чи замах на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК. Прийняття пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди слід кваліфікувати як готування чи замах на одержання такої вигоди. Водночас обопільні дії у вигляді пропозиції – її прийняття та обіцянки – її прийняття слід оцінювати як досягнення змови на вчинення кримінального правопорушення (маніпулювання у спорті). Про вказану проблему йтиметься далі;

3) ураховуючи те, що підкуп (у формі надання) та одержання неправомірної вигоди є парними діяннями, що позначають спосіб протиправного впливу (маніпулювання) у спорті та виражають випадок необхідної співучасті, їх взаємозалежність впливає на визначення моменту закінчення вказаних діянь. Як і в класичному підході щодо визначення моменту закінчення хабарництва (постанова Пленуму ВСУ № 5 від 26.04.2022 «Про судову практику у справах про хабарництво» [241]),

4) як впливає з формулювання диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК, одержання неправомірної вигоди має місце внаслідок підкупу, примушування або підбурювання чи вступу у змову щодо результатів офіційного спортивного змагання. Використання законодавцем прийменника «внаслідок» вказує на необхідність установлення причинного зв'язку між такими діяннями та одержанням неправомірної вигоди. Однак це не узгоджується з суттю причинного зв'язку як філософської категорії та як ознаки складу кримінального правопорушення. Адже у ч. 1 ст. 369³ КК йдеться про те, що відповідальність за одержання неправомірної вигоди настає лише якщо це стало наслідком та було обумовлено попереднім вчиненням особою підкупу, примушування або підбурювання чи вступу у змову щодо результатів офіційного спортивного змагання. Використаний законодавцем прислівник «внаслідок» вказує на

наявність необхідної співучасті. Окрім цього, вказане формулювання підтверджує раніше висунуту нами гіпотезу про те, що примушування та підбурювання є не самостійними способами маніпулювання у спорті, а складовою частиною підкупу;

5) примушування та підбурювання, про які йдеться у диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК, а також у Законі «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» сформульовані таким чином, що виступають або самостійними формами протиправного впливу (маніпулювання) у спорті – у першому випадку, або формами підкупу – у другому. Однак нормативних формулювань випливає, що ні примушування, ні підкуп не мають відношення до одержання неправомірної вигоди. За наявності такого формулювання відповідну норму можна витлумачити таким чином, що примушування та підбурювання до одержання неправомірної вигоди не є протиправним. Викладене є підтвердженням нашої гіпотези, що примушування та підбурювання доцільно вилучити з диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК.

Маніпулювання у формі вступу у змову (домовленості). Маніпулювання у Конвенції РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями визначається як домовленість, що спрямована на неналежні зміни результату або ходу спортивних змагань [137]. Водночас у ст. 8 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» протиправний вплив визначається як вчинення корупційного правопорушення, спрямованого на некоректні зміни ходу спортивного змагання чи його результату [233]. Сама ж домовленість у національному законі розкривається крізь призму власне таких корупційних правопорушень, як *підкуп* спортсменів, осіб допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадових осіб у сфері спорту, *примушування* або *підбурювання* їх до таких діянь чи *вступання з ними у змову* стосовно результату офіційного спортивного змагання (договірного поєдинку) або стосовно надання ними ексклюзивної спортивної інформації; *отримання* такими особами грошей, цінних паперів, іншого майна, користування послугами майнового характеру,

отримання інших вигод і переваг внаслідок діянь, зазначених у п. 1 цієї частини, чи несанкціонованого використання ними ексклюзивної спортивної інформації [233]. Таким чином, формами домовленості у цьому випадку законодавець визнає підкуп, отримання неправомірної вигоди, примушування та підбурювання.

Маніпулювання на організованих ринках (ст. 222¹ КК) не завжди пов'язується з домовленістю між двома або більше учасниками організованих ринків. Те саме, вочевидь, стосується і маніпулювання на енергетичному ринку. Проте з огляду на відсутність законодавчого визначення змісту цього поняття не може бути достеменно встановлено. Таким чином, наявність домовленості є обов'язковою ознакою маніпулювання у спорті, однак не є обов'язковою для маніпулювання у сфері господарської діяльності.

В українській мові слово «домовленість» має таке значення: «умова, досягнута попередньою розмовою, переговорами» [89]. Водночас слово «змова» в українській мові означає взаємну усну чи письмову домовленість про що-небудь; угоду, договір; вимогу, пропозицію, які висуваються однією з сторін, що домовляються про що-небудь, а також при укладанні угоди, договору; необхідну обставину, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; обставини, особливості реальної дійсності, при яких відбувається або здійснюється що-небудь [196, с. 617].

Вчені-криміналісти по-різному тлумачать поняття домовленості, яку, природно, розглядають крізь призму домовленості у вчиненні кримінального правопорушення. Наприклад, автори одного з коментарів КК вказують на те, що «домовленість не може зводитися лише до згоди кількох осіб спільно вчинити злочин, оскільки тоді така згода є лише виявленням наміру вчинити злочин і доведенням його до відома інших осіб. Домовленість про спільне вчинення злочину як наслідок узгодження намірів, на думку вченого, включає вирішення кількома особами основних питань, що стосуються події злочину (зміст діяння, орієнтовні час та місце його вчинення), а також визначення хоча б у загальних рисах ролі кожної з них у вчиненні злочину» [191, с. 23]. Н. В. Маслак вважає,

що змова на вчинення злочину – це домовленість двох чи більше суб'єктів злочину про спільне вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК. На її думку, змова на вчинення кримінального правопорушення передбачена в КК як самостійний вид готування. Тому й сам факт досягнення домовленості на вчинення злочину вже має самостійне кримінально-правове значення та розцінюється як готування до злочину [171, с. 41–42]. О. В. Ус пише про те, що «спільність умислів співучасників, тобто змова на вчинення злочину – це взаємна домовленість співучасників про спільне його вчинення» [284, с. 484]. Я. А. Резнік, який присвятив своє дослідження проблемі змови у кримінальному праві, визначає останню як «таємну домовленість двох чи більше суб'єктів кримінального правопорушення про спільне вчинення правопорушення та досягнення загального суспільно небезпечного наслідку» [251, с. 12].

Таким чином, науковці зазвичай ототожнюють домовленість та змову визначають змову через домовленість. Я. О. Резнік у своєму дослідженні допускає неточності у використанні цих термінів. В одному місці він пише, що змова – це таємна домовленість [251, с. 12], в іншому – що «домовленість – це умова, яка у свою чергу, є лише пропозицією, необхідною обставиною, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь ... домовленість про спільне вчинення злочину – це перший етап, умова та необхідна обставина, яка робить можливим досягнення змови» [251, с. 71–72]. У розділі 3 дисертації, а також під час формулювання положення новизни своєї роботи цей науковець зауважує, що «узагальнення правових позицій ВС стосовно змови у кримінальному праві України. Про наявність змови на вчинення кримінального правопорушення свідчать, зокрема, досягнення домовленості про певні обставини, які належать до об'єктивних ознак складу кримінального

п

р

а

в

о

п

о

досягнення спільного результату та була об'єднана єдиним умислом; досягнення домовленості в усній або письмовій формі або у вигляді конклюдентних дій» [251, с. 11, 117].

Погоджуючись саме з останнім підходом, зауважимо, що, з одного боку, домовленість та змова – це поняття, що перебувають у логічному співвідношенні порівнюваних сумісних понять, що характеризуються відносинами підпорядкування, за якого одне поняття входить в обсяг другого. На нашу думку, підпорядковуючим у цьому вибалку є поняття «домовленість», а підпорядкованим – змова. Водночас, характеризуючи явища реальної дійсності, можна помітити дещо іншу грань співвідношення між вказаними поняттями. Адже не завжди домовленість є змовою. Однак кожна змова – це завжди домовленість. Тобто, домовленість про щось фактично є початковим етапом самої змови. Якщо брати за приклад маніпулювання у спорті, то, як вбачається з механізму вчинення правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, будь-який прояв маніпулювання – це завжди домовленість кількох осіб, кожен з яких зі свого боку заінтересований у ході та результаті спортивного змагання. Як свідчить практика, зазвичай у домовленості щодо ходу та результатів спортивних змагань бере участь від 3 до 5 гравців. Наприклад, за словами колишнього очільника спеціалізованої антикорупційної прокуратури Н. Холодницького, в Україні набула поширення «футбольна корупція». За його словами, було розпочато кримінальне провадження за ч. 4 ст. 368³ (підкуп особи, яка надає публічні послуги) та ч. 1 ст. 369³ (протиправний вплив на результат спортивних змагань) КК. Така «корупційна футбольна» схема включала 5 організованих груп, до складу якої входили президенти клубів, колишні і діючі гравці, арбітри, тренери 35 футбольних клубів з 10 областей [2]. Зазвичай у таких схемах спортсмени або судді заздалегідь домовляються про хід та результати офіційних спортивних змагань, а особи, як таку домовленість організують, розмішують значні суми грошових коштів у ставках на спорт.

Згідно з п. 1 ч. 3 ст. 8 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» корупційним

правопорушенням, що впливає на результати офіційних спортивних змагань, є не лише вступ у змову, а й вступ у змову стосовно надання ними ексклюзивної спортивної інформації. Також у п. 1 ч. 3 цієї статті передбачено, що таким корупційним правопорушенням у сфері спорту також визнається отримання спортсменами, особами допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадовими особами у сфері спорту неправомірної вигоди також внаслідок несанкціонованого використання ними ексклюзивної спортивної інформації.

Ексклюзивна спортивна інформація – це службова інформація про офіційне спортивне змагання і його учасників, якою особа володіє завдяки службовому становищу, крім інформації загальновідомої, легкодоступної чи розкритої відповідно до правил, що регулюють відповідне спортивне змагання (абз. 3 ст. 1 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань»),. Як зазначено у ч. 3 ст. 6 цього Закону, спортсмени, особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадові особи у сфері спорту повинні, зокрема, не розголошувати і не використовувати в інший спосіб ексклюзивну спортивну інформацію, крім випадків, встановлених законом [233].

У Конвенції РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями аналогом ексклюзивної спортивної інформації є внутрішня інформація, під якою розуміється інформація, що стосується будь-якого змагання, якою володіє особа в силу її становища по відношенню до спорту або змагань, за виключенням будь-якої інформації, вже опублікованої чи загальновідомої, або легко доступної для зацікавлених представників громадськості чи наданої відповідно до правил та положень, що регулюють відповідне змагання (ч. 7 ст. 3). У ст. 7 цієї Конвенції вказано, що «кожна Сторона заохочує спортивні організації та організаторів змагань приймати і виконувати правила по боротьбі з маніпулюванням спортивними змаганнями, а також принципи належного управління, пов'язані, *inter alia*, із запобіганням конфліктам інтересів, у тому числі, заборона зловживання або розповсюдження внутрішньої інформації. У ч. 1 ст. 10

Конвенції РЄ також установлено, що «Кожна Сторона вживає таких законодавчих чи інших заходів, які можуть бути необхідними для запобігання конфліктам інтересів і зловживанню внутрішньою інформацією фізичними або юридичними особами, які залученні до діяльності, пов'язаної зі ставками на спортивні змагання, зокрема шляхом введення обмежень щодо зловживання службовим становищем як спонсора чи співвласника спортивної організації для сприяння маніпулюванню спортивними змаганнями або нецільового використання внутрішньої інформації [137]. Таким чином, нецільове використання внутрішньої інформації фізичними або юридичними особами, які залученні до діяльності, пов'язаної зі ставками на спортивні змагання, розповсюдження такої інформації, розглядається як форма маніпулювання у спорті.

Водночас, у ст. 369³ КК відповідні положення як регулятивного національного законодавства, так і міжнародного документа не інтегровано, оскільки законодавець не передбачив кримінальну відповідальність за використання (розповсюдження) ексклюзивної спортивної інформації, а також вступ у змову стосовно такої інформації. Про те, що за такі дії має наставати саме кримінальна відповідальність, можна судити з того, що вони визнаються однією з форм корупційних правопорушень, що посягають на результати офіційних спортивних змагань. А джерелом отримання неправомірної вигоди може стати власне несанкціоноване використання ексклюзивної спортивної інформації.

Проаналізувавши наукову літературу, ми дійшли висновку, що науковці не висвітлюють питання, що слід вважати ексклюзивною спортивною інформацією, який вид відповідальності слід передбачити за несанкціоноване використання такої інформації тощо.

М. А. Журба пише, що спортсмени та особи допоміжного спортивного персоналу можуть бути суб'єктом відповідальності за розголошення або незаконне використання в інший спосіб ексклюзивної спортивної інформації, якщо вони беруть участь у спортивному змаганні. Проте вони можуть володіти ексклюзивною спортивною інформацією і не маючи відношення до того чи

іншого змагання. Тому спортсмени та особи допоміжного спортивного персоналу, які володіють такою інформацією, яку вони отримують не у зв'язку з участю у спортивному змаганні, та яку незаконно розголошують або використовують в інший спосіб, «... виходячи із буквального трактування припису (який у сфері відповідальності є первинним), а також із необхідності трактування будь-яких сумнівів на користь приватної особи», не підлягають відповідальності». Однак, «... негативна публічно-правова оцінка подібних діянь також має невідворотно наступати; тому, для уникнення суперечностей та ускладнень у правозастосовній практиці, необхідним є внесення змін до законодавства стосовно уточнення кола суб'єктів адміністративної відповідальності» [101, с. 168].

На думку О. О. Дудорова та З. А. Загинеї, законодавча дефініція поняття «ексклюзивна спортивна інформація» вказує, що ця інформація є предметом правопорушення, передбаченого ст. 172⁸ КУпАП, а саме інформацією, яка стала відома особі у зв'язку з виконанням нею службових або інших визначених законом повноважень [95, с. 219–220; 262, с. 202–211].

Я. А. Резнік вважає, що законодавець, описуючи ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, недостатньо повно здійснив таку криміналізацію, забувши встановити кримінальну відповідальність за вступ у змову. На його думку, «існує неузгодженість нормативної підстави кваліфікації у нормативно-правових актах, які регулюють порядок суспільних відносин, що охороняється ст. 369³ КК, та власне диспозицією цієї статті. Ураховуючи те, що змова є відмежувальною ознакою між кримінальним та адміністративним правопорушеннями, а також з метою приведення у відповідність норм регулятивного та кримінального законодавства України, пропонуємо криміналізувати у ст. 369³ КК змову стосовно результату офіційного спортивного змагання (договірного поєдинку) або стосовно надання ними ексклюзивної спортивної інформації та внести відповідні зміни у диспозицію цієї статті» [251, с. 132].

Стосовно цих пропозицій вкажемо таке. У ч. 1 ст. 172⁸ КУпАП передбачається відповідальність за незаконне розголошення або використання в інший спосіб особою у своїх інтересах інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень. Згідно з приміткою цієї статті суб'єктом цього правопорушення також є особи, зазначені у ч. 2 ст. 17 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» [131]. Таким чином, предметом адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 172⁸ КУпАП, є ексклюзивна спортивна інформація.

Проте, згідно з ч. 3 ст. 8 вказаного вище Закону, вступання у змову стосовно надання ексклюзивної спортивної інформації (п. 1); отримання спортсменами, особами допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадовими особами у сфері спорту неправомірної вигоди внаслідок несанкціонованого використання ними ексклюзивної спортивної інформації (ч. 2) визнається законодавцем корупційним правопорушенням, що впливає на результати офіційних спортивних змагань, тоді як у ч. 1 ст. 172⁸ КУпАП передбачено правопорушення, пов'язане з корупцією. Окрім того, згідно з Законом «Про запобігання корупції» за вчинення корупційного правопорушення адміністративну відповідальність не передбачено [235].

Окрім того, використання будь-якої інформації, яка не є загальновідомою, легкодоступною чи розкритою відповідно до правил, може спричинити істотну шкоду порядку суспільних відносин, що охороняється відповідними кримінально-правовими нормами. Як казав Уїнстон Черчіль, хто володіє інформацією – той володіє світом. На сьогодні вкрай важливо створити ефективну систему захисту будь-якого виду інформації, яка належить до службової, у т. ч. ексклюзивну спортивну інформацію. Адже «інформаційна сфера стала системоутворюючим фактором життя суспільства й активно впливає на стан політичної, економічної, оборонної та інших складових частин безпеки України» [78, с. 200].

Наприклад, у сфері спорту такою ексклюзивною спортивною інформацією може бути інформація, отримана у результаті проведення внутрішніх розслідувань у спортивній організації стосовно спортсмена, якого запідозрили у порушенні правил чесної гри. Такою інформацією можна маніпулювати, впливаючи на хід та результати спортивних змагань, що буде мати суттєві ризики для спричинення шкоди тому порядку суспільних відносин, що охороняється нормою, передбаченою ст. 369³ КК. Окрім того, неправомірне використання ексклюзивної спортивної інформації здатне вплинути на хід та результати спортивних змагань. З огляду на викладене, вважаємо за доцільне запропонувати відносити протиправне використання ексклюзивної спортивної інформації, яка стала відома особі у зв'язку з її службовим становищем, способом маніпулювання у спорті, за що доцільно передбачити кримінальну відповідальність у ст. 369³ КК, за умови, що воно спрямоване на отримання такою особою неправомірної вигоди.

Що стосується доцільності вказівки у ч. 1 ст. 369³ КК на такий спосіб протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань, як вступ у змову, про який йшлося вище, то слід звернути увагу на таке. На нашу думку, вступ у змову є зайвим способом маніпулювання у спорті. Адже вступ у змову фактично має корисливу спрямованість у структурі норми, що аналізується, а спрямованість відповідного кримінального правопорушення, про яку йшлося вище, свідчить про те, що вступ у змову фактично дублює такі способи протиправного впливу (маніпулювання) у спорті, як підкуп та одержання неправомірної вигоди. Аналогічну думку висловлюють й інші науковці. Наприклад, О. О. Кваша обґрунтовує, що надання й одержання неправомірної вигоди є «класичним» проявом корупційної змови. Адже якщо йдеться про одержання неправомірної вигоди однією особою від іншої особи, то такі дії можуть бути вчинені лише за наявності змови, тобто двостороннього суб'єктивного зв'язку між особами [118; 119; 120; 122]. На думку Ю. О. Чернеги, хабарництво (підкуп) слід характеризувати як неправомірну угоду, протиправний договір. Це «свідчать про те, що як одержання, так і давання

хабара є єдиним явищем» [298, с. 26]. Д. Г. Михайленко зауважує, що корупційна змова є, по суті, однією з форм підготовки до злочину й тягне відповідальність за ч. 1 ст. 14 КК [175, с. 147]. Я. А. Резнік пропонує виокремлювати та ввести в науковий обіг таке поняття, як корупційна змова, вказуючи, що у такому разі «йдеться про одержання (прийняття пропозиції або обіцянки) неправомірної вигоди однією особою від іншої особи, то такі дії можуть бути вчинені лише за наявності змови, тобто двостороннього суб'єктивного зв'язку між особами. На наше переконання, більшості фактів корупції властиве поєднання спільних дій кількох осіб та необхідний рольовий розподіл, коли одержання (прийняття пропозиції або обіцянки) неправомірної вигоди службовою особою може мати місце лише за умови її надання (пропозиції, обіцянки) іншою особою, а надання неправомірної вигоди (її пропозиції або обіцянки) передбачає її одержання (прийняття пропозиції або обіцянки) службовою особою» [251, с. 49].

Отже, підкуп та одержання, що вказані як спосіб протиправного впливу (маніпулювання) у спорті – це та ж змова, домовленість кількох осіб, про яку зазначають науковці. З огляду на особливості вступу у змову на вчинення кримінального правопорушення, логічним було б передбачити кримінальну відповідальність не лише за підкуп та одержання неправомірної вигоди, а й за її пропозицію та обіцянку та прийняття пропозиції та обіцянки неправомірної вигоди. Попри те, що, як вказувалося вище, підкуп у ст. 369³ КК має специфічний зміст порівняно з іншими видами підкупу, за який у КК передбачено відповідальність, все ж вважаємо за доцільне закріпити у цій статті кримінальну відповідальність за пропозицію, обіцянку та надання неправомірної вигоди, а також за прийняття пропозиції, прийняття пропозиції або одержання неправомірної вигоди, спрямовані як на одержання такої вигоди, так і на неправомірне використання ексклюзивної спортивної інформації.

Таким чином, домовленість є іманентною властивістю маніпулювання у спорті, що вчиняється задля отримання неправомірної вигоди чи ексклюзивної спортивної інформації. Водночас ця домовленість реалізується у формі підкупу та одержання неправомірної вигоди, а не вступу у змову, як це передбачено у ч. 1

ст. 369³ КК. Запропоновано виключити вказаний спосіб протиправного впливу у спорті, а також передбачити кримінальну відповідальність за «повноцінний» підкуп, а саме за прийняття пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди, та, відповідно, за прийняття пропозиції, прийняття обіцянки та одержання такої вигоди відповідним спеціальним суб'єктом.

Порушення заборони розміщення ставок на спорт як спосіб маніпулювання. У ч. 3 ст. 369³ КК передбачено відповідальність за порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням з одержанням в результаті цього неправомірної вигоди для себе або інших осіб у розмірі, що перевищує 20 ПМ. Водночас у ч. 1 ст. 172⁹⁻¹ встановлено адміністративну відповідальність за порушення заборони розміщення ставок на спорт заінтересованими сторонами офіційного спортивного змагання, в якому вони беруть участь, з одержанням за це неправомірної вигоди в розмірі, що не перевищує 20 ПМ [131].

Конвенція РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями, як вказано в її преамбулі, прийнята, зокрема, з урахуванням того, що маніпулювання може бути пов'язане або не пов'язане зі ставками на спортивні змагання. Поняття ж ставок на спорт роз'яснюється у ч. 5 ст. 3 цієї Конвенції. «Ставки на спортивні змагання» означає будь-яке парі у вигляді ставок у грошовому вираженні в очікуванні виграшу у грошовому вираженні, з урахуванням майбутнього і невизначеного перебігу подій, пов'язаних зі спортивними змаганнями. Зокрема:

- а) «незаконні ставки на спортивні змагання» означає будь-яку діяльність, пов'язану зі ставками на спортивні змагання, тип або оператор яких не допускається згідно із чинним законодавством місця розташування споживача;
- б) «нестандартні ставки на спортивні змагання» означає будь-яку діяльність, пов'язану зі ставками на спортивні змагання, що суперечить звичайним або очікуваним моделям на ринку щодо питань, пов'язаних зі ставками на спортивні змагання, перебіг яких має незвичайний характер;
- с) «підозрілі ставки на спортивні змагання» означає будь-яку діяльність, пов'язану зі ставками на спортивні змагання, яка, за наявності надійних і достовірних доказів,

виявляється пов'язаною із маніпулюванням спортивними змаганнями, на які вони пропонуються [137].

Як зазначено у ч. 1 ст. 7 Конвенції РЄ проти маніпулювання спортивними змаганнями, кожна Сторона заохочує спортивні організації та організаторів змагань приймати і виконувати правила по боротьбі з маніпулюванням спортивними змаганнями, а також принципи належного управління, пов'язані, *inter alia*, із запобіганням конфліктам інтересів, у тому числі заборона учасникам змагань робити ставки на спортивних змаганнях, у яких вони беруть участь. Учасниками ж змагання визнається (у розумінні цієї Конвенції) будь-яка фізична або юридична особа, яка належить до однієї з таких категорій: а) «спортсмен» означає будь-яку особу або групу осіб, які беруть участь у спортивних змаганнях; б) «допоміжний персонал спортсмена» означає будь-якого інструктора, тренера, менеджера, агента, співробітника команди, офіційного представника команди, медичний або середній медичний персонал, який працює чи лікує спортсменів, які беруть участь або готуються до спортивних змагань, і всі інші особи, які працюють зі спортсменами; с) «офіційна особа» означає будь-яку особу, яка є власником, акціонером, членом виконавчого комітету чи штатним співробітником юридичної особи, яка організовує і сприяє спортивним змаганням, а також судді, члени журі та будь-які інші акредитовані особи. Цей термін також охоплює керівників і співробітників міжнародної спортивної організації чи, у разі необхідності, іншу компетентну спортивну організацію, яка визнає змагання [137].

Як передбачено у Законі «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», ставки на спорт – будь-яке парі із залученням грошових ставок в очікуванні виграшу у грошовому вираженні з урахуванням майбутнього і невизначеного перебігу подій, пов'язаних з офіційним спортивним змаганням та його результатами (абз. 11 ч. 1 ст. 1). Згідно з ч. 4 ст. 8 вказаного Закону спортсменам, особам допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадовим особам у сфері спорту забороняється розміщувати ставки на спорт щодо

результатів офіційного спортивного змагання, в якому вони або їхня команда беруть участь. Як встановлено у ч. 1 ст. 17 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», порушення заборони розміщувати ставки на спорт тягне встановлену законом кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність винних осіб [233].

Отже, як вбачається з системного тлумачення норми, вміщеної у ч. 3 ст. 369³ КК, адміністративна та кримінальна відповідальність настає виключно у разі порушення заборони розміщувати ставки на спорт, яка визначена для спортсменів, осіб допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадових осіб у сфері спорту. Тобто, суб'єкт як адміністративного правопорушення, так і кримінального правопорушення – спеціальний. Окрім того, у ч. 1 ст. 172⁹⁻¹ КК йдеться не просто про вказаних суб'єктів, а про заінтересованих сторін офіційного спортивного змагання, в якому вони беруть участь. Науковці, які займалися дослідженням проблеми відповідальності за ст. 172⁹⁻¹ КУпАП, зазвичай не акцентують увагу на цьому аспекті, а критикують положення примітки цієї статті, відповідно до якої суб'єктом правопорушення у ст. 172⁹⁻¹ КУпАП є особи, зазначені в ч. 2 ст. 17 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань». Наприклад, А. А. Титко вважає, що суб'єктами адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172⁹⁻¹ КУпАП, є «1) спортсмени, особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадові особи у сфері спорту, які вчинили корупційне правопорушення; 2) особи, які порушили заборону розміщення ставок на спорт, тобто спортсмени, особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадові особи у сфері спорту; 3) особи, які примушували чи підбурювали цих суб'єктів до правопорушень або вступили з ними у змову. Тобто, керуючись нормативним тлумаченням, фактично ці особи належать до заінтересованих сторін офіційного спортивного змагання, в якому вони беруть участь, проте закони формальної логіки свідчать про те, що один і

той самий предмет не може одночасно мати і не мати одну й ту ж властивість» [267, с. 304]. Водночас ця дослідниця не звертає увагу на ту обставину, що суб'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 172⁹⁻¹ КУпАП, є заінтересовані сторони офіційного спортивного змагання, в якому вони *беруть участь*. З системного тлумачення понять, що описують ймовірних суб'єктів правопорушення, передбаченого ст. 172⁹⁻¹ КК, які визначені у примітці цієї статті, а саме «спортсмени», «особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні», «посадові особи у сфері спорту» (ст. 1 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань»), брати участь у спортивних змаганнях може дві категорії осіб – спортсмени та особи допоміжного персоналу. Посадові ж особи у сфері спорту брати безпосередню участь у спортивних змаганнях не можуть. Хоча згідно з ч. 4 ст. 8 вказаного Закону їм заборонено робити ставки. У цьому вбачається недолік текстуального викладення диспозиції ч. 1 ст. 172⁹⁻¹ КУпАП, який доцільно усунути та сформулювати відповідно до заборони, передбаченої ч. 2 ст. 8 вказаного вище Закону, з якого не повинна «випасти» жодна категорія осіб, яким заборонено робити ставки у спорті.

Водночас системне тлумачення диспозиції ч. 1 ст. 172⁹⁻¹ КУпАП та ч. 3 ст. 369³ КК дозволяє зробити висновок, що відмежувальною ознакою між ними є така ознака, як суб'єкт правопорушення, а саме суб'єктом адміністративного правопорушення є лише ті особи, яким заборонено робити ставки у спорті та які є заінтересованими сторонами офіційного спортивного змагання, а також беруть в участь у такому змаганні, а суб'єкт кримінального правопорушення – будь-яка особа, якій заборонено робити ставки на спорт, незалежно від того, чи належить вона до заінтересованих сторін офіційного спортивного змагання та від того, чи бере вона участь у такому змаганні.

Якщо проаналізувати диспозиції ч. 3 ст. 369³ КК та ч. 1 ст. 172⁹⁻¹ КУпАП, то вбачається, що кримінальна відповідальність передбачена лише у тому разі, коли особа порушує заборону розміщувати ставки на спорт, що пов'язані з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням, тоді як адміністративна

відповідальність – за порушення такої заборони незалежно від того, чи пов'язані відповідні ставки з маніпулюванням. Хоча й назва цієї статті звучить так: «Порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням», однак, як відомо, назва виконує виключно інформативну функцію та безпосередньо не вміщує кримінально-правового припису [270, с. 46], а тому не може слугувати для встановлення ознак складу адміністративного правопорушення.

Ставки на спорт є вельми популярними у зарубіжних країнах. Водночас оцінити масштаби такої діяльності надзвичайно складно з огляду на великий відсоток «чорного ринку» у цій сфері, а також можливість робити ставки через мережу Інтернет. Що стосується України, то «досить довгий період ставки на спорт фактично залишалися поза законом, оскільки з 2009 до 2020 роки діяв Закон «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15.05.2009» [231]. Відповідно до закону «гральний бізнес – діяльність, пов'язана з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера. На сьогодні зазначений нормативно-правовий акт втратив чинність, а гральний бізнес у всіх його проявах, в тому числі у букмекерській, легалізовано» [289, с. 21]. Така легалізація відбулася з моменту набрання чинності Законом «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» (13.08.2020) (далі – Закон № 768-IX) [229]. Тобто, до цього моменту букмекерські контори, що приймають ставки на спорт, взагалі були поза межами Закону, а тому ставки на спорт заборонялося робити для всіх категорій осіб. Тому певним чином недолуго виглядало існування кримінально-правової заборони, вміщеної у ч. 3 ст. 369³ КК. Окрім того, якби суб'єкт, визначений у примітці вказаної статті, зробив спортивну ставку у нелегальній букмекерській конторі, до моменту набрання чинності Законом № 768-IX, виникало б питання про кваліфікацію його дій або

за ст. 203², або за ч. 3 ст. 369³ КК. Оскільки на сьогодні така проблема вже фактично стала неактуальною, на ній акцентувати увагу у цій праці не будемо.

Тому у разі порушення заборони ставок на спорт визначеним у законодавстві суб'єктом наставатиме кримінальна відповідальність за ч. 3 ст. 369³ КК, а якщо має місце організація або проведення ставок на спорт без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону, то особа підлягатиме кримінальній відповідальності за ст. 203² КК.

Згідно з п. 5 ч. 4 ст. 18 Закону № 768-ІХ спортсменам, особам допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадовим особам у сфері спорту та членам їх сім'ї забороняється брати участь у парі щодо результатів офіційного спортивного змагання, в якому вони або їхня команда беруть участь [233]. Як бачимо, таке формулювання певним чином відрізняється від того, що зафіксовано у забороні, вміщеній у Законі «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» (ч. 4 ст. 8). Йдеться про заборону розміщувати ставки на спорт також членам сім'ї спортсменів, осіб допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадових осіб у сфері спорту. Така вказівка є доречною, оскільки розміщувати ставки на спорт з метою одержання неправомірної вигоди можуть перелічені особи через членів своєї сім'ї, що не є менш небезпечним, ніж це здійснюється особисто функціонерами у спорті. З огляду на викладене уточненню підлягає формулювання заборони, вміщеної у ч. 4 ст. 8 вказаного вище Закону.

Системний аналіз положень Законів № 768-ІХ та «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» вказує на те, що порушення заборони розміщення ставок на спорт є способом маніпулювання у спорті. Так, у першому з них під поняттям «азартна гра» розуміється будь-яка гра, умовою участі в якій є внесення гравцем ставки, що дає право на отримання виграшу (призу), імовірність отримання і розмір якого повністю або частково залежать від випадковості, а також знань і майстерності

гравця (п. 1 ч. 1 ст. 1) [229]. Протиправний вплив (маніпулювання) результатом офіційного спортивного змагання визначається у ч. 2 ст. 8 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» крізь призму некоректної зміни ходу спортивного змагання чи його результату шляхом повного або часткового виключення непередбачуваного характеру змагань і досягнення наперед визначеного їх наслідку, з метою отримання будь-якої неправомірної переваги для себе або для інших [233]. Тобто, маніпулювання у спорті може здійснюватися не через порушення заборони визначеним у законодавстві суб'єктам розміщувати ставки на спорт, а за їх допомогою впливати на хід та результат таких змагань. Тому й формулювання відповідного способу маніпулювання доцільно змінити, вказавши на те, що протиправним є здійснення протиправного впливу спортсменами, особами допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадовими особам у сфері спорту, а також членами їхніх сімей шляхом розміщення ставок на спорт з метою отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб.

Способи маніпулювання у сфері господарської діяльності. Способи маніпулювання у сфері господарської діяльності (статті 222¹ та 222² КК) у диспозиціях цих статей не названо. Водночас норми, вміщені у вказаних статтях, - бланкетні, оскільки спосіб маніпулювання розкривається у регулятивному законодавстві. Що стосується складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222² КК, то, поняття «маніпулювання на енергетичних ринках» має специфічний зміст, який нерозроблений у наукових працях, однак визначений у міжнародних документах (Регламент Європейського парламенту і РАДИ (ЄС) № 1227/2011 від 25.10.2011 «Про доброчесність та прозорість на оптовому енергетичному ринку») [249] та у національному регулятивному законодавстві (Правила ринку «на добу наперед» та внутрішньодобового ринку, затверджених постановою НКРЕКП 14.03.2018 № 308 (у ред. постанови НКРЕКП від 24.06.2019 № 1169) (вказане поняття стосується виключно ринків електричної енергії) [221].

Таким чином, способи маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках характеризуються бланкетним способом описання. Лише стосовно маніпулювання на організованих ринках їх визначено у законодавстві.

Дослідники протиправного маніпулювання виокремлюють різні способи відповідної протиправної поведінки. Так, на думку грецького дослідника фінансового ринку *Emilios Avgouleas*, маніпулювання поділяється на такі види: 1) маніпулювання на основі інформації (*information-based manipulation*), 2) маніпулювання на основі фіктивних транзакцій (*artificial transaction-based manipulation*); 3) маніпулювання на основі ціни (*price manipulation*). При цьому маніпулювання ціною має такі підвиди: а) маніпулювання на основ торгівлі (*trade-based manipulation*); б) маніпулювання ринковим контролем (ринковою владою) (*market-control (market power) manipulation*); в) маніпулювання на основі контракту (*con-tract-based manipulation*) [3, с. 119]. Австралійський дослідник фінансових ринків Т. Путніньш (*Tālis Putniņš*) класифікує форми маніпулювання за такими критеріями: маніпулювання на основі торгівлі (*trade-based*), на основі інформації (*information-based*) та на основі дій (*action-based*) [34, с. 954–956]. Ураховуючи близькість торгівлі на організованих ринках та на оптових енергетичних ринках, вказані форми маніпулювання з економічної точки зору характерні і для маніпулювань на таких енергетичних ринках, є тотожними. Про це свідчить і подібність підходів до розуміння маніпулювання на вказаних вище ринках у регулятивному законодавстві України та у міжнародних документах, що визначають особливості діяльності на них.

Якщо проаналізувати доктринальні підходи стосовно способів маніпулювання на організованих ринках, а також відповідних положень регулятивного законодавства, то вбачається, що доцільно виокремлювати такі способи маніпулювання на організованих ринках (вони, вочевидь, будуть характерними для маніпулювання на оптових енергетичних ринках:

1) *маніпулювання на основі торгівлі на організованих ринках*. Вказаний спосіб маніпулювання передбачено у пунктах 4–8 ч. 1 ст. 148 Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [238]. Він є найбільш

поширеним. Маніпулювання на основі торгівлі на організованих ринках спрямоване, зокрема, на штучне управління ціною фінансового інструменту безпосередньо на організованому ринку, що спонукає інвесторів купувати за завищеними цінами або продавати за заниженими цінами, на отримання вигоди з укладеного на організованому ринку контракту, зокрема, деривативного та договорів щодо фінансових інструментів та/або інших активів, допущених до торгів на організованому ринку, за ціною, що суттєво відхиляється від початкової ціни відповідного деривативного контракту, фінансового інструменту та/або активу;

2) *маніпулювання на основі інформації*, яка полягає у тому, що суб'єкт кримінального правопорушення поширює недостовірну інформацію про певні обставини на організованому ринку. Вказаний спосіб маніпулювання передбачено у п. 3 ч. 1 ст. 148 Закону № 3480-IV [238]. З цього законодавчого положення можна зробити ряд важливих висновків: засобом маніпулювання є інформація, яка не відповідає дійсності, зокрема, недостовірною інформацією; така інформація поширюється, тобто стає відома невизначеному колу осіб, через ЗМІ, у т. ч. через електронні ЗМІ; суб'єкт кримінального правопорушення повинен знати про недостовірність інформації; поширення такої інформації призводить або може призвести до введення в оману учасників ринку щодо ціни, попиту, пропозиції або обсягів укладених на організованих ринках фінансових інструментів та правочинів щодо них; ціни, попиту, пропозиції або обсягів торгів іншими активами, допущеними до торгів на організованих ринках; ціни, попиту, пропозиції або обсягів торгів на організованих ринках базовим активом фінансових інструментів; значення базового показника деривативного контракту;

3) *маніпулювання на основі дій на організованих ринках*. Такий спосіб маніпулювання включає випадки, коли учасник організованого ринку знав або повинен був знати, що його дії можуть вплинути на ціноутворення на цьому ринку. Цей тип маніпуляції включає наступне (але не обмежується ним): операції, які штучно впливають на ціни або обсяги, щоб створити враження

активності або руху цін фінансового інструменту, що є відхиленням від очікувань чесного та ефективного ринку, а також забезпечення контрольного, домінуючого становища у фінансовому інструменті для використання та маніпулювання ціною відповідного похідного інструменту та/або базового активу [39]. Вказаний спосіб маніпулювання передбачено у пунктах 1 та 2 ч. 1 ст. 148 Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [238]. Як убачається з аналізу вказаних нормативних положень, цей спосіб маніпулювання полягає у здійсненні чи намаганні здійснити певну дію на організованих ринках, а саме операцію чи надсилання заявки або котирування щодо укладення деривативних контрактів, купівлю або продаж фінансових інструментів та/або інших активів, допущених до торгів на організованих ринках або операції чи надсилання заявки або котирування щодо укладення деривативних контрактів, купівлю або продаж фінансових інструментів та/або інших активів, допущених до торгів на організованих ринках. При цьому вказані операції чи заявки надають або можуть надавати уявлення щодо поставки, придбання або ціни деривативного контракту, фінансового інструменту та/або активу, допущеного до торгів на організованих ринках, що не відповідають дійсності, та вчиняються одноосібно або за попередньою змовою групою осіб і призводять до встановлення інших цін, ніж ті, що існували б за відсутності таких операцій або заявок, або вчиняються шляхом вчинення умисних протиправних дій.

Окремі науковці, зокрема О. О. Дудоров, відзначають невдалість бланкетного способу описання ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК. Так, у відгуку офіційного опонента на дисертацію Т. В. Родіонової на тему: «Місце вчинення злочину за кримінальним правом України» цей вчений зазначає, що «перелік дії, які виступають формами маніпулювання на фондовому ринку, всупереч усталеним вимогам законодавчої техніки визначений в ст. 10-1 Закону «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [93, с. 480]. В іншій праці у співавторстві з Р. О. Мовчаном він пише, саме у кримінально-правовій нормі мали б бути встановлені чіткі орієнтири того, які дії є маніпулюванням. «Але замість цього при зверненні до

вказаної норми правозастосувач зустрічається з такими розпливчастими формулюваннями, як «намагання здійснити операції», «можуть надати уявлення», «цін, інші ніж ті, що існували б за відсутності таких операцій», «може призвести до введення в оману учасників ринку», «поширення недостовірної інформації, яку особа повинна була знати», «які не мають очевидного фінансового сенсу», «ціною, що має суттєве відхилення від ринкової» тощо» [91, с. 262].

На думку Г. З. Яремко, «бланкетна диспозиція в статті Особливої частини КК – це структурний елемент заборонної кримінально-правової норми, який безпосередньо лише абстрактно називає або описує окремі ознаки складу злочину, а для їх конкретизації відсилає (прямо чи опосередковано) до приписів інших галузей права, що можуть бути формалізовані у нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах та правових звичаях, і які виступають додатковою нормативною підставою кримінально-правової кваліфікації» [308, с. 45]. З огляду на класифікацію бланкетних диспозицій, яку запропонувала ця вчена, диспозиції ч. 1 ст. 222¹ та ч. 1 ст. 222² КК належать до такого виду, що містить пряму відсилку у формі вказівки на закон, оскільки у них передбачено крим. відповідальність за «умисні дії фізичної особи, що мають ознаки маніпулювання на організованих ринках, визначені законом» (ч. 1 ст. 222¹) та за «умисні дії осіб на енергетичному ринку (ринок електричної енергії та ринок природного газу), що мають ознаки маніпулювання на оптових енергетичних ринках, визначені законодавством у сфері енергетики» (ч. 1 ст. 222²). Деякі науковці, зокрема, В. Тертишник схиляються до думки, що положення ст. 222¹ КК суперечать ст. 22 Конституції України, засаді верховенства права та принципу правової визначеності, закріпленої, в міжнародних правових актах та правових позиціях ЄСПЛ [266, с. 283-288].

На наш погляд, точки зору вказаних науковців є дискусійними і ми не можемо з ними погодитися. Насамперед, на нашу думку, слід урахувувати, що «злочинність та караність діяння, а особливо його «інші крим.-правові наслідки», регулюються не лише нормами Особливої частини КК, а й Загальної частини КК.

У такому сенсі «законом про кримінальну відповідальність можна визнати чималу кількість конституційних кримінально-правових норм» [203, с. 99]. На прикладі ст. 222¹ КК доведено належний рівень бланкетності її диспозиції, що повною мірою стосується й ст. 222² КК.

По перше, Варшавська конвенція [136, с. 1–10] у Додатку серед інших злочинів називає «маніпулювання ринком». Оскільки це словосполучення йде у зв'язці з незаконним діянням з інсайдерською інформацією, можна припустити, що мається на увазі саме поведінка на ринку цінних паперів. Але який конкретно зміст вкладає Конвенція в поняття «маніпулювання ринком» - невідомо. Тому з формальної точки зору виконання умов Конвенції можна вважати криміналізацією будь-якого діяння, яке у національному законодавстві має назву «маніпулювання ринком». По-друге, зі змісту кримінально-правової норми випливає, що діяння як ознака злочину полягає у дії, що містить ознаки іншого діяння, а саме ознаки маніпулювання на організованих ринках / оптових енергетичних ринках. Теоретично можна зробити висновок про відсутність у законодавстві визначення забороненої форми поведінки, а саме про маніпулювання на організованих ринках / оптових енергетичних ринках, тобто про неможливість з'ясування точного змісту кримінально-правової норми, проте на практиці все виглядає по-іншому і на це є своє обґрунтування. Досвід вітчизняної практики застосування законодавства дає підстави стверджувати, що для правозастосувача такі «дрібниці» значення, на жаль, не мають. В цьому випадку навряд чи виникатимуть якісь питання. Отже, на наш погляд, ст. 222¹, як і ст. 222² КК не суперечать ст. 22 Конституції України, засадам верховенства права та принципу правової визначеності та підлягають застосуванню, оскільки:

- законодавча конструкція, що використана, відповідає усталеним прийомам законодавчої техніки та принципам кримінального права;
- відсутній жоден з прецедентів звернення з приводу визнання неконституційними вказаних статей;

– законодавча діяльність має чіткі обмеження, в т. ч. відповідність прийнятих законів / нормативно-правових актів Конституції України та чинним міжнародно-правовим актам, в іншому випадку закон не має права на існування;

– значна частина норм кримінального законодавства є бланкетними, що не стоїть на заваді їхнього застосування. Наприклад, йдеться про ст. 286 КК – порушення правил дорожнього руху. Попри бланкетний характер вказаної норми, вона широко застосовується на практиці, а з'ясування того, чи порушені відповідні правила можна встановити виключно із залученням експерта у кримінальному провадженні на підставі його висновку;

– впровадження та функціонування ст. 222¹ КК було обов'язковою вимогою FATF та забезпечило вихід України з чорного/сірого списку країн, де законодавчо не було врегульовано відносин на фондовому ринку [203, с. 99–100].

Що стосується наявності оцінної лексики у регулятивному законодавстві під час визначення поняття «маніпулювання», на що вказує О. О. Дудоров, то відзначимо таке.

За маніпулювання передбачені різні види юридичної відповідальності, які може застосовувати національний регулятор ринку цінних паперів в Україні – НЦКПФР. Більше того, «НЦКПФР є єдиним органом, зі спеціальними повноваженнями, виключної сфери застосування та діяльності, що здатен встановити наявність чи відсутність ознак маніпулювання на ринку цінних паперів. НЦКПФР, на підставі цього, має спеціальний статус – фактично організовує, координує та контролює діяльність всіх суб'єктів на ринку цінних паперів. Отже, єдиним законодавчо визначеним способом встановлення ознак маніпулювання є висновок НЦКПФР» [198].

Бланкетність диспозицій статей 222¹ та 222² КК, навпаки, дає нам чітке поняття та більш чіткі межі розуміння, в якому напрямку потрібно рухатися та які основні етапи в процесі доведення чи спростування вказаних складів кримінальних правопорушень [203, с. 100].

Водночас, норми інших галузей права не можуть замінювати кримінально-правову норму. Вони виконують субсидіарну, конкретизуючу функцію, уточнюють і доповнюють положення КК. На наш погляд, бланкетний спосіб формулювання диспозицій статей 222¹ та 222² КК є найбільш вдалим з огляду на динамічні зміни та постійний розвиток організованих ринків / оптових енергетичних ринків, що дозволяє використовувати ці статті КК тоді, коли треба встановити кримінальну відповідальність за порушення правил, що містять різноманітні приписи, заборони, вимоги, які описано та детально розкрито в інших нормативно-правових актах. Такі норми поведінки на організованих ринках / оптових енергетичних ринках можуть бути видані до набрання чинності законом про кримінальну відповідальність, що містить бланкетну диспозицію, одночасно з ним або після його видання; вони можуть змінюватися, вдосконалюватися, встановлювати виключення, але кримінально-правові норми у статтях 222¹ та 222² КК не будуть потребувати постійного внесення змін і доповнень до них [203, с. 102].

Таким чином, способи маніпулювання на організованих ринках/оптових енергетичних ринках, що роз'яснюються у регулятивному законодавстві України, при формулюванні яких використано бланкетний спосіб описання у диспозиціях ч. 1 ст. 222¹ та ч. 1 ст. 222² КК, відповідають вимогам законодавчої техніки, не порушують Конституцію України, міжнародні договори та практику ЄСПЛ, а самі ці способи можуть бути поділені на маніпулювання на основі торгівлі, маніпулювання на основі інформації та маніпулювання на основі дій.

3.3 Суб'єктивні ознаки маніпулювання у кримінальному праві України

Маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках а у спорті – це кримінальні правопорушення, що характеризуються суб'єктивними ознаками (суб'єктивною стороною та суб'єктом).

Умисний характер маніпулювання. Ще одна ознака маніпулювання, яка іманентно притаманна цьому слову в українській мові, вказує на те, що особа, яка вчиняє будь-який різновид маніпулювання діє умисно. Законодавець підкреслює таку загальну властивість маніпулювання, вказуючи у диспозиціях ч. 1 ст. 222¹, ч. 2 ст. 222² на умисний характер дій суб'єкта, попри відсутність зазначення на умисел у диспозиції ст. 369³ КК, наявність інших ознак кримінального правопорушення, окрім значення самого слова «маніпулювання», вказує власне на його умисний характер.

У теорії кримінального права склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК, характеризують як такий, що вчинено умисно без конкретизації виду умислу [128, с. 469, 472, 482, 484, 486]. Окремі науковці більш детально висвітлюють питання визначення форми вини у вказаному складі кримінального правопорушення. Так, на думку В. М. Киричка, О. І. Перепелиці, В. Я. Тація, суб'єктивна сторона у цьому випадку характеризується умисною або змішаною формами вини. Дії, що мають ознаки маніпулювання на фондовій біржі, завжди вчинюються умисно, а ставлення особи до зазначених у ст. 222¹ КК наслідків у виді заподіяння значної шкоди може бути умисним або необережним [192, с. 934]. Р. А. Волинець також вважає, що «вказівка на умисну форму вини вказує, що цей злочин може бути вчинений як з прямим так і з непрямим умислом. Вчинюючи умисні дії, що мають ознаки маніпулювання на фондовій біржі, службова особа учасника фондового ринку може бажати завдати значну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам потерпілих (наприклад, конкретному учаснику фондового ринку, який є конкурентом) або не бажати, але свідомо припускати її настання, коли головною метою його маніпулювань є інший результат, наприклад, одержання учасником фондового ринку, якого він представляє, прибутку у значних розмірах. Не виключені випадки коли винна особа взагалі не замислюється над можливими негативними наслідками своєї протизаконної гри на біржі або не має часу щоб їх прорахувати, та зосереджується виключно на досягненні певного результату (наприклад, уникненні збитків для конкретного учасника фондового ринку). У цих випадках

винна особа умисно вчинює дії, про які йдеться в диспозиції ст. 222¹ КК, а до наслідків ставиться з необережністю (у формі злочинної самовпевненості або недбалості). Тобто в цьому випадку має місце подвійна форма вини» [74, с. 303].

На думку О. С. Бондаренко, «з суб'єктивної сторони аналізований склад злочину характеризується прямим умислом та спеціальною метою: одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи». Одержанням слід вважати як отримання майна чи коштів у власність, так і отримання у користування (постійне чи тимчасове), а під третьою особою – фізичну чи юридичну особу [64, с. 216]. Аналогічний підхід відображено А. Б. Старкою [260, с. 156–157]. На думку В. В. Франчука, склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК, характеризується умисною формою вини, а саме прямим умислом [291, с. 42].

Характеризуючи суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222¹, погоджуємося з точкою зору Р. А. Волинця лише частково. Наша незгода пов'язується з визначенням форми вини стосовно суспільно небезпечного діяння, передбаченого цією статтею. Нагадаємо, що з точки зору цього науковця ставлення особи до суспільно небезпечного діяння може виражатися як у формі прямого, так і у формі непрямого умислу. Нагадаємо, що відповідна характеристика надавалася Р. А. Волинцем стосовно складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК в іншій редакції, аніж та, яка чинна на сьогодні.

Попри те, що законодавець використовує термінологію, що позначає наявність причинного зв'язку («призвело») у диспозиції ч. 1 ст. 222¹ КК, однак фактично об'єктивна сторона вказаного складу кримінального правопорушення складається з трьох діянь. Перші дві форми (а) умисні дії фізичної особи, що мають ознаки маніпулювання на організованих ринках, визначені законом, що призвели до отримання такою особою або третіми особами прибутку у значних розмірах; б) умисні дії фізичної особи, що мають ознаки маніпулювання на організованих ринках, визначені законом, що призвели до уникнення такими особами збитків у значних розмірах) сконструйовані законодавцем у вигляді

формальних складів кримінальних правопорушень, що накладає свій відбиток на трактування виду умислу. Як відомо, у ст. 24 КК ознаки умислу (як прямого, так і непрямого) сформульовано лише стосовно кримінального правопорушення з матеріальним складом.

З точки зору окремих науковців, кримінальне правопорушення з формальним складом може бути вчинено лише за наявності прямого умислу [154, с. 163–169], оскільки діяння є невід’ємним від бажання, отже, неможливе без нього [140, с. 61]. Р. В. Вереша, наприклад, пише про те, що «при аналізі умислу в злочинах із формальним складом вирішальне значення має вольове ставлення не до наслідків, а до самого діяння (його соціальної характеристики). особа, вчинюючи злочин із формальним складом, усвідомлює суспільну небезпечність вчинюваного діяння і бажає його вчинити. Тому вольовий момент умислу в злочинах із формальним складом визначається бажанням, спрямованим на вчинення суспільно небезпечного діяння» [68, с. 215] та робить висновок, що «у злочинах із формальним складом умисел характеризується усвідомленням суспільно небезпечного характеру вчинюваного діяння (інтелектуальний момент) та бажанням його вчинити (вольовий момент)» [68, с. 229].

Окремі вітчизняні дослідники не підтримують вказаного підходу та зазначають, що «заперечення наявності непрямого умислу у злочинах з формальним складом є необґрунтованим та детермінованим невизначеністю наслідків у таких діяннях» [52, с. 153]. Проте погодитися з таким підходом не вбачається можливим. Адже законодавець, передбачаючи кримінальну відповідальність лише за вчинення суспільно небезпечного діяння, виніши тим самим наслідки за межі такої конструкції, як склад кримінального правопорушення, вочевидь, мав намір продемонструвати і відмінності у суб’єктивному ставленні особи до вчиненого діяння порівняно зі складом правопорушення, де наслідки передбачені. Адже у разі закріплення лише одного діяння у диспозиції статті Особливої частини КК законодавець підкреслює, що особа бажає його вчинити, зосередивши всі зусилля саме на такому діянні. Адже вина – це поєднання різних психічних процесів людини, а саме її свідомості та

волі. Вчиняючи маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті, винуватий, насамперед, усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, що проявляється, зокрема в охопленні своїм умислом характер об'єкта посягання, розуміє, на який порядок суспільних відносин він посягає, включаючи й чітке усвідомлення безпосереднього об'єкта складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹, 222² та 369³ КК.

Лише особа, яка наділена ознаками спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, володіє знаннями про сам порядок відносин у суспільстві, що охороняється нормами статей 222¹, 222², 369³ КК, знає механізм спричинення йому шкоди, обізнана з напрямками впливу на такий об'єкт. А тому лише така особа знає, в який спосіб можна маніпулювати на організованому чи оптовому енергетичному ринку, а також ходом чи результатами офіційного спортивного змагання.

Вважаємо, що маніпулювання з формальним складом може бути вчинено виключно з прямим умислом, за якого суб'єкт кримінального правопорушення усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає, що скоює власне таке діяння та бажає його вчинити.

Аналогічними є й міркування стосовно виду умислу у разі вчинення маніпулювання у сфері господарської діяльності, що спричинило суспільно небезпечні наслідки (матеріальний склад), а саме умисні дії фізичної особи, що мають ознаки маніпулювання на організованих ринках / оптових енергетичних ринках, визначені законом, якщо це заподіяло значну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб / тяжкі наслідки.

Таким чином, не погоджуючись з точкою зору Р. А. Волинця, що ставлення до діяння у разі вчинення злочину, передбаченого ст. 222¹ КК, може виражатися як у формі прямого, так і непрямого умислу, вважаємо, що у разі вчинення особою маніпулювання у сфері господарської діяльності, що спричинило суспільно небезпечні наслідки, визначені у диспозиціях статей 222¹ та 222² КК,

ставлення винуватого до вчиненого діяння (маніпулювання) може мати форму лише прямого умислу.

Щодо ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків, що передбачені у диспозиціях статей 222¹ та 222² КК, то слушною є думка попередніх дослідників, що ставлення до наслідків може бути необережним (у вигляді злочинної самовпевненості та злочинної недбалості).

Проте, враховуючи те, що превалюючим все ж є ставлення особи до суспільно небезпечного діяння, кримінальні правопорушення, передбачені статтями 222¹ та 222² (у разі, якщо вони сконструйовані як матеріальні), слід вважати такими, що вчинені умисно.

Отже, маніпулювання є умисною дією, що вчиняється за наявності прямого умислу.

Окрім того, як йшлося вище, маніпулювання характеризується корисливою цілеспрямованістю. Це означає, що кінцева мета будь-якого маніпулятора полягає у тому, щоб отримати вигоду або для себе, або для третіх осіб, чи уникнути збитків у результаті дій, які становлять собою маніпулювання та які характеризувалися у попередніх підрозділах роботи. При цьому, для маніпулювання у сфері господарської діяльності характерний ще й мета омани іншої особи (групи осіб) ринків капіталів та організованих ринків, оптових енергетичних ринків. Однак така мета є проміжною, а будь-який вид маніпулювання у сфері господарської діяльності характеризується корисливою спрямованістю, яку визначає у цілому корислива мета, яку переслідує особа, яка вчиняє маніпулювання чи то у спорті, Проте, проаналізувавши регулятивне законодавство у сфері ринків капіталів та організованих ринків, оптових енергетичних ринків, у т. ч. міжнародні акти, неважко помітити, що у ньому вказується не лише кінцева цілеспрямованість протиправного впливу на цих ринках, а й проміжна, що має форму омани в іншої особи (групи осіб) на відповідних видах ринку.

В українській мові слова «омана» та «обман» фактично ототожнюються. Так, «омана» - це «хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним,

викривленим відображенням її органами чуття; уявний образ чого-небудь, що помилково сприймається як дійсний // стан людини, коли вона помилково сприймає що-небудь уявне за дійсне // те саме, що обман» [206], а обман – «неправдиві слова, вчинки, дії; хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним, викривленим відображенням її органами чуття; омана» [197].

Безпосередньо у КК вживається переважно термін «обман», а термін «омана» - лише у ст. 384 КК. Мета омани у контексті маніпулювання (ст. 222¹ КК) названа у регулятивному законодавстві, але не у КК, і характерна для способів маніпулювання на організованих ринках. З огляду на це мета омани у цьому випадку виконує проміжну роль, а саме маніпулювання має корисливу спрямованість.

Таким чином, маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті – це кримінальне правопорушення, що вчиняються з прямим умислом та характеризуються корисливим мотивом, який полягає у бажанні отримання чи в отриманні неправомірної вигоди або в уникненні матеріальних витрат. Маніпулювання (статті 222¹, 222² КК), окрім того, характеризується наявністю мети омани контрагента на організованих ринках або на оптових енергетичних ринках. З огляду на підпорядкований характер мети омани будь-який вид маніпулювання – це кримінальне правопорушення, що вчиняється за наявності корисливого мотиву.

Суб'єкт маніпулювання. Важливим та обов'язковим елементом будь-яких складів кримінальних правопорушень є суб'єкт, тобто фізична осудна особа, яка вчинила правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК). У випадках, передбачених статтями Особливої частини КК, правопорушення може бути вчинено спеціальним суб'єктом, тобто фізичною осудною особою, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК).

З аналізу формулювань диспозицій ч. 1 ст. 222¹, ч. 1 ст. 222² та частин 1, 3 ст. 369³ КК вбачається, що законодавець по-різному підійшов до формулювання

суб'єкта цих кримінальних правопорушень. Так, у чинних редакціях ч. 1 ст. 222¹, ч. 1 ст. 222² КК йдеться про фізичну особу. На момент включення відповідної норми до КК суб'єкт вказаного правопорушення визначався як службова особа учасника фондового ринку. Його характеристика була надана в одній з наших публікацій [201, с. 220], підходи в якій не втрачають своєї актуальності донині.

На думку В. М. Клочка, «суб'єктів злочину, передбаченого ст. 222¹ КК, залежно від характеру діяння можна класифікувати наступним чином: особи, які використовують інсайдерську інформацію для власних потреб або для потреб третіх осіб; особи, які спотворюють цінові механізми при здійсненні операцій з фінансовими інструментами; особи, які розповсюджують інформацію хибну або таку, яка уводить в оману [128, с. 167–168]. При цьому «суб'єктом маніпулювання на фондовому ринку є службові особи торгівців цінними паперами, як правило, фронт-офісу, відмінною рисою яких є те, що вони сертифіковані особи, які безпосередньо працюють на ринку з клієнтами щодо купівлі-продажу цінних паперів або фінансових інструментів, а також фахівці-організатори торгівлі на ринку цінних паперів» [128, с. 142]. Характеризуючи вказану норму у попередній редакції, цей дослідник пише, що «чітке визначення спеціального суб'єкта маніпулювання на фондовому ринку та бланкетність зазначеної статті унеможлиблює притягнення до відповідальності іншої особи, яка поширила інформацію через засоби масової інформації або будь-якими іншими способами, що ввело в оману учасників ринку щодо ціни, попиту, пропозиції або обсягів торгів фінансових інструментів на фондовій біржі, що не відповідають дійсності, зокрема поширила недостовірну інформацію» [128, с. 149].

В. М. Киричко, О. І. Перепелиця та В. Я. Тацій вважають, що суб'єктом правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК, може бути службова особа учасника фондового ринку, яка досягла 16-річного віку. Ця особа підпадає під визначення службової особи, зазначене у ч. 3 ст. 18 КК, виконує функції службової особи в юридичній особі, яка здійснює професійну діяльність на фондовому ринку (ринку цінних паперів) [193, с. 349]. Тобто, ці науковці

пропонують визнати суб'єктом цього кримінального правопорушення службову особу лише професійного учасника фондового ринку.

На думку Р. А. Волинця, суб'єктами правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК, «можуть бути: керівники, заступники керівників, начальники структурних підрозділів торговців цінними паперами, які безпосередньо здійснюють торгівлю цінними паперами, інші керівні посадові особи торговців цінними паперами, сертифіковані фахівці торговця цінними паперами, його відокремлених та/або спеціалізованих структурних підрозділів, які безпосередньо здійснюють діяльність з торгівлі цінними паперами та уповноважені представники учасників біржових торгів. Крім того, суб'єктом маніпулювання на фондовому ринку, у певних випадках, може бути службова особа будь-якого учасника фондового ринку» [76, с. 93].

У нашій попередній публікації, про яку вже згадувалося, було зроблено висновок, що «суб'єктами злочину передбаченого ст. 222¹ КК, можуть бути керівники, заступники керівників, начальники структурних підрозділів торговців цінними паперами, які безпосередньо здійснюють торгівлю цінними паперами, інші керівні посадові особи торговців цінними паперами, а також службова особа будь-якого учасника фондового ринку виключно у випадку вчинення порушення, передбаченого п. 3 ч. 1 ст. 10 Закону «Про державне регулювання ринку цінних паперів», яка передбачає таку форму маніпулювання, як «поширення інформації через ЗМІ, зокрема електронні ЗМІ, або будь-якими іншими способами, яке призводить або може призвести до введення в оману учасників ринку щодо ціни, попиту, пропозиції або обсягів торгів фінансових інструментів на фондовій біржі, що не відповідають дійсності» [201].

Диспозиція ч. 1 ст. 222¹ КК сформульована у такий спосіб, що вказівка на спеціальні ознаки суб'єкта з неї виключена. Однак це не означає, що суб'єкт вказаного правопорушення – загальний. Адже участь в організованих ринках можуть брати лише особи, наділені спеціальними ознаками. А тому суб'єкт правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК – спеціальний. Погоджуючись з В. М. Ключком, відзначимо, що виключення спеціальних ознак з диспозиції ч. 1

ст. 222¹ КК було закономірним, оскільки вони не корелювали з бланкетним способом викладення цієї диспозиції, а також з тим, що далеко не всі види маніпулювання, визначені регулятивним законодавством, могла вчинити лише службова особа учасника фондового ринку. Окрім того, мали місце певні неузгодженості стосовно співвідношення поняття «службова особа», яке використовувалося у ст. 222¹ КК та поняття «посадова особа», що було вжито у регулятивному законодавстві.

Для того, щоб з'ясувати, хто може виступати суб'єктом правопорушень, передбачених як ст. 222¹, так і ст. 222² КК, слід звертатися до положень регулятивного законодавства. Ураховуючи тлумачення поняття «організовані ринки», суб'єктами цього правопорушення може бути учасник професійної діяльності на організованих ринках капіталу (ст. 41. Згідно з ч. 3 ст. 41 Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»), професійна діяльність на ринках капіталу – це діяльність АТ, ТОВ або ТДВ з надання фінансових та інших послуг на ринках капіталу під час здійснення будь-якого виду діяльності, а саме діяльності з торгівлі фінансовими інструментами; діяльності з організації торгівлі фінансовими інструментами; клірингової діяльності; депозитарної діяльності; діяльності з управління активами інституційних інвесторів; діяльності з управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю; діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів (частини 1, 2 ст. 41) [238].

Системне та історичне тлумачення ст. 222¹ КК дозволяє дійти висновку, що у чинній редакції суб'єкт цього правопорушення – загальний. Адже у попередній редакції цієї статті містилася спеціальна ознака суб'єкта – службова особа учасника фондового ринку, яка на сьогодні виключена. Така редакція цієї ознаки кримінального правопорушення викликала дискусії з огляду на те, що окремі форми маніпулювання може виконувати не лише спеціальний, а й загальний суб'єкт. Йдеться про поширення через ЗМІ, у тому числі електронні ЗМІ, або будь-яким іншим способом інформації, що не відповідає дійсності, зокрема недостовірної інформації, у разі коли особа, яка поширила

таку інформацію, знала або повинна була знати про недостовірність такої інформації, що призводить або може призвести до введення в оману учасників ринку (п. 3 ч. 1 ст. 148 Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»). Що стосується інших форм маніпулювання, визначених регулятивним законодавством України, то з їх системного тлумачення вбачається, що все ж таки особа, яка може їх виконати, характеризується певними спеціальними ознаками, що мають латентний характер, оскільки не передбачені ні у регулятивному, ні тим більше у КК. Такі спеціальні ознаки безпосередньо впливають з формулювань способів маніпулювання, а саме «здійснення операції чи надсилання заявки або котирування щодо укладення деривативних контрактів, купівлю або продаж фінансових інструментів та/або інших активів», «укладання деривативних контрактів, купівля або продаж фінансових інструментів та/або інших активів» тощо.

Наприклад, згідно з Регламентом організації та проведення аукціонів з укладення деривативних контрактів, які не є фінансовими інструментами, та вчинення правочинів щодо деривативних контрактів на товарній біржі – ТОВ «Українська універсальна біржа», заявка – це електронний документ в СЕТОД, оформлений за встановленою Біржею формою, що може містити Заявку на проведення електронного аукціону, Заявку на участь в електронному аукціоні, яку, відповідно, може подати учасник торгів (учасник аукціону), тобто особа, заявка на участь в аукціоні якої не була відхилена замовником. При цьому, як указано у п. 2.1 цього Регламенту, учасниками аукціонів з укладання деривативних контрактів, які не є фінансовими інструментами, а також вчинення правочинів щодо деривативних контрактів є юридичні особи, які набули статусу члена Біржі відповідно до вимог цього Регламенту шляхом укладення договору оренди біржового місця на Біржі, отримали доступ до ЕТС, а також виявили намір прийняти участь в аукціоні [250].

На нашу думку, виконавцем більшості способів маніпулювання на організованих ринках може бути особа, яка здійснює такі види професійної діяльності, як діяльність з торгівлі фінансовими інструментами, а також

з організації торгівлі фінансовими інструментами. Інші професійні учасники організованих ринків можуть виступати співучасниками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222¹ КК.

Отже, у разі, коли не всі способи вчинення кримінального правопорушення може вчинити спеціальний суб'єкт, у диспозиції статті Особливої частини КК недоцільно передбачати спеціальні ознаки суб'єкта правопорушення, надавши можливість у кожному конкретному випадку встановлювати наявність таких ознак правозастосовному органу. Таке правило зробить норму гнучкою, створить передумови для правильної кримінально-правової кваліфікації та допоможе уникнути вчинення правозастосувачем зайвих процесуальних дій під час встановлення кола тих обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Що стосується суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 222² КК, то відповідна ознака має свої особливості формулювання. У диспозиції ч. 1 цієї статті, на відміну від ч. 1 ст. 222¹ КК, вказано не на фізичну особу, а на особу. Однак у ч. 3 примітки цієї статті зазначено, що суб'єктом злочину у ст. 222² є фізична особа, яка вчинила дії, передбачені цими статтями, або у разі вчинення таких дій юридичною особою – фізична особа, яка самостійно або як член колегіального органу юридичної особи уповноважена на виконання функцій з представництва юридичної особи та/або прийняття рішень від імені юридичної особи та/або здійснення контролю за діяльністю юридичної особи. Таке формулювання є аргументом на користь того, щоб передбачити у ст. 96³ КК можливість застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у разі вчинення уповноваженою особою цієї юридичної особи кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹ та 222² КК.

Вважаємо формулювання суб'єкта правопорушення, передбаченого у ч. 3 примітки ст. 222² КК зайвим, що доцільно виключити з одночасною вказівкою у диспозиції ч. 1 ст. 222² КК на фізичну особу як на суб'єкта кримінального правопорушення.

З огляду на відсутність належного регулювання діяльності на оптових енергетичних ринках, а також урахування формулювання суб'єкта правопорушення у диспозиції ч. 1 ст. 222² КК як фізичної особи, доходимо висновку, що суб'єкт у цьому випадку – загальний.

На відміну від маніпулювання у сфері господарської діяльності, суб'єкт маніпулювання у спорті – спеціальний. Згідно з приміткою ст. 369³ КК суб'єктом правопорушення у цій статті є особи, зазначені в ч. 2 ст. 17 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань». У ч. 2 ст. 17 цього Закону вказано, що суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення, що впливають на результати офіційних спортивних змагань, є особи, зазначені в ч. 3 ст. 6 цього Закону, які вчинили корупційні правопорушення; особи, які порушили заборону, встановлену в ч. 4 ст. 8 цього Закону; особи, які примушували чи підбурювали цих суб'єктів до правопорушення або вступили з ними у змову. Таким чином, безпосередньо зі змісту вказаного положення перелік осіб, які можуть бути суб'єктом маніпулювання у спорті, встановити фактично неможливо, а слід звертатися до інших статей цього Закону. Посилання на різні статті, з першого погляду, може описувати різний перелік суб'єктів кримінальних правопорушень. Проте і в ч. 3 ст. 6, і в ч. 4 ст. 8 цього Закону вказано, що правопорушення, передбачене ст. 369³ КК, можуть вчиняти спортсмени, особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, а також посадові особи у сфері спорту [233].

Недоліком законодавчої техніки КК З. А. Загинеї вбачає т. зв. подвійну бланкетність, яка фактично має місце у примітці ст. 369³ КК [104, с. 19]. Без шкоди для змісту та з метою уникнення такого подвійного відсилання до різних статей одного і того ж нормативно-правового акта, вважаємо більш правильною безпосередню вказівку на спортсменів, осіб допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, а також посадових осіб у сфері спорту, а не на статті Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань».

На думку О. С. Бондаренко, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК – диференційований. І ним може бути як загальний, так і спеціальний суб'єкт (у випадку вчинення пасивного підступу) [64, с. 215]. Д. О. Анісімов вважає, що «суб'єктом злочину передбаченого ч. 1 та ч. 2 ст. 369³ КК може бути загальний суб'єкт ... , а передбаченого ч. 3 ст. 369³ КК – спеціальний суб'єкт, а саме спортсмен ..., особа допоміжного спортивного персоналу ..., посадова особа у сфері спорту» [51, с. 235–236]. К. П. Задоя пише про те, що «суб'єкт впливу на результати офіційних спортивних змагань з огляду на примітку ст. 369³ КК є загальним, окрім випадку, коли такий вплив здійснюється шляхом підкупу. В останньому випадку суб'єкт активного підкупу є загальним, а суб'єкт пасивного підкупу є спеціальним — спортсмен, особа допоміжного спортивного персоналу, яка бере участь у спортивному змаганні, або посадова особа у сфері спорту». При цьому він вказує на недолугість формулювання суб'єкта у примітці ст. 369³ КК. На думку цього науковця, у цій примітці «розмежовуються три групи осіб: 1) особи, вказані в ч. 3 ст. 6 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», які вчинили корупційне правопорушення (спортсмени, особи допоміжного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадові особи у сфері спорту, що порушили антикорупційну вимогу додержання правил чесної гри); 2) особи, які порушили заборону, встановлену в ч. 4 ст. 8 цього Закону (спортсмени, особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадові особи у сфері спорту, що порушили антикорупційну заборону розміщати ставки на спорт щодо результатів офіційного спортивного змагання, в якому вони (їх команда) беруть участь); 3) особи, які примушували чи підбурювали їх до цих правопорушень або вступили з ними у змову. Лише з огляду на об'єктивний зміст впливу на результати офіційних спортивних змагань та з урахуванням того, що за порушення заборони щодо розміщення ставок на спорт встановлено кримінальну відповідальність ч. 3 ст. 369³ КК, можна зробити висновок, що суб'єктами впливу на результати змагань можуть бути особи, зазначені вище у пунктах (1) та (3).

При чому вплив, який здійснюється шляхом примушування, підкупу чи вступу у змову, очевидно, може вчинятись і першими, і другими особами. Отже, у такі способи злочин може вчинятись загальним суб'єктом» [106]. Як пише В. В. Комар, «суб'єктом одержання неправомірної вигоди є особа, яка вдається до активного підкупу, оскільки вона це робить саме з метою одержання такої вигоди, як, до речі й особа, яка з цією ж метою вдається до примушування, підбурювання або вступає у змову із особою, зазначеною у ч. 3 ст. 6, ч. 4 ст. 8 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань». ... Висновок про те, що суб'єкт одержання неправомірної вигоди для себе чи для третьої особи внаслідок впливу на результати офіційних спортивних змагань є загальним, буде суперечити положенням базового Закону, відповідно до ч. 2 ст. 8 якого корупційним правопорушенням є отримання спортсменами, особами допоміжного персоналу чи посадовими особами у сфері спорту грошей, цінних паперів, іншого майна, користування послугами, отримання інших вигід і переваг внаслідок підкупу, примушування, підбурювання чи вступу у змову. Тобто одержання неправомірної вигоди згідно з цим Законом може вчинятися виключно спеціальними суб'єктами» [133, с. 107].

Таким чином, у науці кримінального права існують різні підходи стосовно розуміння того, хто є суб'єктом маніпулювання у спорті.

На нашу думку, тлумачити наявність ознак спеціального суб'єкта, передбаченого ст. 369³ КК, слід системно з положеннями Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань». Так, згідно з ч. 2 ст. 17 цього Закону, суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення, що впливають на результати офіційних спортивних змагань, є особи, зазначені в ч. 3 ст. 6 цього Закону, які вчинили корупційне правопорушення. Поняття ж корупційного правопорушення у сфері спорту вичерпно дається у ч. 3 ст. 8 Закону вказаного вище. Порівняння формулювання корупційного правопорушення у сфері спорту та диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК дозволяє зробити висновок, що всі без винятку форми протиправного

впливу вчиняються спеціальним суб'єктом. Хоча остання частина речення ч. 2 ст. 17 Закону «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» («особи, які примушували чи підбурювали цих суб'єктів до правопорушень або вступили з ними у змову») вказує на те, що у разі вчинення протиправного впливу у таких формах суб'єкт правопорушення – загальний. Отже, як бачимо, законодавець допустився певних неточностей стосовно визначення того, загальним чи спеціальним суб'єктом може вчинятися кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369³. Вказане можна усунути лише шляхом коригування формулювання цієї статті.

3.4 Відмінність маніпулювання (статті 222¹, 222², 369³ КК України) від шахрайства (ст. 190 КК України)

Як було зазначено у підрозділі 2.1, окремі науковці ототожнюють маніпулювання з шахрайством. В деяких КК зарубіжних країн маніпулювання відноситься законодавцем відповідних держав власне до підвидів шахрайства, оскільки розміщуються одразу ж після тих статей, що передбачають кримінальну відповідальність за шахрайство. У науковій літературі окремі науковці замість поняття «маніпулювання» вживають термін «шахрайство». Наприклад, П. М. Коваленко підготував комплексне дослідження запобігання шахрайству на фінансових ринках у біржовій торгівлі [130]. Водночас він пише про те, що необхідні спільні дії України та РЄ, спрямовані проти «шахрайського маніпулювання котирування на фінансових ринках» [130, с. 9]. Термінологічний зворот «шахрайське маніпулювання» цей автор використовує на наступних сторінках своєї праці [130, с. 45, 78, 99]. Окрім того, маніпулювання має ряд спільних ознак й з таким поняттям, як спекуляція, яке вже у КК не вживається. На нашу думку, між маніпулюванням, шахрайством та спекуляцією є істотна відмінність, яка впливає на необхідність виокремлення шахрайства та маніпулювання у самостійні складі кримінальних правопорушень.

Отож. Як зазначає Ю. Л. Шуляк, «у більшості іноземних держав шахрайство являє собою цілісний крим.-правовий інститут, який охоплює не тільки майнове шахрайство, а й шахрайство фінансове, податкове, комп'ютерне, телемаркетингове (тобто з використанням телефону, телеграфу, радіо, телевізора), через що шахрайськими способами вчиняється чимало інших злочинів, що посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони (і не тільки на власність)» [303, с. 7]. Проте, на наш погляд, вибудовування такого комплексного інституту як шахрайство, що об'єднує достатньо широке коло кримінальних правопорушень – це традиційний підхід зарубіжного нормотворення у галузі кримінального права. Для кримінального права України такий підхід нехарактерний. Власне для КК характерним є диференційований підхід стосовно виокремлення шахрайства як кримінального правопорушення проти власності та його підвидів, що посягають на інші об'єкти кримінально-правової охорони.

Маніпулювання як суспільно небезпечне діяння характеризується сукупністю істотних ознак, наведених вище. Ознаки шахрайства названо у диспозиції ч. 1 ст. 190 КК. Це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Окрім того, у теорії кримінального права виокремлюють інші ознаки складу шахрайства, які безпосередньо не названі законодавцем у диспозиції статті, однак впливають з її змісту [100, с. 12–13; 258, с. 10–12; 303, с. 11–13].

Які ж ознаки є спільними для шахрайства та маніпулювання? Маніпулювання, як і шахрайство, має спільну мету, а саме корисливу. При цьому ні у ст. 190, ні у статтях 222¹ та 222² КК така мета не передбачена, однак впливає з самої суті відповідних кримінальних правопорушень. При цьому, на відміну від шахрайства, при маніпулюванні корислива мета – кінцева, яка визначає цілеспрямованість усього суспільно небезпечного діяння. Проміжною ж метою маніпулювання у сфері господарської діяльності є введення в оману інших учасників організованих ринків, що не виступає необхідною ознакою шахрайства.

Шахрайство, як вказувалося вище, з об'єктивної сторони полягає у заволодінні майном або у придбанні права на майно, тоді як об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹ та 222² КК, полягає власне у маніпулюванні, що характеризується ознаками, які наводилися та описувалися вище. При цьому законодавець певним чином зміщує акцент, вказуючи на маніпулювання як на суспільно небезпечне діяння. Адже маніпулювання, як зазначалося вище, полягає у протиправному впливі на інших учасників організованого ринку, оптового енергетичного ринку або у спорті, тоді як шахрайство – це заволодіння майном або придбання права на майно.

Розмежувальною ознакою між відповідними складами кримінальними правопорушеннями виступає й предмет. Як передбачено у ст. 190 КК, таким предметом є майно або право на майно, тоді як предмет кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹, 222² та 369³ КК, не є обов'язковою ознакою цих складів. Він може бути встановлений лише шляхом аналізу регулятивного законодавства. Однак предмет не виступає обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, оскільки, як зазначалося вище, маніпулювання відбувається власне учасниками організованих ринків, оптових енергетичних ринків, спортивних змагань.

Відповідно й різними є об'єкти вказаних вище складів кримінальних правопорушень. Стосовно правопорушень, що аналізуються у цій праці, такі об'єкти характеризувалися вище. Шахрайство ж посягає на власність.

Розмежувальною ознакою слід визнавати й спосіб вчинення кримінальних правопорушень. Так, способом шахрайства є обман або зловживання довірою. Ці способи прямо названі у диспозиції ч. 1 ст. 190 КК. Способи маніпулювання у сфер господарської діяльності безпосередньо у тексті статей 222¹ та 222² КК не передбачені, однак перераховані у регулятивному законодавстві (стосовно маніпулювання на організованих ринках) та не визначені щодо маніпулювання на оптових енергетичних ринках (ст. 222² КК). Способи маніпулювання у спорті вичерпно перераховані у ст. 369³ КК. Це підкуп, примушування або підбурювання чи вступу у змову, порушення заборони розміщення ставок на

спорт. Способи маніпулювання у сфері господарської діяльності є більш варіативні порівняно зі способами шахрайства та не зводяться виключно до обману та зловживання довірою. Маніпулювання на організованих ринках може полягати у вчиненні таких дій, які не можна віднести ні до обману, ні до зловживання довірою. Загалом з огляду на неможливість описання вичерпного переліку способів маніпулювання у сфері господарської діяльності, через виникнення нових способів, зокрема, через діджиталізацію злочинного світу, використання високих технологій, штучного інтелекту, у тому числі, на організованих ринках, оптових енергетичних ринках, питання про способи маніпулювання на них залишається відкритим. Це ще є одним аргументом на користь бланкетного способу описання складу кримінальних правопорушень, передбачених статтями 222¹ та 222² КК, який використано у чинному КК.

Окрім того, як зазначають науковці та практики, для шахрайства характерним є добровільна передача потерпілим майна або права на майно під впливом обману та зловживання довірою. Це власне певним чином зближує шахрайство та маніпулювання у сфері господарської діяльності. Адже у разі вчинення шахрайства відбувається своєрідний протиправний вплив на потерпілого у формі обману чи зловживання довірою, який власне таким чином впливає на свідомість та волю потерпілого, що він сам передає свою майно або право на майно обвинуваченому, будучи переконаним у законності такої передачі. Що стосується маніпулювання у сфері господарської діяльності, то кримінально-правове значення має власне не добровільна передача, наприклад, фінансових інструментів, а власне вчинення таких дій маніпулятором, які вводять в оману іншого учасника ринку з тим, щоб досягнути своєї корисливої мети. Проте, на відміну від шахрайства, під час маніпулювання на ринках (організованих та оптових енергетичних) фактично має місце т. зв. фінансова (біржова) спекуляція, під якою розуміється спосіб одержання прибутку за рахунок різниці у цінових коливаннях вартості фінансових і матеріальних активів без утворення нової (додаткової) вартості у їх кругообігу, коли створюється ілюзія вартості у відриві від дійсної економічної реальності цін [123,

с. 127]. Як зазначає Т. Г. Кубах, «спекулятивний капітал функціонально проявляється через вкладення в короткострокові активи, – інакше спекулятивний прибуток не може бути отриманий. ... Особливою небезпекою спекуляції для фінансової безпеки держави є те, що «розгойдуючи» курс, трейдери фактично збільшують розрив між реальною вартістю цінних паперів та його спекулятивною ціною. Тим самим збільшують ймовірність різкого падіння капіталізації ринку цінних паперів, а отже і обсяги збитків учасників на ринку цінних паперів» [163, с. 82].

Описуючи сутність маніпулювань на організованих ринках, зарубіжні дослідники вказують на такі їх особливості. Дж. М. Кейнс (John Maynard Keynes), використовуючи для цього термін «спекуляція», відзначає, що такі дії мають на меті прогноз психології ринку. Спекулянт, купуючи інвестицію, покладає свої надії на вигідну для нього зміну в умовному базисі оцінки. Прагнення спекулянта зайняті не уточненням довгострокових прогнозів ймовірної вигоди від інвестиції, а тим, щоб передбачити зміни в умовній оцінці трохи раніше широкої публіки. Їх цікавить не реальна вартість інвестиції для людини, яка купує її з наміром утримувати її у себе, а те, як ринок оцінить цю інвестицію під впливом масової психології через певний проміжок часу (наприклад, через 3 місяці чи через рік) [123, с. 146, 150, 151]. Таким чином, на думку цього дослідника, такого фінансового спекулянта цікавить лише прогнозована ліквідність, тобто здатність товару бути проданим за більш високою ціною. На думку Н. Калдора (N. Kaldor), фінансова спекуляція – це купівля чи продаж блага з наміром його перепродажу (або повторної покупки) через проміжок часу, мотивована очкуванням на зміну ціни цього блага, а не вигодою від його використання [24, с. 12].

Як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками доведена позитивність помірних фінансових спекуляцій на організованих ринках. Як вважає Дж. М. Кейнс (*John Maynard Keynes*), фінансові спекуляції не заподіюють значної шкоди, якщо вони залишаються бульбашками на поверхні стійкого потоку підприємництва [123, с. 151]. Вони мають стабілізаційні властивості, що залежать від еластичності майбутніх очікувань учасників ринку з поправкою на

поточні ринкові ціни, а тому, як стверджує Н. Калдор (*N. Kaldor*), ефект спекулятивної активності у цьому сенсі корисний [24, с. 21]. На думку Т. Г. Кубах, «по-перше, завдяки помірним спекуляціям фінансові ринки набувають характеристики ліквідності. Спекулянти уособлюються з основною групою учасників вторинного ринку. Спекулятивні вкладення на вторинному ринку примножують попередньо вкладені кошти, в тому числі і населення, - результатом є збільшення платоспроможного попиту. По-друге, спекулянти перебирають на себе і переважну частину ринкового ризику, без якого не може бути і самої спекуляції» [163, с. 82].

Таким чином, з викладеного вище вбачається, що особа, яка маніпулює, зокрема, на організованих ринках, купує недооцінений актив при перевищенні пропозиції над попитом, а продає переоцінений актив, коли попит перевищує пропозицію. При цьому, як в одному, так і в іншому випадку він отримує прибуток та зацікавлений у зміні ціна на організованому ринку. Адже чим більше буде змінюватися ціна, тим більше буде змінюватися й його дохід. Тобто, з огляду на те, що під час маніпулювання у сфері господарської діяльності особа бере на себе економічні ризики, його бажання спрямоване на мінімізацію таких ризиків та збільшенню доходів при скороченні строку торгової операції. Саме такий мотив може підштовхнути учасника ринку до вчинення шахрайських дій, за якого маніпулювання є окремим випадком шахрайства. Тобто, маніпулювання у сфері господарської діяльності може бути шахрайським, однак шахрайство не може вважатися маніпулюванням.

Обов'язковою ознакою шахрайства з огляду на належність вказаного кримінального правопорушення до правопорушень проти власності, є спричинення суспільно небезпечних наслідків, а саме майнової шкоди власнику чи законному володільцю. Адже шахрайство за класичним розумінням у кримінальному праві вважається закінченим з моменту, коли винуватий має можливість розпорядитися викраденим, як своїм власним, тоді як маніпулювання визначається законодавцем закінченим по-різному. Так, маніпулювання у сфер господарської діяльності вважається закінченим у разі

спричинення значної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (статті 222¹ та 222² КК), а маніпулювання у сфері спорту – з моменту вчинення власне самого діяння (формальний склад).

Таким чином, шахрайство та маніпулювання (статті 222¹, 222², 369³ КК), хоча і є подібними, що визначає їх суміжний характер, однак характеризуються відмінними ознаками, установлення яких дає можливість стверджувати про доцільність збереження диференційованого підходу до виокремлення самостійних статей, в яких передбачається кримінальна відповідальність за ці правопорушення.

Висновки до розділу 3

На підставі кримінально-правової характеристики маніпулювання у кримінальному праві України зроблено такі основні висновки:

1. Родовою ознакою маніпулювання є протиправний вплив, який характеризується такими ознаками: 1) це активна поведінка (дія); 2) корислива цілеспрямованість; 3) вчиняється у формах, визначених КК та регулятивним законодавством України, у т. ч. міжнародними документами; 4) об'єктом маніпулювання є учасники організованих ринків / оптових енергетичних ринків; 5) може мати як прихований, так і відкритий характер.

2. Маніпулювання складається з відкритого та прихованого рівнів. Відкритий рівень передбачає свавільну активну поведінку маніпулятора, спрямовану на збудження ілюзій з боку інших учасників ринку, спортсменів, тощо, що спонукає останніх змінювати свою поведінку в умовах економічної раціональності (у разі маніпулювання у сфері господарської діяльності) чи в умовах дотримання правил чесної гри (у разі маніпулювання у спорті). Комплекс сваволі та ілюзій властивий як для самого маніпулятора, так і для особи / групи осіб, якими маніпулюють.

3. Недоліки формулювання способів маніпулювання у спорті та шляхи їх вирішення: 1) визначення складових підкупу (примушування та підбурювання) самостійними формами маніпулювання (недолік) → виключення з диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК вказівки на примушування та підбурювання (спосіб вирішення); 2) упущення вказівки на маніпулювання ходом спортивного змагання (недолік) → доповнення диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК таким положенням (спосіб вирішення); 3) використання терміна «результатів» у множині (недолік) → вживання цього терміна у диспозиції ч. 1 ст. 369³ КК в однині (спосіб вирішення).

4. На прикладі використання поняття «підкуп» у статтях Особливої частини КК зроблено висновок, що не порушує єдності термінології понятійного апарата КК використання у ньому однакових термінів для позначення різних понять. Підкуп як спосіб маніпулювання у спорті характеризується такими відмінними ознаками порівняно з іншими видами підкупу: 1) загальнокримінальний, а не корупційний характер; 2) спосіб вчинення правопорушення, а не самостійне кримінальне правопорушення; 3) передбачає лише активну поведінку суб'єкта (надання неправомірної вигоди), а пропозиція та обіцянка неправомірної вигоди становить собою готування чи замах до вчинення правопорушення; 4) матеріальний характер неправомірної вигоди; 5) суб'єкт підкупу – спортсмени, особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадові особи у сфері спорту.

5. Запропоновано відносити протиправне використання ексклюзивної спортивної інформації, яка стала відома особі у зв'язку з її службовим становищем, до способу маніпулювання у спорті, за що доцільно передбачити відповідальність у ст. 369³ КК, за умови, що це спрямовано на отримання такою особою неправомірної вигоди.

6. Домовленість є іманентною властивістю маніпулювання у спорті, що вчиняється задля отримання неправомірної вигоди чи ексклюзивної спортивної інформації. Домовленість реалізується у формі підкупу та одержання неправомірної вигоди, а не вступу у змову, як це передбачено у ч. 1 ст. 369³ КК. Запропоновано виключити вказаний спосіб протиправного впливу у спорті,

а також передбачити кримінальну відповідальність за «повноцінний» підкуп, а саме за прийняття пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди, та, відповідно, за прийняття пропозиції, прийняття обіцянки та одержання такої вигоди відповідним спеціальним суб'єктом.

7. Відмежувальною між ч. 1 ст. 172⁹⁻¹ КУпАП та ч. 3 ст. 369³ КК є така ознака, як суб'єкт. Суб'єктом адміністративного правопорушення є лише ті особи, яким заборонено робити ставки у спорті та які є заінтересованими сторонами офіційного спортивного змагання, а також беруть в участь у такому змаганні, а суб'єкт кримінального правопорушення – будь-яка особа, якій заборонено робити ставки на спорт, незалежно від того, чи належить вона до заінтересованих сторін офіційного спортивного змагання та від того, чи бере вона участь у такому змаганні.

У разі порушення заборони ставок на спорт визначеним у законодавстві суб'єктом наставатиме кримінальна відповідальність за ч. 3 ст. 369³ КК, а якщо має місце організація або проведення ставок на спорт без ліцензії на провадження відповідного виду діяльності з організації та проведення азартних ігор, що видається відповідно до закону, то особа підлягатиме кримінальній відповідальності за ст. 203² КК.

8. Запропоновано змінити формулювання способу маніпулювання у спорті, передбаченого у ч. 3 ст. 369³ КК, шляхом вказівки на те, що протиправним є здійснення протиправного впливу спортсменами, особами допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадовими особам у сфері спорту, а також членами їхніх сімей шляхом розміщення ставок на спорт з метою отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб.

9. Способи маніпулювання на організованих ринках / оптових енергетичних ринках, що роз'яснюються у регулятивному законодавстві України, при формулюванні яких використано бланкетний спосіб описання у диспозиціях ч. 1 ст. 222¹ та ч. 1 ст. 222² КК, відповідають вимогам законодавчої техніки, не порушують Конституцію України, міжнародні договори та практику

ЄСПЛ, а самі ці способи можуть бути поділені на маніпулювання на основі торгівлі, маніпулювання на основі інформації та маніпулювання на основі дій.

10. Маніпулювання у сфері господарської діяльності та у спорті – це кримінальне правопорушення, що вчиняється з прямим умислом та характеризується корисливим мотивом, який полягає у бажанні отримання чи в отриманні неправомірної вигоди або в уникненні витрат. Маніпулювання у сфер господарської діяльності, окрім того, характеризується наявністю мети омани контрагента на організованих ринках або на оптових енергетичних ринках. Однак з огляду на підпорядкований характер мети омани будь-який вид маніпулювання – це кримінальне правопорушення, що вчиняється за наявності корисливого мотиву.

11. У результаті системного та історичного тлумачення положень ст. 222¹ КК зроблено висновок, що у чинній редакції суб'єкт цього кримінального правопорушення – загальний.

12. Здійснено розмежування між шахрайством (ст. 190 КК) та маніпулюванням у сфері (статті 222¹, 222², 369³ КК). Виявлено такі розмежувальні ознаки, як об'єкт, предмет, суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, спосіб учинення та мета. Зокрема, визначено, що для шахрайства характерною є добровільна передача майна або права на майно від потерпілого до винуватого, що є обов'язковою складовою заволодіння майном або придбання права на майно, тоді як для маніпулювання характерний протиправний вплив на інших учасників організованого ринку, оптового енергетичного ринку або у спорті, за якого ні заволодіння майном, ні придбання права на майно не відбувається, а винуватий, зокрема, на коливаннях цін на ринках отримує прибуток та досягає своєї корисливої мети.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявилось у дослідженні кримінально-правової протидії маніпулюванню на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті, у результаті чого сформульовано такі висновки.

Кримінальні правопорушення, що полягають у маніпулюванні на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті, попри належність їх до кримінально-правових новел, мають той ступінь суспільної небезпеки, який є достатнім та необхідним для криміналізації відповідних діянь; що обумовлено важливістю об'єктів кримінально-правової охорони, які поставлені під охорону вказаних норм (фінансової, енергетичної, антикорупційної безпеки). Окрім того, вказані правопорушення посягають і на інші важливі цінності, зокрема, на моральні засади, що формуються у підростаючого покоління та порушуються у разі вчинення маніпулювання у спорті.

Для визначення безпосередніх об'єктів маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті взято за основу концепцію об'єкта кримінального правопорушення як порядку, встановленого у суспільстві за допомогою законодавства, необхідного для безпеки громадян. Визначено такі безпосередні об'єкти кримінальних правопорушень: правопорядок, встановлений у суспільстві за допомогою регулятивного законодавства, необхідний для забезпечення безпеки організованих ринків капіталу у частині недопущення маніпулювань на них (ст. 222¹ КК); необхідний для забезпечення енергетичної безпеки у частині недопущення маніпулювань на оптовому енергетичному ринку (ринку електричної енергії та ринку природного газу) (ст. 222² КК), необхідний для забезпечення антикорупційної безпеки у сфері спорту у частині виконання заборони маніпулювати спортивним змаганням (ст. 369³ КК). Доведено, що маніпулювання у спорті належить до правопорушень, пов'язаних з корупцією.

На основі аналізу суспільно небезпечних наслідків маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті встановлено ваду формулювання диспозицій ч. 1 ст. 222¹ та ч. 1 ст. 222² КК, в яких законодавець альтернативно з суспільно небезпечними наслідками передбачив причинно зумовлені з учиненням діянь отримання фізичною особою, яка вчинила умисні дії / умисні дії на енергетичному ринку, що мають ознаки маніпулювання на організованих ринках / на оптових енергетичних ринках, визначені законом / законодавством у сфері енергетики, прибутку у значних розмірах або уникнення такими особами збитків у значних розмірах. Доведено помилковість використання у цьому випадку терміна «призвело». Запропоновано застосувати уніфікований підхід стосовно визначення розміру шкоди, спричиненої маніпулюванням у сфері господарської діяльності. З урахуванням правил системного тлумачення правових норм, передбачених статтями 222¹ та 222² КК, та норм цивільного і господарського законодавства доведено, що шкода, спричинена маніпулюванням у сфері господарської діяльності, може мати форму як прямих збитків, так і упущеної вигоди.

Установлено особливості кримінальної відповідальності за маніпулювання у сфері господарської діяльності та спорту за законодавством зарубіжних країн. Зокрема, що маніпулювання спортивним змаганням віднесено до корупційних злочинів (хабарництва) (КК Франції, Іспанії, Болгарії, Швейцарії, Ізраїлю), способом такого маніпулювання є як активний, так і пасивний підкуп (КК Німеччини, Франції, Іспанії, Болгарії, Ізраїлю, Латвії); кримінальна відповідальність передбачена не лише за маніпулювання результатом, а й ходом спортивного змагання (КК Болгарії, Ізраїлю); наявність описання складів маніпулювання на організованих ринках безпосередньо у диспозиції статті, а не в регулятивному законодавстві.

З аналізу міждисциплінарного, доктринального та нормативного змісту поняття «маніпулювання» виявлено, що слова «маніпулювання», «маніпуляція» мають своє як загальноповсякденне, так і спеціалізоване (у конкретній галузі суспільних відносин) значення, а також нормативне значення, яке відрізняється.

Зокрема, йдеться про необхідність установлення прихованого впливу однієї особи на іншу як основної властивості маніпулювання. Виявлено, що у загальнозживаному значенні слово «маніпулювання» характеризується як прихованим, так і відкритим характером, на відміну від спеціалізованого значення указанного терміна, який здебільшого розуміється як прихований вплив маніпулятора. Доведено, що під час установлення змісту поняття «маніпулювання» у КК України слід виходити саме з загальнозживаного значення відповідного терміна, не відкидаючи окремих відмінностей, якими характеризується маніпулювання як суспільно небезпечне діяння.

Виокремлено родову ознаку маніпулювання, а саме протиправний вплив, який характеризується такими ознаками: 1) це активна поведінка (дія); 2) корислива цілеспрямованість; 3) вчиняється у формах, визначених КК України та регулятивним законодавством України, а також міжнародними документами; 4) об'єктом є учасники організованих ринків/оптових енергетичних ринків; 5) може мати як прихований, так і відкритий характер. Маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті – це кримінальні правопорушення, що вчиняються з прямим умислом та характеризуються корисливим мотивом, який полягає у бажанні отримати чи уникнути матеріальних витрат. Маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках, окрім того, характеризується наявністю мети омани контрагента на цих ринках. Однак з огляду на підпорядкований характер мети омани будь-який вид маніпулювання – це кримінальне правопорушення, що вчиняється за наявності корисливого мотиву.

Охарактеризовано структуру маніпулювання, яка складається з відкритого та прихованого рівнів. Відкритий рівень передбачає свавільну активну поведінку маніпулятора, спрямовану на збудження ілюзій з боку інших учасників ринку, спортсменів, тощо, що спонукає останніх змінювати свою поведінку в умовах економічної раціональності (у разі маніпулювання у сфері господарської діяльності) чи в умовах дотримання правил чесної гри (у разі маніпулювання у спорті). Доведено, що комплекс сваволі та ілюзій властивий як для самого

маніпулятора, так і для особи / групи осіб, якими маніпулюють. Адже лише та особа, воля якої знаходиться в стані сваволі, а свідомість – у стані ілюзій, здатна піддатися на маніпулятивні прийоми. Маніпулятор для досягнення власних корисливих спонукань використовує її універсальні психологічні збудники – прагнення до успіху та слави, до матеріальної вигоди.

Запропоновано шляхи вдосконалення підстави кримінальної відповідальності за маніпулювання ((статті 222¹, 222² та 369³ КК):

Стаття 45.

Примітка. ...

Кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 366², 366³, **369³** цього Кодексу.

Стаття 222¹. Маніпулювання на організованих ринках *капіталу*

1. Умисні дії фізичної особи, що мають ознаки маніпулювання на організованих ринках *капіталу*, визначені законом, ***спрямовані на отримання доходу у значному розмірі або на уникнення збитків у такому розмірі, або якщо вони призвели заподіяння значної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб,*** -

караються штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються штрафом від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. 1. Значним розміром (значною шкодою) у цій статті ***та у статті 222² цього Кодексу*** вважається розмір, який у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2. Тяжкими наслідками у цій статті вважається шкода, яка у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Стаття 222². Маніпулювання на енергетичному ринку

1. Умисні дії осіб на енергетичному ринку (ринку електричної енергії та ринку природного газу), що мають ознаки маніпулювання на оптових енергетичних ринках, **визначені законом, спрямовані на отримання доходу у значному розмірі або на уникнення збитків у такому розмірі, або якщо вони призвели до значної шкоди** охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, -

караються штрафом від двадцяти тисяч до шістдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються штрафом від шістдесяти тисяч до вісімдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 369³. Маніпулювання спортивним змаганням

1. **Здійснення протиправного впливу на хід та результат офіційного спортивного змагання шляхом пропозиції, обіцянки, надання, а також прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди, а також протиправного використання ексклюзивної спортивної інформації особою, яка стала відома їй у зв'язку зі службовим становищем, вчинене з метою отримання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи -**

караються штрафом від двохсот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від одного до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо офіційних спортивних змагань неповнолітніх або повторно, -

караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Здійснення протиправного впливу спортсменами, особами допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадовими особам у сфері спорту, а також членами їхніх сімей шляхом розміщення ставок на спорт з метою отримання неправомірної вигоди для себе чи третіх осіб, -

карається штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

Пізнання проблеми кримінальної відповідальності за маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті може бути продовжено у напрямках детальної характеристики складів кримінальних правопорушень, що полягають у маніпулюванні у сфері господарської діяльності та спорту, дослідження форм кримінально-правового реагування на маніпулювання у сфері господарської діяльності та спорту. Окрім того, у наукових працях важливо також з'ясувати питання кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень, що полягають у маніпулюванні на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті, а також вироблення заходів протидії цим правопорушенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. \$50 млн для інформатора: SEC виплатила рекордну винагороду інформатору. URL: <https://cutt.ly/uIVlnZP> (дата зверн. 01.09.2022).
2. «Футбольна корупція» формувалася в Україні десятиліттями – Холодницький. Офіційний сайт «Укрінформ». URL: <https://cutt.ly/TXVwxkx> (дата зверн. 01.09.2022).
3. Avgouleas Emilios E. The Mechanics and Regulation of Market Abuse: A Legal and Economic Analysis (Oxford, 2005; online edn, Oxford Academic, 1 Jan. 2010). URL: <https://cutt.ly/XXka91d> (дата зверн. 01.09.2022).
4. Avgouleas E. E. The Mechanics and Regulation of Market Abuse: A Legal and Economic Analysis / Oxford University Press, 2005. URL: <https://cutt.ly/GXkgcXh> (дата зверн. 01.09.2022).
5. Bengoetxea J. Ultima Ratio and the Judicial Application of Law. Oñati Socio-legal Series. 2013. № 3 (1). P. 107–124. URL: <https://cutt.ly/IL0s6Yn> (дата зверн. 01.09.2022)
6. Boss Philippe Vladimir. Tackling match-fixing in Switzerland: the new duties on International Sports Federations to monitor & report suspected match manipulations. Law in Sport. 2019. 31 July. URL: <https://cutt.ly/QIXc8ZM> (дата зверн. 01.09.2022).
7. Braiker H.B. Whos Pulling Your Strings? How to Break The Cycle of Manipulation. McGraw-Hill, 2004. 256 p.
8. Cargill, Incorporated, et al., Petitioners, v. Clifford M. Hardin, Secretary of Agriculture, Thomas J. Flavin, Judicial Officer by Appointment of the Secretary of Agriculture, and the United States Department of Agriculture, Respondents. № 20597. 452 F.2d 1154. United States Court of Appeals. URL: <https://cutt.ly/MCcsNDK> (дата зверн. 01.09.2022).
9. Code pénal République française. Dernière mise à jour des données de ce code: 31 décembre 2021. Version en vigueur au 19 janvier 2022. URL: <https://cutt.ly/eIXroiP> (дата зверн. 01.09.2022).

10. Codice Penale della Repubblica Italiana: Aggiornato al D.Lgs. 195/202. URL: <https://cutt.ly/vINTY9Q> (дата зверн. 01.09.2022).
11. Código Penal español. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Pena. URL: <https://cutt.ly/bObNwC0> (дата зверн. 01.09.2022).
12. Conn D. The Fall of the House of FIFA. Random House; 2017 Jun 8. URL: <https://cutt.ly/rKEwbXj> (дата зверн. 01.09.2022).
13. Cotton Prices. Hearings Before a Subcommittee of the Senate Committee on Agriculture And Forestry. Pursuant to S. Res. 142, 70th Cong., 1st Sess. United StatesGovernmentPrintingOffice. Washington. 1928. 142 p. URL: <https://cutt.ly/cZJvOH9> (дата зверн. 01.09.2022).
14. Criminal Code of the State of Israel: Israel: Law №. 626/1996, Penal Law. URL: <https://cutt.ly/NICrTRY> (дата зверн. 01.09.2022).
15. Criminal Code of the Swiss Confederation of 21 December 1937. URL: <https://cutt.ly/QIXmu6J> (дата зверн. 01.09.2022).
16. Czech Supreme Court of Justice. 17.10.2007. № 510/2007. National Courts and the enforcement of EU Law: The pivotale role of national Courts in the EU legal order. THE XXIX FIDE CONGRESS IN THE HAGUE 2020 CONGRESS PUBLICATIONS. URL: <https://cutt.ly/aCWF72o> (дата зверн.: 01.09.2022).
17. Easterbrook, F. H. Monopoly, manipulation, and the regulation of futures markets. *Journal of Business*. The University of Chicago Press, 1986. Vol. 59, № 2. P. 103–127.
18. Evolutions in sport related to corruption. UNODC - United Nations Office on Drugs and Crime. URL: <https://cutt.ly/LKEddEn> (дата зверн.: 01.09.2022).
19. Gilbert, C. L. Manipulation of Metals Futures: Lessons from Sumitomo. *Financial Economics*. CEPR: Discussion Paper №. 1537, 1997. URL: <https://cutt.ly/uZJWEYа> (дата зверн. 01.09.2022).
20. Global corruption report: sport. Transparency International. 2016. URL: <https://cutt.ly/FKEeenj> (дата зверн.: 01.09.2022).
21. Green Paper – For European Union Energy Policy, COM (94) 659, Brussels 23.02.1995. URL: <https://cutt.ly/qL2LMIf> (дата зверн. 01.09.2022).

22. Jareborg N. Criminalization as Last Resort (Ultima Ratio). *Ohio State Journal of Criminal Law*. 2005. 2 (2). P. 521–534. URL: <https://cutt.ly/3L0sMD7> (дата зверн. 01.09.2022).
23. Johnson, P. M.-B., Hazen Thomas Lee. *Commodities Regulation*. 2nd ed. Boston Little Brown, 1989. 890 p.
24. Kaldor, N. Speculation and economic stability. *The Review of Economic Studies*. 1939. Vol. 7. № 1. P. 1–27.
25. Kulke Ulli. Ancient Olympia was as corrupt as FIFA. URL: <https://cutt.ly/TKW4537> (дата зверн. 01.09.2022).
26. Lentz J. D. Effective handling of manipulative persons. Thomas, 1989. 100 p.
27. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. URL: <https://cutt.ly/II8lFVv> (дата зверн. 01.09.2022).
28. Liu Ke., Keung Lai K., Yen J., Zhu Q. A Model of Stock Manipulation Ramping. URL: <https://cutt.ly/LXkgbG0> (дата зверн. 01.09.2022).
29. Manipulation. MACMILLAN DICTIONARY. URL: <https://cutt.ly/SZvGGyA> (дата зверн. 01.09.2022).
30. Manipulation. URL: <https://cutt.ly/5ZvGIvA> (дата зверн. 01.09.2022).
31. Office of the Whistleblower SEC. URL: <https://cutt.ly/bIVjSpb> (дата зверн. 01.09.2022)
32. Oxford English Dictionary, second edition by John Simpson and Edmund Weiner, Clarendon Press, 1989, twenty volumes. URL: <http://www.oed.com/> (дата зверн. 01.09.2022).
33. Proto L. Who's pulling your strings? How to stop being manipulated by your own personalities. Wellingborough: Thorsons, 1989. 144p.
34. Putniņš T. J. Market manipulation: A survey. *Journal of Economic Surveys*. 2012. Vol. 26. № 5. P. 952–967.
35. Radim Bures (Transparency International – Czech Republic), Why sport is not immune to corruption (01.12.2008). URL: <https://cutt.ly/eCcd3yJ> (дата зверн. 01.09.2022).

36. Santa Fe Industries Inc., et al., Petitioners, v. S. William Green et al. №. 75-1753. 430 U.S. 462. 97 S.Ct. 1292. 51 L.Ed.2d 480. 23.03.1977. URL: <https://cutt.ly/nCcdFCt> (дата зверн. 01.09.2022).

37. Siering M., Clapham B., Engel O., Gomber P. A taxonomy of financial market manipulations: establishing trust and market integrity in the financialized economy through automated fraud detection. *Journal of Information Technology*. 2017. №. 3. P. 251–269. URL: <https://cutt.ly/2CcmDov> (дата відвідув. 01.09.2022).

38. Söderström R. Regulating Market Manipulation. An Approach to designing Regulatory Principles. Working paper 2011:1. Doctoral candidate in Capital Market Law. Faculty of Law. URL: <https://cutt.ly/tXkgQXh> (дата зверн. 01.09.2022).

39. Standard II(B) Market Manipulation. Standards of Practice Guidance. 2014. CFA Institute. URL: <https://cutt.ly/DXJznjQ> (дата зверн. 01.09.2022).

40. Szwedziak-Bork I. Energy Security as a Priority for CEE Countries. Is the King Naked? *Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies*. 2016. Vol. 9 (13). P. 95–119.

41. Van Dijk, Theun A. Ideology. A Multidisciplinary Approach. 1998, London: Sage. 275 p.

42. Vidal, L. Fighting Against the Manipulation of Sports Competitions: Report, Paris: University Paris 1 Panthéon-Sorbonne and the International Centre for Sport Security, Sorbonne. *Research Programme on Ethics and Sports Integrity*. URL: <https://goo.gl/qw7KZf> (дата зверн. 01.09.2022).

43. Walter S.G. Cookie S.W. Wywieranie wpływu przez grupy. Gdansk: DNT, 2007. 232 s.

44. What is energy security? *IEA*. URL: <https://cutt.ly/fL2L4bc> (дата зверн. 01.09.2022).

45. World Energy Assessment, energy and the challenge of sustainability, United Nations Development Programme. URL: <https://cutt.ly/7L2ZexW> (дата зверн. 01.09.2022).

46. Zuckerman M. O'Loughlin R. E. Narcissism and well-being: A longitudinal perspective. *European Journal of Social Psychology*. 2009. Vol. 39. Issue 6. P. 957–972
47. Азаров Д. С. Розуміння суспільної небезпеки злочину (за результатами соціологічного експерименту). *Наук. записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Т. 3. С. 3–18.
48. Андрушко П. П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: монограф. Київ: КНТ, 2007. 328 с.
49. Андрушко П. П. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні. Київ: ФОРУМ, 2004. 160 с.
50. Анісімов Д. О. Щодо визнання протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань корупційним злочином. *Напрями реформування кримінальної юстиції в Україні: мат-ли наук.-практ. семінару (м. Львів, 22 трав. 2020 р.)*. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ. С. 14–18.
51. Анісімов Д. О. Суб'єкт протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань. *Наук. вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2020. № 1. С. 233–237.
52. Арманов М. Г. Окремі питання визначення вини у злочинах з формальним складом. *Збірн. наук. праць Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди*. Серія «Право». 2012. Вип. 19. С. 151–154.
53. Афанасенко С. І. Віктимологічна профілактика шахрайства: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. академ. внутр. справ. Київ, 2013. 20 с.
54. Бабаніна В. В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08; Нац. академ. внутр. справ. Київ, 2021. 600 с.
55. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права (теоретико-прикладне дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08; Одеський держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2021. 476 с.

56. Бантишев О. Ф. Кримінально-правова боротьба з корупцією у спорті. *Юрист України*. 2018. № 1 (36). С. 9 – 13.
57. Бартош І. І. Про соціальну обумовленість криміналізації зловживань на оптових енергетичних ринках. *Юридичний бюлетень*. 2021. Вип. 23. С. 198–205.
58. Бартош І. І. Про суспільну небезпеку як критерій криміналізації зловживань на оптових енергетичних ринках. *Правнич. Часопис Донецьк. Нац. ун-ту ім. Василя Стуса*. 2021. № 2. С. 3–13
59. Бевз С. М., Волошин Д. В., Закревський О. І. Забезпечення енергетичної безпеки України: моногр. / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. Київ: НІМПБ, 2003. 264 с.
60. Берзін П. С. Злочинні наслідки в механізмі кримінально-правового регулювання: дис. ... д-ра юрид. наук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2010. 483 с.
61. Бигич О. Л. Порівняльне правознавство: природа та методологічне значення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 16 с
62. Бобошко Т. Вербальна реалізація маніпулятивного потенціалу оцінних реактивних висловлювань. *LINGUISTIC STUDIES*. Vol. 28. URL: <https://cutt.ly/NZvHr1M> (дата зверн. 01.09.2022).
63. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції в Україні: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08; Сумський держ. ун-т; Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ. Суми, 2021. 551 с.
64. Бондаренко О.С. Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань: кримінально-правова характеристика. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 213–217.
65. Бородін Ю. Ю. Поняття, ознаки та властивості правопорядку. *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ*. 2012. № 2 (1). С. 211–221.
66. Булатов А. С. Кримінальне маніпулювання під час шахрайства. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 203–213.

67. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
68. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: дис. ... д-ра юрид. наук; Академ. адвокатури України; Нац. академ. внутр. справ. Київ, 2017. 538 с.
69. Вирок Перемишлянського районного суду Львівської області від 20.01.2017 у справі № 449/613/15-к. URL: <https://cutt.ly/KX7QxEz> (дата зверн. 01.09.2022).
70. Вирок Рівненського районного суду Рівненської області від 20.10.2016 у справі № 570/2835/16-к (провадження № 1-кп/570/115/2016). URL: <https://cutt.ly/LZcpwd7> (дата зверн. 01.09.2022).
71. Висновок Головного науково-експертного управління на проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» (реєстр. № 2500 від 27.11.2019). URL: <https://cutt.ly/TZruIWD> (дата відвідув. 01.09.2022).
72. Вишневський М. Щоб збалансувати ринок, кожен має виробляти лише той обсяг, який продав. URL: <https://cutt.ly/iZsIgSO> (дата зверн. 01.09.2022).
73. Вітко О. Ю. Об'єкт і предмет злочинів у сфері емісії, розміщення або видачі цінних паперів та їх обігу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Вищий навч. заклад «Національна академія управління». Київ, 2014. 252 с.
74. Волинець Р. А. Кримінально-правова охорона фондового ринку: дис. ... д-ра юрид. наук; 12.00.08; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2018. 458 с.
75. Волинець Р. Система злочинів у сфері господарської діяльності з урахуванням останніх змін кримінального законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 184–189.
76. Волинець Р.А. Службова особа учасника фондового ринку, як суб'єкт злочину проти фондового ринку, передбаченого статтею 222-1 КК України. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е.О. Дідоренка*. 2018. № 1. С. 86–95.

77. Всесвітній антидопінговий кодекс / Всесвітнє антидопінгове агентство. Національний антидопінговий центр. Київ, 2015. URL: <https://cutt.ly/2Xksi8Z> (дата зверн. 01.09.2022).

78. Гаврильців М. Т. Інформаційна безпека держави в системі національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 200–203.

79. Гавриш С. Б. Криміналізація екологічних деликтів: оптимальна модель. *Проблеми государства и права Украины*: темат. сб. науч. тр. / отв. ред. В. Я. Таций. Киев: УМК ВО, 1992. С. 96–102.

80. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства: монограф. Київ, 2002. 634 с.

81. Гороховська О. В. Вбивство через необережність: проблеми кримінальної відповідальності: монограф. Київ: Вид-во ПАЛИВОДА А.В., 2007. 180 с.

82. Господарський кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://cutt.ly/lZvtlQB> (дата зверн. 01.09.2022).

83. Готін О. М. Випуск або реалізація недоброякісної продукції в умовах ринкової економіки: проблеми кримінальної відповідальності: монограф. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. 288 с.

84. Гребінь Н. В. Зміст маніпуляції як різновиду прихованого психологічного впливу. *Проблеми сучасної психології*. Збірн. наук. праць. 2013. Вип. 21. С. 80–91.

85. Гуторова Н. А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности: Раздел VII Особенной части Уголовного кодекса Украины с научно-практическим комментарием. Харьков: ООО «Одиссей», 2003. 256 с.

86. Гуторова Н. О. Диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності: сучасний стан і перспективи розвитку. Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10–11 жовт. 2013 р.). Харків, 2013. С. 74–78.

87. Данилевський А. О. Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань як корупційний злочин. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: мат-ли міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 09 груд. 2016 р.) / ред. кол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 172–174.

88. Дзюба А. О., Житний О. О. Корупція у сфері спорту (деякі кримінально-правові аспекти). *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*. Збірн. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 берез. 2017 р.). Харків. С. 67–68.

89. Домовленість. Словник української мови. Академічний тлумачний словник 1970–1980. URL: <https://cutt.ly/RXVwoAS> (дата зверн. 01.09.2022).

90. Дубно Т. В. Спосіб вчинення злочину за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2016. 216 с.

91. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Законодавство України про кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності – час визначитися зі стратегією розвитку. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 216–263

92. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: монограф. Київ: Юридична практика, 2003. 923 с.

93. Дудоров О. О. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ: Ваіте, 2022. 632 с.

94. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посібн. / За заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

95. Дудоров О.О. Узагальнення судової практики у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією (статті 172-4 172-9 КУпАП). Київ: Центр політико-правових реформ, 2009. 253 с. URL: <https://cutt.ly/bXVwUB0> (дата зверн. 01.09.2022).

96. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: монограф Київ: Юридична практика, 2003. 924 с.
97. Енергетична безпека / Урядовий портал. URL: <https://cutt.ly/ZZcLUFl> (дата зверн. 01.09.2022).
98. Енергетичні ресурси: Регулярна асоціація регуляторів енергетики (ERRA). URL: <https://cutt.ly/IL0mAQe> (дата зверн. 01.09.2022).
99. Євдокимов В. А. Новий ринок електричної енергії. Аналіз роботи «оператора ринку» з впровадження нової моделі. *Енергозбереження. Електроенергі. Електроаудит*. 2020. № 1 (151). С. 3–11.
100. Смелянов М. В. Кримінально-правова характеристика шахрайства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. 20 с.
101. Журба М. А. Публічне управління у галузі фізичної культури і спорту: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. 230 с.
102. Загиней З. А. Кримінально-правова герменевтика: монограф. Київ: Вид. дім «АртЕк», 2015. 380 с.
103. Загиней-Заболотенко З.А., Гладун О.З. Поняття чи перелк корупційних кримінальних правопорушень: чого потребує Кримінальний кодекс України? *Право України*. 2020. № 9. С. 242–255.
104. Загиней З.А. Окремі недоліки кримінально-правового реагування на порушення вимог фінансового контролю. *Наук. часопис Нац. академ. прокуратури України*. 2019. № 2. С. 14–31. URL: <https://cutt.ly/PX4t64v> (дата зверн. 01.09.2022).
105. Загнітко А. П. Комунікативно-стратегічні типи мовленнєво-мисленнєвих маніпуляцій: час Ведмедика Волдо. *Записки з українського мовознавства*. 2019. Вип. 26 (2). С. 203–216. URL: <https://cutt.ly/9ZvH19K> (дата зверн. 01.09.2022).

106. Задоя К. П. Науково-практичний коментар до статті 3693 Кримінального кодексу України «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань». *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 2. С. 146–157. URL: <https://cutt.ly/vZrunoD> (дата зверн. 01.09.2022).

107. Про товарні біржі: Закон України від від 10.12.1991 № 1956-ХІІ. URL: <https://cutt.ly/MX7Q31e> (дата зверн. 01.09.2022).

108. Зеленов Г. М. Злочини, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань (кримінально-правова характеристика): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Луганськ. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ, 2009. 227 с.

109. Злобин Г. А., Келина С. Г. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний. Проблемы правосудия и уголовного права: сб. ст. Москва: Ин-т гос-ва и права АН СССР, 1978. С. 106–109.

110. Кайдаш О. В. Сучасні тенденції розвитку фондового ринку України. *Науковий погляд: економіка та управління* 2019. № 3 (65). С. 80–89.

111. Калюга О. О. Фондовий ринок як елемент фінансового ринку. *Theory and Practice of Public Administration*. 2017. № 1 (56). С. 1–5.

112. Каменський Д. В. Відповідальність за економічні злочини у Сполучених Штатах Америки та Україні: порівняльно-правове дослідження: монограф. Київ: ВД «Дакор», 2020. 1128 с.

113. Каменський Д. В. Кримінально-правова охорона економічних відносин у США та Україні: компаративістське дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08; Луганськ. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Сєверодонецьк, 2022. 515 с.

114. Каменський Д. В. Повідомлення про корпоративний злочин у США: результат матеріального заохочення чи правосвідомої поведінки? *Право і суспільство*. 2014. № 1–2. С. 221–225.

115. Каменський Д. В. Законодавство ЄС про відповідальність за правопорушення на фондовому ринку: актуальний досвід. *Актуальні проблеми*

права та шляхи їх вирішення: Збірн. мат-лів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Кальміуські правові читання. (м. Маріуполь, 10 груд. 2018 р.): ДонДУУ, 2018. С. 42–46.

116. Кваша О. О. Надання–одержання неправомірної вигоди як особливий випадок співучасті. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені О. Е. Дідоренка*. 2014. № 2. С. 76–83.

117. Кваша О. Розгляд окремих корупційних злочинів крізь призму поняття необхідної співучасті. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1. С. 97–101.

118. Кваша О. О. Зміст поняття «необхідна співучасть» у кримінальному праві України. *Часопис Київського ун-ту права*. 2014. № 2. С. 274–277.

119. Кваша О. О. Необхідна спільність при наданні та одержанні неправомірної вигоди. *Антикорупційна політика України: актуальні проблеми забезпечення ефективності*: зб. мат-лів інтернет-конф. (м. Київ, 29 трав. 2015 р.). Київ: Нац. академ. прокуратури України, 2015. С. 193–196.

120. Кваша О. О. Розгляд окремих корупційних злочинів крізь призму поняття необхідної співучасті. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1 (3). С. 97–101.

121. Кваша О. О. Співучасть у злочині: сутність, структура та відповідальність: дис. доктора юрид. наук: 12.00.08; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2013. 467 с.

122. Кваша О. О. Особливості необхідної співучасті у корупційних злочинах. *Корупція як загроза національній безпеці України: попереджаємо, протидіємо, переслідуюмо*: мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 листоп. 2016 р.). Київ: Нац. академ. прокуратури України, 2017. С. 113–116.

123. Кейнс, Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс; пер. с англ. проф. Н. Н. Любимова. Москва: Гос. изд-во иностр. лит., 1948. 448 с.

124. Кириченко С. О., Данилов А. В. Вплив фінансових спекуляцій на економіку України. *Сучасні проблеми економіки та підприємництва*. 2014. Вип. 13. С. 126–133.

125. Кісілюк Е. М., Процюк О. В. Загальні засади кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 168–174.

126. Класифікація енергетичних ресурсів за даними Світової енергетичної ради. Worldenergy. URL: <https://cutt.ly/6L0b13R> (дата зверн. 01.09.2022).

127. Клопов І. О. Теоретичні аспекти класифікації енергетичних ресурсів. *Наук. вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 7. Ч. 2. С.10–14.

128. Клочко В. М. Кримінально-правова характеристика злочинів, що вчиняються службовими особами професійних учасників фондового ринку України (ст. ст. 222-1, 223-2, 232-1 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. академ. внутр. справ. Київ, 2015. 226 с.

129. Ковалевский М. М. Историко-сравнительный метод в юриспруденции и приемы изучения истории права. Москва: Типография Ф. Б. Миллера, 1980. 72 с.

130. Коваленко М. П. Запобігання шахрайству на фінансових ринках у біржовій торгівлі: дис. ... кан. юрид. наук: 12.00.08; Нац. академ. внутр. справ. Київ, 2005. 221 с.

131. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://cutt.ly/oX7n489> (дата зверн. 01.09.2022).

132. Козич І. В. Функції кримінально-правової політики: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08; Держ. вищ. нав. Заклад «Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника»; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Івано-Франківськ, 2020. 482 с.

133. Комар В. В. Поняття та види підкупу за кримінальним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2020. 249 с.

134. Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності: міжнар. документ ООН від 15.11.2000. URL: <https://cutt.ly/GCY3CV9> (дата зверн. 01.09.2022).

135. Конвенція проти корупції: міжнар. документ ООН від 11.12.2003. URL: <https://cutt.ly/MF0f4Vi> (дата зверн. 01.09.2022).

136. Конвенція про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму: міжнародний документ Ради Європи від 16.05.2005. URL: <https://cutt.ly/aXVuJPX> (дата зверн. 01.09.2022).

137. Конвенція проти маніпулювання спортивними змаганнями: міжнародний документ Ради Європи від 18.09.2014. URL: <https://cutt.ly/7IZPZXM> (дата зверн. 01.09.2022).

138. Концепція діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.1998 № 48. URL: <https://cutt.ly/LL2olHH> (дата зверн. 01.09.2022).

139. Копецька Ю. О. Сутність, основні види та класифікація енергетичних ресурсів як складові виробничого потенціалу підприємства. *Наук. вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія: Міжнародні економічні відносини та світлове господарство*. 2016. Вип. 7 ч. 2. С. 21–26.

140. Кораблева С. Ю. Вина как уголовно-правовая категория и ее влияние на квалификацию преступлений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2013. 212 с.

141. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. Москва: Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. 248 с.

142. Костенко А. Н. О законах природного права как первоисточнике законодательства об уголовной ответственности. *Актуальні проблеми*

кримінальної відповідальності: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10–11 жовт. 2013 р.). Харків, 2013. С. 79–83.

143. Костенко О. М. Злочин і відповідальність за нього у світлі соціального натуралізму (щодо соціально-натуралістичної доктрини кримінального правознавства). *Право України*. 2010. № 9. С. 31–39.

144. Костенко О. М. Роль доктрини в кримінальному праві. *Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку: мат-ли міжвуз. наук. студ. конф. (м. Косів, Івано-Франківська обл., 30 січ. – 2 лют. 2000 р.). Косів, 2000. Вип. 1. С. 26–28.*

145. Костенко О. М. Модернізація доктрини сучасної кримінології у парадигмі соціального натуралізму. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014, № 1 (2). С. 190–208.

146. Костенко О. М. Соціопатична особистість і концепція ексцесу в кримінології. URL: <https://cutt.ly/eXVqGk5> (дата зверн. 01.09.2022).

147. Костенко О. М. Концепція соціопатичної особистості в кримінології. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: збірн. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 берез. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2015. С. 9–13.*

148. Костенко О., Ландіна-Виговська А. Поняття об'єкта злочину: дискусію варто продовжити. *Право України*. 2008. № 4. С. 101–105

149. Кочерова І. О. Кримінальна відповідальність за зловживання впливом: соціальна обумовленість і склад злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Держ. наук.-досл. ін-т МВС України. Київ, 2012. 214 с.

150. Крижанівський Є. І., Гончарук М. І., Грудз В. Я. та ін. Енергетична безпека держави: високоефективні технології видобування, постачання і використання природного газу. Київ: Інтерпрес ЛТД, 2006. 282 с.

151. Крижановський А. Ф. Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2009. 42 с.

152. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ Ради Європи від 27.01.1999. URL: <https://cutt.ly/3F0gpoS> (дата зверн. 01.09.2022).

153. Кримінальне право (Особлива частина): підручн. у 2-х т. / А. О. Данилевський, Д. О. Калмиков, М. І. Хавронюк та ін.; за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ: Елтон-2, 2012. Т. 1. 2012. 780 с.

154. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / М. І. Бажанов та ін. / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с

155. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посібн. / В. К. Гришук, С. Г. Волкотруб, О. М. Омельчук, Д. К/ Виговський та ін.]; за ред. В. К. Гришука, О. М. Омельчука. Хмельницький: Хмельницький ун-т управління та права, 2016. 642 с.

156. Кримінальне право України: Особлива частина: підручн / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид. Київ: Право, 2015. 680 с.

157. Кримінальне право: Особлива частина: підручн/ / Г. М. Зеленов, М. В. Карчевський, Є. О. Письменський, М. І. Хавронюк та ін.]; за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ: Дакор, 2013. 786 с.

158. Кримінальний кодекс Латвійської Республіки. URL: <https://cutt.ly/JYQadQX> (дата зверн. 01.09.2022).

159. Кримінальний кодекс Литовської Республіки. URL: <https://cutt.ly/bYQafVx> (дата зверн. 01.09.2022).

160. Кримінальний проступок у доктрині і законодавстві: монограф. / авт. кол.: В. О. Туляков, Г. П. Пімонов, Н. І. Мітріцанта ін.]; за заг. ред. В. О. Тулякова. Одеса: Юрид. л-ра, 2012. 424 с.

161. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://cutt.ly/yX7moDN> (дата зверн. 01.09.2022).

162. Круглашов А. А. Політичне маніпулювання у президентських виборчих кампаніях в Україні (2004, 2010 рр). *Наук. записки Ін-ту політ. і*

етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2012. Вип. 5. С. 281–294. URL: <https://cutt.ly/hZvGNgw> (дата зверн. 01.09.2022).

163. Кубах Т. Г. Фінансова безпека держави під впливом розвитку ринку капіталу: дис. ... канд. економ. Наук: 08.00.08; Держ. вищ. навч. заклад «Укр. академ. банків. справи Національного банку України». Суми, 2012. 217 с.

164. Кузнєцова Є. А. Фінансово-правове регулювання діяльності професійних учасників ринку цінних паперів: дис. ... наук. ступ. д-ра філософії: 081 «Право»; Нац. академ. внутр. справ. Київ, 2021. 237 с.

165. Кузнєцова Є. А. Фінансово-правове регулювання діяльності професійних учасників ринку цінних паперів: дис. ... наук. ступ. д-ра філософії. Спец. 081 «Право»; Нац. академ. внутр. справ. Київ, 2021. 237 с.

166. Кулінська А. В. Державне управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки України: дис. ... д-ра ек. наук: 08.00.03; Одеський нац. політехнічний ун-т. Одеса, 2017. 322 с.

167. Кулінська А.В. Еволюція парадигми національної економічної безпеки в інтересах стратегічного забезпечення національної безпеки країни. *Вісник соціально-економічних досліджень*: зб. наук. праць. Одеса, 2015. Вип. 3 (58). С. 72–78.

168. Лисенко О. М. Правила проведення порівняльно-правових досліджень. *Порівняльно-правові дослідження*. 2011. № 1. С. 48–54.

169. Лихова С. Я. Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження): автореф. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2006. 39 с.

170. Ліпкан В.А Теорія національної безпеки: підручн. Київ: КНТ, 2009. С. 362–363.

171. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: дис. канд. юрид. наук. Харків, 2005. 218 с.

172. Миколенко О.М. Теоретичні основи дослідження шкоди, заподіяної злочином: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 221 с.

173. Митрофанов І. І., Гайкова Т. В. Загальна характеристика та види злочинів у сфері господарської діяльності. *Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського*. 2009. Вип. 4 (57). Ч. 2. С. 154–157.

174. Михайленко Д. Г. Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса, 2018. 505 с.

175. Михайленко Д. Концепція співвідношення давання та одержання хабара. *Право України*. 2010. № 5 С. 123–128.

176. Михайленко Д. Г. Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса, 2018. 505 с.

177. Михайлов В. В. Підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2021. 237 с.

178. Михайлов М. В. Корупційний підкуп: поняття, види та форми. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 17. С. 278–285.

179. Михайлов П. М., Климчук М. П. Судова комп'ютерно-технічна експертиза як спосіб виявлення корупційного складника під час розслідування протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 31 (70) Ч. 3 № 2 2020. С. 109–113.

180. Міжнародна конвенція про боротьбу з допінгом у спорті: міжнародний документ ЮНЕСКО від 18.11.2005. URL: <https://cutt.ly/nXksuAl> (дата зверн. 01.09.2022).

181. Мовчан Р. О., Парфенюк І. І. Доповнення Кримінального кодексу України статтями 222-2 та 232-2: критичний аналіз законодавчого рішення. *Наук. вісник Міжнар. гуманітарн. ун-ту. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 53. С. 86–90.

182. Мовчан Р. О., Бартош І. І. Про кримінально-правову адекватність криміналізації зловживань на оптових енергетичних ринках. *Правова держава*. 2022. № 45. С. 49–57.
183. Мойсик В.Р. Проблеми кримінальної відповідальності за шахрайство з фінансовими ресурсами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2002. 222 с.
184. Музыка А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. Київ: Логос, 1998. 322 с.
185. Музиченко М. В. Диверсифікація ринку природного газу ЄС в контексті забезпечення енергетичної безпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 08.00.02; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2018. 226 с.
186. Музыка А. А., Багиров С. Р. О проблеме казуальности в уголовном праве (в аспекте познания *sensu stricto*). *Российский ежегодник уголовного права*. 2012. № 6. С. 497–514.
187. Мусиченко О. М. Зрозумілість кримінального закону: дис. ... доктора філософії 081 – «Право»; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2020. 281 с.
188. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібн. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 512 с.
189. Навроцький В.О. Про можливість врахування неодержаних доходів як наслідків злочинів у сфері господарської діяльності. *Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності*: мат-ли наук.-практ. конф. Харків: Вид-во «Кроссруд», 2006. С. 61–64.
190. Наказателен кодекс на България. URL: <https://cutt.ly/JIXyvmH> (дата зверн. 01.09.2022).
191. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., переробл. та доповн. Київ: А.С.К., 2005. 848 с.
192. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. 2009. 964 с.

193. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком інтер, 2018. 1104 с.
194. Ніколаєнко С. Категорія психологічного впливу в соціології. *Світогляд – Філософія – Релігія: Зб. наук. пр.* Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. № 1 (1). <https://cutt.ly/fXjOt6m> (дата зверн. 01.09.2022)
195. НКРЕКП поновила позапланові перевірки підприємств енергетики та комунальних послуг. URL: <https://cutt.ly/uZocZEW> (дата зверн. 01.09.2022).
196. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. 2-е вид., виправ. Київ: «АКОНІТ», 2008. Т. 3: П–Я. 864 с.
197. Обман. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970 – 1980). URL: <https://cutt.ly/TFU3TH8> (дата зверн. 01.09.2022).
198. Одинець І. В. Види відповідальності за маніпулювання на фондовому ринку. *Пріоритетні напрями розвитку правової системи України*: мат-ли Міжн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25–26 січ. 2019 р.). Львів: Західноукраїнська Організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 41–43.
199. Одинець І. В. Іноземний досвід протидії маніпулюванням на фондових ринках. *Правові засади суверенного розвитку України в сучасних умовах*: мат-ли Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 01–02 лют. 2019 р.). Київ: Навч.-наук. Гуманітарний ін-т Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського, 2019. С. 67–71.
200. Одинець І. В. Підкуп як спосіб маніпулювання результатами офіційних спортивних змагань. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Юридичні науки. 2022. Вип. 11. С. 44–50.
201. Одинець І. В. Службова особа учасника фондового ринку як суб'єкт злочину, передбаченого статтею 222-1 КК України. *Теорія та практика сучасної юриспруденції*: мат-ли XIX Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 берез. 2019 р.). Т. 1. Харків: Асоціація випускників Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. С. 219–221.

202. Одинець І. В. Щодо протидії маніпулюванням на фондових ринках (зарубіжний досвід). *Актуальні проблеми держави і права. Збірн. наук. праць.* 2018. Вип. 81. С. 103–112.
203. Одинець І. Передумови криміналізації маніпулювання на фондовому ринку. *Публічне право.* 2018. № 4 (32). С. 95–102.
204. Одинець І. В. Маніпулювання результатами офіційних спортивних змагань. *International journal «LAW & SOCIETY».* 2021. Issue 4. С. 92–100.
205. Окрема думка судді А.П. Бущенко до постанови Верховного Суду від 27.09.2021 у справі № 570/2835/16-к (провадження № 51-1936кмп18). URL: <https://cutt.ly/IZcsrtL> (дата зверн. 01.09.2022).
206. Омана. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970 – 1980). URL: <https://cutt.ly/mFU3GGT> (дата зверн. 01.09.2022).
207. Онлайн-презентація щорічних аналітичних оцінок «Україна 2020–2021: невинуватені очікування, неочікувані виклики». URL: <https://cutt.ly/EZozHoN> (дата зверн. 01.09.2022).
208. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Навч. посіб. Київ: Академвидав, 2005. 448 с.
209. Офіційний вебсайт державного підприємства «Оператор ринку». URL: <https://cutt.ly/8Zvitaq> (дата зверн. 01.09.2022).
210. Панов М. І. Проблеми кримінальної відповідальності та її правового регулювання. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10–11 жовт. 2013 р.): Право, 2013.* С. 7–13.
211. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08; Одеськ. держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2019. 449 с.
212. Пащенко О.О. Чи може виступати єдність термінології як обов'язкова вимога до всіх кримінально-правових норм? *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2016. № 3. С. 98–108.

213. Пинаев А. А. Курс лекций по общей части уголовного права: в 2 кн. Харьков: Юрид. Харьков, 2001. Кн. 1. 290 с.
214. Письменський Є. О. Реалізація кримінально-правової політики шляхом криміналізації та декриміналізації: аналіз поточних законодавчих ініціатив. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 230–234.
215. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2017. 503 с.
216. Подорожна Т. С. Місце і роль порівняльно-правового методу в методології конституційного процесу. *Наук. часопис Київ. ун-ту права*. 2012. № 3. С. 108–112.
217. Пономаренко Ю. А. Кримінально-правова політика в Україні. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи: монограф. Київ: ВАІТЕ, 2015. 688 с.
218. Постанова Верховного Суду від 13.11.2018 у справі № 449/613/15-к (провадження № 51-1531км18). URL: <https://cutt.ly/xZcetgh> (дата зверн. 01.09.2022).
219. Постанова Верховного Суду від 27.09.2021 у справі № 570/2835/16-к (провадження № 51-1936кмп18). URL: <https://cutt.ly/KZcoNE4> (дата зверн. 01.09.2022).
220. Пояснювальна записка до проєкту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції»" (реєстр. № 2500 від 27.11.2019). URL: <https://cutt.ly/TZruIWD> (дата зверн. 01.09.2022).
221. Правила ринку «на добу наперед» та внутрішньодобового ринку, затверджених постановою НКРЕКП 14.03.2018 № 308 (у ред. постанови НКРЕКП від 24.06.2019 № 1169). URL: <https://cutt.ly/QX7EWyw> (дата зверн. 01.09.2022).
222. Прес-реліз SEC 2018 рік. URL: <https://cutt.ly/bX7ERH0> (дата зверн. 01.09.2022).

223. Про антидопінгову діяльність у спорті: Закон України від 26.01.2022 № 2011-IX. URL: <https://cutt.ly/RXkspws> (дата зверн. 01.09.2022).

224. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції»: Закон України від 04.03.2020 № 524-IX. URL: <https://cutt.ly/yZruTJ3> (дата зверн. 01.09.2022).

225. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Законом від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://cutt.ly/IZruAtT> (дата зверн. 01.09.2022).

226. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів: проект Закону України (реєстр. № 2284 від 17.10.2019). URL: <https://cutt.ly/OX7EIJZ> (дата зверн. 01.09.2022).

227. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; Законом від 29.06.2021 № 1576-IX. URL: <https://cutt.ly/kZruDBM> (дата зверн. 01.09.2022).

228. Про внесення зміни до статті 52 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» щодо діяльності Національної лабораторії антидопінгового контролю: Закон України від 26.01.2022 № 2012-IX URL: <https://cutt.ly/mXksanw> (дата зверн. 01.09.2022).

229. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України від 14.07.2020 № 768-IX. URL: <https://cutt.ly/3XGbG9C> (дата зверн. 01.09.2022).

230. Про енергетичну ефективність: Закон України від 21.10.2021 № 1818-IX. URL: <https://cutt.ly/jL0YIJq> (дата зверн. 01.09.2022).

231. Про заборону грального бізнесу в Україні: Закон України від 15.05.2009 № 1334-VI. URL: <https://cutt.ly/rXHiQYb> (дата зверн. 01.09.2022).

232. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 22.05.2022 № 2265-IX URL: <https://cutt.ly/1ZvHX7K> (дата зверн. 01.09.2022).

233. Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань: Закон України від 03.11.2015 № 743-VIII. URL: <https://cutt.ly/iIZATwb> (дата зверн. 01.09.2022).

234. Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів): Закону України від 23.09.2021 № 1780-IX. URL: <https://cutt.ly/YZvH0uF> (дата зверн. 01.09.2022).

235. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://cutt.ly/EZruo5t> (дата зверн. 01.09.2022).

236. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22.09.2016 № 1540-VIII. URL: <https://cutt.ly/cL0WAt4> (дата зверн. 01.09.2022).

237. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями: Закон України від 16.11.2016 № 1752-VIII. URL: <https://cutt.ly/pIZAkGQ> (дата зверн. 01.09.2022).

238. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки. URL: <https://cutt.ly/5X7EXie> (дата зверн. 01.09.2022).

239. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII. URL: <https://cutt.ly/wL0bFaJ> (дата зверн. 01.09.2022).

240. Про ринок природного газу: Закон України від 09.04.2015 № 329-VIII. URL: <https://cutt.ly/CL0bYOs> (дата зверн. 01.09.2022).

241. Про судову практику у справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26.04.2022. URL: <https://cutt.ly/jXTxWwJ> (дата зверн. 01.09.2022).

242. Про теплову енергію: Закон України від 02.06.2005 № 2633-IV. URL: <https://cutt.ly/7L0bvOs> (дата зверн. 01.09.2022).
243. Про товарні біржі: Закон України від 10.12.1991 № 1956-XII. URL: <https://cutt.ly/CL0m6U1> (дата зверн. 01.09.2022).
244. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закону України від 14.12.2021 № 1953-IX. URL: <https://cutt.ly/iZvHNZP> (дата зверн. 01.09.2022).
245. Про цінні папери і фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: <https://cutt.ly/fLOWJeJ> (дата зверн. 01.09.2022).
246. Програма викривачів SEC. URL: <https://cutt.ly/bIVjSpb> (дата зверн. 01.09.2022).
247. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. М. Степанов. Київ: «Академвидав», 2006. 424 с.
248. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю: монограф. Харків: «Ксілон», 2008. 202 с.
249. Регламент Європейського парламенту і РАДИ (ЄС) № 1227/2011 від 25.10.2011 «Про доброчесність та прозорість на оптовому енергетичному ринку». URL: <https://cutt.ly/KX7E2nL> (дата зверн. 01.09.2022).
250. Регламент організації та проведення аукціонів з укладення деривативних контрактів, які не є фінансовими інструментами, та вчинення правочинів щодо деривативних контрактів на товарній біржі - ТОВ «Українська універсальна біржа». URL: <https://cutt.ly/rX7E3Tt> (дата зверн. 01.09.2022).
251. Резнік Я. А. Змова в кримінальному праві України: дис. ... д-ра філософії: 081 – «Право»; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2021. 230 с.
252. Рудковська М. С. Суспільна небезпека як ознака злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2017. 187 с.
253. Савченко А. В., Кришевич О. В. Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань: проблемні питання кримінальної відповідальності. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми*

сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали наук.- практ. конф. (м. Київ, 25 берез. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 58–61.

254. Савченко А. В., Кузнєцов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України: курс лекцій. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. 640 с.

255. Саїдов А. Порівняльне правознавство та закономірності розвитку права в умовах глобалізації. *Право України*. 2012. № 3–4. С. 263–472.

256. Синьов В. М., Хохліна О. П. Категорія діяльності: сутність та використання у психолого-педагогічних дослідженнях. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірн. наук. праць*. 2020. Вип. 16. Т. 1. С. 230–244.

257. Слободянюк А. В., Андрущенко Н. О. Психологія управління та конфліктологія : навч. посіб. для практичних та семінарських занять. Вінниця: ВНТУ, 2010. 120 с.

258. Смаглюк О. В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. академ. внутр. справ. Київ, 2004. 19 с.

259. Сокурєнко В. В. Кримінологічна характеристика та протидія злочинності у сфері фізичної культури та спорту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; НДІ публ. Права; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 235 с.

260. Старка А. Б. Окремі аспекти кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого статтею 369-3 КК України. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2018, № 1(10). С. 153–162.

261. Стратегія енергетичної безпеки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 № 907-р. URL: <https://cutt.ly/1L2dtL6> (дата зверн. 01.09.2022)

262. Судовий розгляд справ про правопорушення, пов'язані с корупцією: практичний посібник / За заг. ред. О. М. Костенка. Київ: Нац. академ. прокуратури України, 2018. 346 с.

263. Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення та засоби забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; НДІ держ. будівництва та міс. самоврядуєв. Харків, 2012. 201 с.
264. Тараєвська Л. С. Складові енергетичної безпеки та критерії оцінки. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 8. С. 372–377.
265. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Харків: Вища школа, 1988. 198 с.
266. Тертишник В. Доктринальні проблеми відповідальності за зловживання на фондовому ринку. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 6. С. 283–288.
267. Титко А. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачене ст. 172-9-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 302–305.
268. Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 31–46.
269. Тростюк З., Соколов А. Істотна шкода як ознака складу службової недбалості. *Вісник прокуратури*. 2009. № 1. С. 77–82.
270. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ: Атіка, 2003. 144 с.
271. Труба Г. М., Гречка С. А. Теоретичне обґрунтування сутності поняття «мовленнєва маніпуляція» у політичному дискурсі. *Вісник ОНУ. Сер.: Філологія*. 2020. Т. 25, вип. 2 (22). С. 89–96.
272. Тьюлз, Р., Бредли Э., Тьюлз Т. Фондовый рынок; пер. с англ. 6-е изд. Москва: ИНФРА-М, 2000. 648 с.
273. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з другої: міжнародний документ від 27.06.2014. URL: <https://cutt.ly/4L0bCJh> (дата зверн. 01.09.2022).

274. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB) – Научно-практический комментарий и перевод текста закона П. В. Головенков. URL: <https://cutt.ly/LYQao4w> (дата відвідув: 18.10.2021).

275. Уголовный кодекс Грузии. URL: <https://cutt.ly/vYQpA5Z> (дата зверн. 01.09.2022).

276. Уголовный кодекс Республики Азербайджан. URL: <https://cutt.ly/SYQpUkN> (дата зверн. 01.09.2022).

277. Уголовный кодекс Республики Армения. URL: <https://cutt.ly/hYQpTKZ> (дата зверн. 01.09.2022).

278. Уголовный кодекс Республики Киргизстан. URL: <https://cutt.ly/gYQpZNF> (дата зверн. 01.09.2022).

279. Уголовный кодекс Республики Молдова. URL: <https://cutt.ly/gYQpVvI> (дата зверн. 01.09.2022).

280. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. URL: <https://cutt.ly/yYQpMOM> (дата зверн. 01.09.2022).

281. Уголовный кодекс Республики Туркменистан. URL: <https://cutt.ly/PYQp2k9> (дата зверн. 01.09.2022).

282. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. URL: <https://cutt.ly/bYQp35Z> (дата зверн. 01.09.2022).

283. Уголовный кодекс Республики Казахстан. URL: <https://cutt.ly/8YQpD98> (дата зверн. 01.09.2022).

284. Ус О. В. Теоретичні та прикладні проблеми кваліфікації в кримінальному праві України: монографія. Харків: Право, 2020. 704 с.

285. Ухвала Апеляційного суду Львівської області від 20.06.2017 у справі № 449/613/15-к (провадження № 11-кп/783/393/17). URL: <https://cutt.ly/OZcev1K> (дата зверн. 01.09.2022).

286. Ухвала Апеляційного суду Рівненської області від 24.01.2017 у справі № 570/2835/16-к. URL: <https://cutt.ly/QZcpsLP> (дата зверн. 01.09.2022).

287. Федірко В. В. Фондовий ринок України: сучасні тенденції та проблеми розвитку. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*: збірн. наук. праць Держ. вищ. навч. закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. Вип. 35. С. 231–239.
288. Фесенко Є. Цінності як об'єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 75–78.
289. Федосов Д. В., Ткалич М. О. Правові аспекти протидії злочинам, пов'язаним з маніпулюванням результатом офіційних спортивних змагань. *Lex Sportiv*. 2022. Вип. 1. С. 20–24.
290. Философский энциклопедический словарь Москва: Сов. Энциклопедия, 1983. 840 с.
291. Франчук В. В. Кримінально-правова характеристика правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (у схемах): навч. посіб. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 64 с.
292. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 19–28.
293. Хавронюк М. І. Щодо відмежування злочину від кримінального проступку. *Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань*: тези доп. учасн. міжнар. симп., (м. Львів, 23–24 верес. 2011 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. С. 429–432.
294. Халін О. В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монограф. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2018. 244 с.
295. Цивільний кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://cutt.ly/WZvtd3D> (дата зверн. 01.09.2022).
296. Цільмак О. М. Тактико-психологічні особливості застосування злочинцем прийомів маніпулювання під час досудового розслідування. *Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання*. С. 253–258.

297. Чепур О. О. Особливості психологічного впливу слідчого на особистість підозрюваного в процесі слідчих дій: дис. ... д-ра філософ.: 053 «Психологія». Харків, 2021. 251 с.

298. Чернега Ю. О. Відповідальність за підкуп за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2019. 223 с.

299. Четверікова О. Про деякі лінгвістичні засоби маніпулятивного впливу у віртуальному медійному просторі. *Наук. вісник Ізмаїльського держ. гуманіт. ун-ту*. 2021. Вип. 47 С. 111–118. URL: <https://cutt.ly/uZvG8Du> (дата зверн. 01.09.2022).

300. Чуваков О. А., Павлов О. І. Протиправний вплив на результати офіційних футбольних змагань в Україні як прояв корупції. *Правова держава*. 2020. № 38. С. 147–152.

301. Шаблистий В. В. Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08; Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ; Харків. держ. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 36 с.

302. Шостром Э. Анти – Карнеги, или Человек – манипулятор. Москва: Дубль-В, Дельта-92, 1998. 128 с.

303. Шуляк Ю. Л. Кримінальна відповідальність за шахрайство: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. академ. внутр. справ. Київ, 2011. 20 с.

304. Шутий М. М. Аспекти визначення поняття «безпека» та його значення для забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 3 (74). С. 173–178.

305. Щорічний звіт SEC за 2017 рік. URL: <https://cutt.ly/TX7RSZX> (дата зверн. 01.09.2022).

306. Щорічний звіт SEC за 2020 рік. URL: <https://cutt.ly/eCWBCX4> (дата зверн. 01.09.2022).

307. Эдмюллер А., Вильгельм Т. Техники манипуляции: Распознавание и противодействие. Москва: Омега-Л, 2008. 131с.

308. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: монограф.; за ред. В. О. Навроцького. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 424 с.

309. Ярмиш Н. М. Новий закон – нові проблеми (щодо доповнення Кримінального кодексу України статтею 369-3 «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань»). *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен Української кримінально-правової доктрини*: тези доп. та повідомл. учасн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16 січ. 2016 р.). Львів: Вид. дім «Артек», 2016. С. 195–203.

310. Ярмиш Н. М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку (філософсько-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 39 с.

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Одинець І. В. Щодо протидії маніпулюванням на фондових ринках (зарубіжний досвід). *Актуальні проблеми держави і права. Збірн. наук. праць.* 2018. Вип. 81. С. 103–112
2. Одинець І. В. Передумови криміналізації маніпулюванням на фондовому ринку. *Публічне право.* 2018. № 4 (32). С. 95–103.
3. Одинець І. В. Підкуп як спосіб маніпулювання результатами офіційних спортивних змагань. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету.* Юридичні науки. 2022. Вип. 11. С. 44–50.
4. Одинець І. В. Маніпулювання результатами офіційних спортивних змагань. *International journal «LAW & SOCIETY».* 2021. Issue 4. С. 92–100.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Одинець І. В. Службова особа учасника фондового ринку як суб'єкт злочину, передбаченого статтею 222-1 КК України. *Теорія та практика сучасної юриспруденції: мат-ли XIX Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 берез. 2019 р.).* Т. 1. Харків: Асоціація випускників Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. С. 219–221.
2. Одинець І. В. Іноземний досвід протидії маніпулюванням на фондових ринках. *Правові засади суверенного розвитку України в сучасних умовах: мат-ли Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 01–02 лют. 2019 р.).* Київ: Навч.-наук. Гуманітарний ін-т Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського, 2019. С. 67–71.
3. Одинець І. В. Види відповідальності за маніпулювання на фондовому ринку. *Пріоритетні напрями розвитку правової системи України: мат-ли Міжн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25–26 січ. 2019 р.).* Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 41–43.